



ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΤΟΥ
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΤΙΤΛΟ

**«Η Προστασία του Περιβάλλοντος στο Πλαίσιο του Διοικητικού Δικαίου με
Έμφαση στην Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων».**

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια : Βασιλική Καραγεωργού

Ονοματεπώνυμο: Σταυρούλα Λαλή

Αριθμός Μητρώου: 1218M062

ΑΘΗΝΑ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2020

Τριμελής Επιτροπή

1. Επίκουρη Καθηγήτρια Β.Καραγεώργου
2. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ν. Κανελλοπούλου
3. Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Χ. Μουκίου



Copyright © Σταυρούλα Λαλή, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής, ή ερευνητικής φύσης υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στην οικογένειά μου

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κ. Καραγεώργου Βασιλική για τη στήριξη και τις κατευθύνσεις που μου έδωσε για την ολοκλήρωση της διπλωματικής εργασίας, καθώς και την οικογένειά μου, που στάθηκε συμπαραστάτης την περίοδο έρευνας και συγγραφής της.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	8
ABSTRACT	11
ΜΕΡΟΣ 1^ο:Γενικό Πλαίσιο της Προστασίας του Περιβάλλοντος σε Διεθνές και Ενωσιακό Επίπεδο	13
Κεφάλαιο 1ο- Νομικό Πλαίσιο της Προστασίας του Περιβάλλοντος	13
1.1 Διεθνές Δίκαιο Περιβάλλοντος	13
1.2 Αρχές του Διεθνούς Δικαίου Περιβάλλοντος	14
α) Η Αρχή της Πρόληψης-μη Πρόκλησης Βλάβης (No Harm Rule)	14
β) Η Αρχή της Προφύλαξης	16
γ)Η Αρχή της Βιώσιμης Ανάπτυξης	17
1.3 Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος.	18
1.3.1. Πηγές του Δικαίου της Ένωσης	18
1.3.2. Γενικές Αρχές του Δικαίου Περιβάλλοντος της Ένωσης	19
1.3.3. Ειδικές Αρχές του Δικαίου Περιβάλλοντος της Ένωσης	20
α) Η Αρχή της Πρόληψης	20
β) Η Αρχή της Προφύλαξης	21
γ) Η Αρχή της Καταπολέμησης της Ρύπανσης στην Πηγή	21
δ) Η Αρχή «ο Ρυπαίνων Πληρώνει»	22
Κεφάλαιο 2 ^ο : Προστασία του Περιβάλλοντος στο Εθνικό Δίκαιο	23
2.1. Το Κανονιστικό Περιεχόμενο του Άρθρου 24 του Συντάγματος	23
2.1.1. Περιεχόμενο	23
2.1.2. Τριτενέργεια του Δικαιώματος στο Περιβάλλον	24
2.2. Η Προστασία του Περιβάλλοντος μέσω του Διοικητικού Δικαίου	26
2.2.1. Εργαλεία Άμεσης και Έμμεσης Παρέμβασης για την Προστασία του Περιβάλλοντος	26

2.2.2. Η Διοικητική Άδεια ως Μέσο Πρόληψης	29
ΜΕΡΟΣ 2^ο :Το Εργαλείο της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων	31
Κεφάλαιο 1ο - Η Διαδικασία της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης	31
1.1 Η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ (όπως τροποποιήθηκε από τις Οδηγίες 97/11 και 2003/35)	32
1.2 Η Οδηγία 97/11/ΕΚ	34
1.3. Η Οδηγία 2011/92/ΕΕ (όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 2014/52/ΕΕ)- Πεδίο Εφαρμογής	35
1.3.1. Η Διαδικασία- Τα στάδια της Εκτίμησης	38
1.3.2. Η Φύση των Μεθόδων της Εκτίμησης	40
1.3.3. Σκοποί της Εκτίμησης	42
1.3.4. Δημόσια Διαβούλευση	44
1.3.5. Αρχές που Διέπουν τη Διαδικασία της Εκτίμησης	47
α) Η Αρχή της Έγκαιρης Εκτίμησης	47
β) Η Αρχή της Σφαιρικής ή Συνολικής Εκτίμησης	48
γ) Η Αρχή της Διαβάθμισης των Επιπτώσεων	48
1.4. Η Οδηγία 2014/52/ΕΕ-Πεδίο Εφαρμογής	49
Κεφάλαιο 2 ^ο :Η Διαδικασία της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στο Εθνικό Δίκαιο	54
2.1 Οι Εθνικές Ρυθμίσεις για την Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων	54
2.1.1. ν.1650/1986	54
2.1.2. ν.4014/2011	55
2.1.2.1.Κατηγοριοποίηση Δραστηριοτήτων	56
Κεφάλαιο 3 ^ο :Η Διαδικασία Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (Ε.Π.Ο.)	59
3.1. Ανανέωση και Τροποποίηση της Απόφασης Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων.	62

ΜΕΡΟΣ 3^ο: ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	65
ΜΕΡΟΣ 4^ο :ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	69

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η έλευση της βιομηχανικής προόδου και τα επιτεύγματα της τεχνολογίας και της επιστήμης έχουν οδηγήσει στη διαμόρφωση νέων συνθηκών για την ανθρώπινη ζωή και διαβίωση. Η ανάγκη για την ικανοποίηση των αυξημένων απαιτήσεων έχει οδηγήσει στην επέμβαση της ανθρώπινης δραστηριότητας στο περιβάλλον, με αποτέλεσμα να παρατηρείται σταδιακή ποιοτική και ποσοτική υποβάθμιση αυτού. Έτσι, η προστασία του περιβάλλοντος αναδείχθηκε ως ανάγκη, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αξιοπρεπής διαβίωση του ανθρώπου μέσα σε αυτό και να αποκατασταθεί η διαταραγμένη σχέση ανθρώπου-φύσης. Η υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος είχε για μεγάλο χρονικό διάστημα το άλλοθι ότι μόνη της η φύση μπορεί να αποκαταστήσει τη ζημία που έχει υποστεί. Ωστόσο, η ανάπτυξη του δικαίου προστασίας του περιβάλλοντος άλλαξε άρδην την αντίληψη αυτή. Οι δυνατότητες της φύσης για την ανασύσταση των φυσικών της πόρων δεν είναι ανεξάντλητες. Οι επιπτώσεις της διατάραξης της οικολογικής ισορροπίας στη σωματική και ψυχική υγεία του ανθρώπου και η υποβάθμιση της ποιότητας της ζωής του είναι αδιαμφισβήτητα γεγονότα. Εξαιτίας της σημασίας που έχει η διασφάλιση ότι ο άνθρωπος θα έχει τη δυνατότητα να ζει και να εκδηλώνει τις πτυχές της προσωπικότητάς του μέσα σε ένα υγιές και βιώσιμο περιβάλλον, το ζήτημα της προστασίας του έχει λάβει τόσο εθνικό, όσο και περιφερειακό και διεθνή χαρακτήρα και αποτελεί προτεραιότητα τόσο των αναπτυγμένων, όσο και των αναπτυσσόμενων χωρών.

Ωστόσο, η σύγκρουση μεταξύ της προστασίας του περιβάλλοντος και της οικονομικής ανάπτυξης αποτελεί βασικό πρόβλημα της προστασίας του περιβάλλοντος και της υλοποίησης των μέτρων του περιβαλλοντικού δικαίου. Η επίτευξη ενός συγκερασμού μεταξύ των δύο συγκρουόμενων τάσεων επήλθε με τη συνειδητοποίηση της ανάγκης για νομική ρύθμιση της αντιμετώπισης των προσβολών του περιβάλλοντος, από τη στιγμή που η οικολογική βλάβη αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης. Το δίλημμα της οικονομικής ανάπτυξης σε βάρος του περιβάλλοντος ή περιβαλλοντική πολιτική σε βάρος της οικονομικής ανάπτυξης βρίσκει απάντηση στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και στη διαπίστωση ότι ένα υγιές περιβάλλον αποτελεί προϋπόθεση για την οικονομική πρόοδο. Φυσικά, στη συνείδηση της πλειοψηφίας οι οικονομικές απαιτήσεις έχουν προτεραιότητα σε σχέση με την εξασφάλιση της οικολογικής ισορροπίας. Και αυτό συμβαίνει, γιατί η πολιτική βούληση πολλές φορές δεν είναι ιδιαίτερα έντονη για τη θέσπιση αποτελεσματικών ρυθμίσεων, αλλά τα μέτρα που λαμβάνει έχουν περισσότερο τη μορφή διαιτησίας προς όφελος της οικονομικής ανάπτυξης. Η μόνη πρόσφορη λύση αποτελεί η ομοιόμορφη ανάπτυξη των τριών πυλώνων της βιώσιμης ανάπτυξης, του περιβαλλοντικού, του κοινωνικού και του οικονομικού.

Για τους παραπάνω λόγους η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί πρόκληση και η αντιμετώπιση αυτής της πρόκλησης οδήγησε στην ανάπτυξη ενός αυτόνομου κλάδου του δικαίου, του δικαίου του περιβάλλοντος, το οποίο εν συντομία μπορεί να οριστεί ως το δίκαιο για την καθολική αντιμετώπιση των προσβολών της

οικολογικής ισορροπίας και της κωδικοποίησης των τρόπων προστασίας του περιβάλλοντος. Η σφαιρική κατανόηση του ζητήματος της προστασίας του περιβάλλοντος απαιτεί την προσέγγιση της βλάβης της οικολογικής ισορροπίας από πολλές οπτικές του δικαίου. Ειδικά, όμως, το δημόσιο δίκαιο, που έχει ως αντικείμενο την οργάνωση και τη δομή της κράτους και την προστασία του γενικού συμφέροντος, μέρος του οποίου αποτελεί και η προστασία του περιβάλλοντος, προσφέρει το θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου είναι εφικτό να ανπτυχθούν μέθοδοι για την αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Το δημόσιο δίκαιο έχει ιδιαίτερα ενεργητικό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος, τόσο όσον αφορά στην οριοθέτηση του αντικείμενου της προστασίας όσο και στα μέσα με τα οποία θα επιτευχθεί η προστασία. Ο χαρακτήρας του αντικείμενου είναι κατεξοχήν δημοσίου δικαίου: η προστασία έγκειται στη διασφάλιση της ποιότητας ενός φυσικού αγαθού, του περιβάλλοντος, και τα μέσα της νομοθεσίας αποσκοπούν στην εξαφάνιση ή στον περιορισμό κάθε επιβλαβούς δραστηριότητας.

ΜΕΘΟΔΟΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελεί η ανάδειξη της σημασίας του δικαίου περιβάλλοντος τόσο για τη διασφάλιση της ύπαρξης του ίδιου του περιβάλλοντος όσο και για την ανθρώπινη ζωή και δραστηριότητα. Για τις ανάγκες της εργασίας αυτής, η ανάλυση διακρίνεται σε τρία μέρη, ενώ στο τελευταίο μέρος γίνεται αναφορά στα συμπεράσματα που προέκυψαν από την ανάλυση αυτή.

Ειδικότερα, στο πρώτο μέρος παρουσιάζεται το νομικό πλαίσιο της προστασίας του περιβάλλοντος σε επίπεδο διεθνούς δικαίου όσο και σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πιο συγκεκριμένα, στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι βασικές έννοιες του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος και γίνεται αναφορά στις βασικές αρχές του. Στο ίδιο κεφάλαιο, γίνεται μία συνοπτική προσέγγιση του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος με αναφορά στις γενικές και ειδικές αρχές του δικαίου της Ένωσης. Στο δεύτερο κεφάλαιο, παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο το περιβάλλον αποτελεί αντικείμενο προστασίας του εθνικού δικαίου. Ειδικότερα, γίνεται μνεία στο Άρθρο 24 του Ελληνικού Συντάγματος, όπως επίσης και στον τρόπο με τον οποίο το διοικητικό δίκαιο χρησιμοποιεί μηχανισμούς για την προστασία του.

Στο δεύτερο μέρος, εξετάζεται η δυνατότητα αποτελεσματικής προστασίας του περιβάλλοντος μέσω της ειδικής διοικητικής διαδικασίας της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Ειδικότερα, ως εργαλείο ιδιαίτερα μεγάλης αξίας για το δίκαιο του περιβάλλοντος, η διαδικασία της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΕΠΕ) έχει αποτελέσει αντικείμενο ρύθμισης τόσο σε ευρωπαϊκό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Για την πληρέστερη κατανόηση της συγκεκριμένης διαδικασίας, στο μέρος αυτό γίνεται μία παρουσίαση της πορείας τόσο της ευρωπαϊκής, όσο και της εθνικής νομοθεσίας για τη ρύθμιση της. Επιπρόσθετα, αναλύονται τα επί μέρους στοιχεία αυτής της διαδικασίας, όπως είναι οι αρχές που τη

διέπουν, η φύση της, οι σκοποί που επιδιώκονται, καθώς και τα στάδια μέχρι την έκδοση της τελικής απόφασης.

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος περιγράφονται τα συμπεράσματα, τα οποία προέκυψαν από την παραπάνω ανάλυση και εξετάζεται κατά πόσο τα μέτρα, που έχουν θεσπιστεί σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο είναι κατάλληλα για να οδηγήσουν στην αποτελεσματική προστασία του εννόμου αγαθού του περιβάλλοντος.

Λέξεις-Κλειδιά: Περιβάλλον, Προστασία, Διοικητικό Δίκαιο, Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΕΠΕ), Διοικητική Άδεια

ABSTRACT

The advent of industrial progress and the advances of technology and science have led to the formation of new conditions for human life and living. The need to meet the increased demands has led to the intervention of human activity in the environment, resulting in a gradual qualitative and quantitative deterioration. Thus, the protection of the environment has become a necessity in order to ensure the dignified living of human beings within it and to restore the disturbed human-nature relationship. The degradation of the natural environment has long been the alibi that nature alone can repair the damage it has suffered. However, the development of environmental protection law has completely changed this perception. Nature's potential for restoring its natural resources is not endless. The effects of the disruption of the ecological balance on the physical and mental health of man and the deterioration of his quality of life are undeniable events. Because of the importance of ensuring that people are able to live and express aspects of their personality in a healthy and sustainable environment, the issue of their protection has taken on a national as well as a regional and international character and constitutes a priority for both developed and developing countries.

However, the conflict between environmental protection and economic development is a major problem of environmental protection and the implementation of environmental law measures. The achievement of a confluence between the two conflicting trends came about by the awareness of the need for legal regulation of the response to environmental impacts, since ecological damage was a deterrent to economic growth. The dilemma of economic growth at the expense of the environment or environmental policy at the expense of economic growth finds the answer to the principle of sustainable development and to finding that a healthy environment is a prerequisite for economic progress. Of course, in the consciousness of the majority, financial requirements take precedence over ensuring ecological balance. And this is because political will is often not particularly intense for effective regulation, but the measures it takes are more in the form of arbitration for the sake of economic growth. The only viable solution is the uniform development of the three pillars of sustainable development, environmental, social and economic.

For the above reasons, environmental protection is a challenge and addressing this challenge has led to the development of an autonomous branch of environmental law, which can briefly be defined as the law for the universal treatment of ecological balance violations and codification of ways to protect the environment. A comprehensive understanding of the issue of environmental protection requires an approach to the damage of the ecological balance from many perspectives of law. In particular, however, public law, which deals with the organization and structure of the state and the protection of the general interest, which environmental protection is also part of, offers the institutional framework within which methods for developing it can be developed tackling environmental problems. Public law has a particularly active role in protecting the environment, both in terms of the scope of protection and the means by which protection is achieved. The nature of the object is primarily public

law: protection is the safeguarding of the quality of a natural good, the environment, and the means of law are intended to eliminate or limit any harmful activity.

PRESENTATION METHOD

The purpose of this thesis is to highlight the importance of environmental law both for ensuring the existence of the environment itself and for human life and activity. For the purposes of this work, the analysis is divided into three parts, with the last section referring to the conclusions drawn from this analysis.

In particular, the first part presents the legal framework for environmental protection at international and EU level. The first chapter introduces the basic concepts of international environmental law and refers to its basic principles. In the same chapter, a concise approach to European environmental law is made, with reference to the general and specific principles of European law. The second chapter describes how the environment is protected by national law. In particular, reference is made to Article 24 of the Greek Constitution, as well as to the way in which administrative law uses mechanisms to protect it.

In the second part, the possibility of effective environmental protection is examined through the special administrative process of Environmental Impact Assessment. In particular, as a tool of great value for environmental law, the EIA process has been regulated at both European and national level. For a better understanding of this process, this section presents a breakdown of both European and national legislation regulating it. In addition, the individual elements of this process, such as the principles governing it, its nature, the aims pursued, and the steps leading up to the final decision, are analyzed.

The third and final section describes the conclusions drawn from the above analysis and examines whether the measures adopted at national, regional and international level are appropriate to lead to effective protection of the legal environment.

Keywords: Environment, Protection, Administrative Law, Environmental Impact Assessment (EIA), Administrative License

ΜΕΡΟΣ 1^ο

Γενικό Πλαίσιο της Προστασίας του Περιβάλλοντος σε Διεθνές και Ενωσιακό Επίπεδο

Κεφάλαιο 1ο- Νομικό Πλαίσιο της Προστασίας του Περιβάλλοντος

1.1 Διεθνές Δίκαιο Περιβάλλοντος. Το περιβάλλον, ως αντικείμενο προστασίας τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημοσίου δικαίου, περιλαμβάνει τον ζωτικό χώρο του ανθρώπου υπό ευρεία έννοια¹, το σύνολο των αγαθών και στοιχείων που είναι απαραίτητα για την επιβίωση, την υγεία, την ποιότητα ζωής και την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του. Όσον αφορά στις διατάξεις νόμων και κανονιστικών πράξεων της Διοίκησης η εύρεια και ασαφής διατύπωση δεν επιτρέπουν την προσαρμογή στις ιδιαίτερες απαιτήσεις της προστασίας όλων των κατηγοριών των περιβαλλοντικών αγαθών², ενώ δημιουργείται ο κίνδυνος της μείωσης της δεσμευτικότητάς τους και της πρακτικής αξιοποίησής τους³. Το περιβάλλον, αναφέρεται στις σχέσεις και τους παράγοντες, που απαιτούνται για ένα δεδομένο σύστημα, οργανισμό ή αντικείμενο. Η κοινή του χρήση αναφέρεται στη θεμελίωση της ανθρώπινης και της μη ανθρώπινης ζωής, αλλά επεκτείνεται και σε άλλες μορφές, όπως είναι το οικολογικό περιβάλλον, το κοινωνικό περιβάλλον, το πολιτιστικό περιβάλλον⁴, το ψηφιακό περιβάλλον και ούτω καθεξής⁵. Κατά τη συνταγματική επιταγή του Άρθρου 28 παράγραφος 1 του Συντάγματος ο Έλληνας εφαρμοστής του δικαίου οφείλει να τηρεί το διεθνές δίκαιο ως αναπόσπαστο μέρος του ελληνικού εσωτερικού δικαίου με τη διευκρίνιση μάλιστα ότι τι διεθνές δίκαιο υπερισχύει κάθε άλλης διάταξης νόμου. Κοινό σημείο αναφοράς όσον αφορά στις πηγές του διεθνούς δικαίου είναι το Άρθρο 38 παράγραφος 1 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (1949). Σύμφωνα με το ανωτέρω άρθρο «*Το Δικαστήριο, που έργο του έχει να εκδικάζει, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, τις υποθέσεις που υποβάλλονται σ' αυτό, θα εφαρμόζει:*

- α. τις διεθνείς συμβάσεις, γενικές ή ειδικές, που θέτουν κανόνες οι οποίοι αναγνωρίζονται ρητά από τα αντίδικα κράτη,
- β. το διεθνές εθιμικό δίκαιο, ως απόδειξη γενικής πρακτικής που γίνεται δεκτή ως κανόνας δικαίου
- γ. τις γενικές αρχές του δικαίου που αναγνωρίζονται από τα πολιτισμένα έθνη,

¹ Σταθούλη Σ. (1999), «Δημόσιο και Ιδιωτικό Δίκαιο: Δύο αλληλοσυγκρουόμενα δίκαια στα πλαίσια της προστασίας του περιβάλλοντος; Άρθρο με έμφαση στην ευθύνη τρίτου για περιβαλλοντικές ζημιές καθώς και στον καθοριστικό ρόλο του αστικού δικαίου για δραστηκή προστασία του περιβάλλοντος», Περ. Δικ 1/1999, Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 31

² Biber E.,(2012), «Which Science? Whose Science? How Scientific Principles Can Shape Environmental Law?», The University of Chicago Law Review,79 (2), pp.471

³ Καρακώστας Ι.,(2011),«Περιβάλλον &Δίκαιο Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών», Νομική Βιβλιοθήκη,Αθήνα, σελ. 1-3

⁴ Kahan D.M.& Braman D.,(2006), «Cultural Cognition and Public Policy», Yale Law and Policy Review, Connecticut, vol. 24, pp.147

⁵ Correia D.,(2017),«Environment and law», The International Encyclopedia of Geography, John Wiley & Sons Ltd, USA, σελ.1

δ. με την επιφύλαξη όσων προβλέπουν οι διατάξεις του Άρθρου 59, τις δικαστικές αποφάσεις και τα διδάγματα των πιο αναγνωρισμένων δημοσιολόγων των διάφορων εθνών, ως βοηθητικά μέσα για τον καθορισμό των κανόνων δικαίου⁶.» Από τις πηγές αυτές το έθιμο και η συνθήκες είναι οι κύριες «τυπικές» πηγές, ενώ οι άλλες (γενικές αρχές των «πολιτισμένων» εθνών, επιστήμη και νομολογία είναι στοιχεία επικουρικά. Παρά το γεγονός ότι το Άρθρο 38 αναφέρεται μόνο στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης και απαντά στο ερώτημα ποιο είναι το εφαρμοστέο δίκαιο, εντούτοις θεωρήθηκε γενικά ότι η διάταξη παρέχει αρκετά ασφαλή κριτήρια για τους τρόπους παραγωγής του διεθνούς δικαίου γενικά. Δεν λείπει, ωστόσο, η σοβαρή αμφισβήτηση για την ποιότητα και την πληρότητα της εξαγγελίας του Άρθρου 38, επειδή πρώτον η διεθνής κοινότητα στη σημερινή σύνθεση και οργάνωσή της δεν θα μπορούσε να δεχτεί άλλους τρόπους διεθνούς νομικής δέσμευσης εκτός από τις συνθήκες και το έθιμο και δεύτερον επειδή η δημιουργία των Ηνωμένων Εθνών και άλλων διεθνών οργανισμών έχει συμβάλει αποτελεσματικά μέσω διαδικασιών μη δεσμευτικού χαρακτήρα στη διαμόρφωση, προαγωγή και τροποποίηση κανόνων του διεθνούς δικαίου πρωταρχικής σημασίας.

1.2 Αρχές του Διεθνούς Δικαίου Περιβάλλοντος. Οι αρχές του Διεθνούς Δικαίου Περιβάλλοντος προκύπτουν από τις διεθνείς συμβάσεις, καθώς και από τις διακηρύξεις, που απορρέουν από αυτές. Οι αρχές⁷ αυτές εφαρμόζονται σε πολλές διεθνείς περιβαλλοντικές συνθήκες και κωδικοποιούνται και στην εθνική νομοθεσία. Οι αρχές του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος θεωρούνται συχνά ότι είναι χαλαρής νομικής δεσμευτικότητας (soft law). Η πραγματική σημασία τους έγκειται στο να θέσουν τις βάσεις, ώστε να δημιουργήσουν δεσμευτικούς κανόνες δικαίου μελλοντικά. Το καθεστώς τους εξακολουθεί να παραμένει ως απλή οδηγία ή κατευθυντήριες αρχές, μέχρις ότου επιτευχθεί η ισχύς του νόμου⁸.

α) Η Αρχή της Πρόληψης-μη Πρόκλησης Βλάβης (No Harm Rule). Η αρχή της πρόληψης, γνωστή και ως ο κανόνας "no harm", είναι η αρχή σύμφωνα με την οποία είναι υποχρέωση των κρατών, των επιχειρήσεων και των ατόμων να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα προκειμένου να προλαμβάνουν την πρόκληση βλάβης του περιβάλλοντος, ή να ελέγχουν τις δραστηριότητες εκείνες που είναι πολύ πιθανό να προκαλέσουν περιβαλλοντική ζημία. Η συγκεκριμένη αρχή, επομένως, απαιτεί από τα κράτη να βρίσκονται σε θέση να γνωρίζουν ότι μια δραστηριότητα είναι πιθανό να προκαλέσει επιβάρυνση του περιβάλλοντος και κατ'έκταση να είναι σε θέση να αναλάβουν μέτρα για τον περιορισμό της ανωτέρω επιβάρυνσης. Υπογραμμίζει την ανάγκη δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος σε ένα

⁶ Άρθρο 38 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης (1949)

⁷ Verschuuren, J.,(2006),«Sustainable Development and the Nature of Environmental Legal Principles», Potcestroom Electronic Law Journal, , σελ. 209-261, 211, διαθέσιμο στον ιστότοπο: https://www.researchgate.net/publication/318989551_Sustainable_development_and_the_nature_of_environmental_legal_principles (τελευταία επίσκεψη 24 Σεπ 19)

⁸ Lang, W., (1999), "UN Principles and International Environmental Law" Max Planck UNYB, 3 157-172, 171, available at: http://www.mpil.de/files/pdf2/mpunyb_lang_3.pdf (τελευταία επίσκεψη 24 Σεπ 19)

πρώιμο στάδιο και απαιτεί τη λήψη μέτρων για να αποφευχθεί η βλάβη. Η καλύτερη περιβαλλοντική πολιτική συνίσταται στην πρόληψη δημιουργίας ρύπανσης ή οχλήσεων στην πηγή παρά στην προσπάθεια αντιστάθμισης των επιπτώσεών τους⁹. Η αρχή της πρόληψης, ουσιαστικά, περιλαμβάνει ρυθμιστικές απαγορεύσεις, χωρίς ωστόσο να υποδεικνύει την δημιουργία συγκεκριμένων έργων, προκειμένου να αποφευχθεί μία οικολογική βλάβη, αλλά στηρίζεται στο γεγονός ότι ο κίνδυνος είναι βέβαια και στηρίζεται σε επιστημονικά δεδομένα.

Στενά συνδεδεμένη με την αρχή της πρόληψης, αλλά όχι ταυτόσημη, είναι η αρχή της απαγόρευσης πρόκλησης διασυνοριακής ζημίας. Ειδικότερα, η συγκεκριμένη αρχή εκφράζεται μέσα από την Αρχή 21 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης του 1972 στο πλαίσιο της Διάσκεψης των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον. Σύμφωνα με την αρχή αυτή *«Τα κράτη έχουν ... την ευθύνη να διασφαλίζουν ότι οι δραστηριότητες υπό τη δικαιοδοσία ή τον έλεγχό τους δεν προκαλούν ζημιά στο περιβάλλον άλλων κρατών ή περιοχών πέραν των ορίων της εθνικής δικαιοδοσίας»¹⁰*. Είναι, λοιπόν, προφανές ότι η συγκεκριμένη αρχή αποτελεί μια προσπάθεια περιορισμού των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων της ανθρώπινης δραστηριότητας, η οποία δεν περιορίζεται σε εδαφικά και πολιτικά όρια, και τείνει να απαγορεύει απολύτως τις ζημιές, που πιθανόν να επεκτείνονται εκτός των συνόρων ενός κράτους. Ουσιαστικά, αφορά στην προσπάθεια του νόμου να περιορίσει εκ των προτέρων, στο πλαίσιο του δυνατού, την υποβάθμιση του περιβάλλοντος¹¹.

Παρόλο που δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η αρχή της πρόληψης είναι πλέον μέρος του Διεθνούς Δικαίου Περιβάλλοντος, έχει αποτελέσει αντικείμενο ευρείας κριτικής. Έχει υποστηριχθεί ότι ο επιβαλλόμενος κανόνας δεν εμποδίζει κάθε πιθανό τύπο ρύπανσης ή μόλυνσης. Αυτό συνεπάγεται την αποδοχή της ρύπανσης, δεδομένου ότι η υποχρέωση, όπως αυτή προκύπτει από τη συγκεκριμένη αρχή, είναι απλώς υποχρέωση πρόληψης βλάβης της ανθρώπινης υγείας ή πρόληψης περιουσιακών και περιβαλλοντικών ζημιών, με αποτέλεσμα να θεωρείται ότι η συγκεκριμένη υποχρέωση είναι ασαφής και δεν μπορεί εύκολα να μετατραπεί σε συγκεκριμένο δεσμευτικό πρότυπο¹².

Με την αρχή της πρόληψης τα κράτη δεν είναι πλέον σε θέση να επιβαρύνουν ανεξέλεγκτα το περιβάλλον σε περιοχές δικαιοδοσίας τους και κατέστη πλέον δεδομένο ότι οι κίνδυνοι υποβάθμισης του περιβάλλοντος θα πρέπει να αντιμετωπίζονται από την πηγή τους. Για την υλοποίηση της αρχής αυτής, συνεπώς, είναι απαραίτητο τα κράτη να γνωρίζουν ποιες είναι εκείνες οι δραστηριότητες, που οδηγούν στην επιβάρυνση του περιβάλλοντος μέσω της επιστημονικής έρευνας και της συλλογής των απαραίτητων δεδομένων για την εκπόνηση της μελέτης των επιπτώσεων πιθανών επιβαρυντικών δραστηριοτήτων.

⁹ Σιούτη Γ., (2009), *«Η Εξέλιξη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος στους Τομείς της Περιβαλλοντικής Προστασίας και της Περιβαλλοντικής Πληροφόρησης»*, περιοδικό «ΔΙΚΑΙΟΠΑΜΑ», Αθήνα, Ιούλιος-Σεπτέμβριος, σ. 8-9.

¹⁰ Η αρχή αυτή, με παρόμοιο περιεχόμενο, αναφέρεται και στη Διακήρυξη του Ρίο (1992) για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη και πιο συγκεκριμένα στην Αρχή 2 της ανωτέρω Διακήρυξης.

¹¹ Wilkinson, D., (2002), *«Environment and Law»*, London, Routledge, , σελ. 109

¹² Ibid, σελ. 105

β) *Η Αρχή της Προφύλαξης.* Η αρχή της προφύλαξης στηρίζεται στην αντίληψη ότι η έλλειψη επιστημονικών στοιχείων δεν πρέπει να εμποδίζει ή να καθυστερεί τη δράση για την προστασία του περιβάλλοντος από βλάβες ή ενδεχόμενες βλάβες¹³. Η αρχή της προφύλαξης περιγράφεται στην Αρχή 15 της Διακήρυξης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (1992): «Για την προστασία του περιβάλλοντος, η προληπτική προσέγγιση εφαρμόζεται ευρέως από τα κράτη ανάλογα με τις ικανότητές τους. Όταν υπάρχουν απειλές σοβαρής ή μη αναστρέψιμης ζημίας, η έλλειψη επιστημονικής βεβαιότητας δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως λόγος αναβολής των οικονομικά αποδοτικών μέτρων αποτρέπον την υποβάθμιση του περιβάλλοντος».

Με την αρχή αυτή τα μέτρα για την αποτροπή της περιβαλλοντικής υποβάθμισης δεν θα πρέπει να αναβάλλονται εξαιτίας της έλλειψης πλήρων επιστημονικών στοιχείων. Η αρχή αυτή είναι το προϊόν αφενός της πιθανότητας επέλευσης του κινδύνου, αφετέρου της επαπειλούμενης ζημίας. Η προστασία αυτή αναφέρεται όχι μόνο στην πρόληψη των γνωστών και επικείμενων κινδύνων, αλλά και των απώτερων κινδύνων, οι οποίοι δεν είναι, όμως, εντελώς απρόβλεπτοι. Με τον τρόπο αυτό προχωρά ένα βήμα παραπέρα από την αρχή της πρόληψης, καθώς αυξάνεται σημαντικά το επίπεδο της προληπτικής προστασίας του έννομου αγαθού του περιβάλλοντος, ενώ επιτάσσει την υλοποίηση συγκεκριμένων έργων για την αποτροπή της οικολογικής υποβάθμισης. Βασική διαφορά από την αρχή της πρόληψης είναι το επίπεδο της επιστημονικής βεβαιότητας αναφορικά με την επέλευση του κινδύνου για την οικολογική ισορροπία. Ειδικότερα, στην αρχή της προφύλαξης ο κίνδυνος είναι εξαιρετικά αβέβαιος και δεν έχει διασταυρωθεί επιστημονικά. Συνεπώς, η αρχή αυτή έρχεται να καλύψει τα κενά στην αδυναμία της επιστημονικής έρευνας να ακολουθήσει την εξέλιξη της τεχνολογίας¹⁴.

Είναι απαραίτητο στο σημείο αυτό να αναφέρουμε τα στάδια της αρχής της προφύλαξης, τα οποία στοχεύουν στην άρτια περιβαλλοντική προστασία. Το πρώτο αφορά στην επιστημονική αξιολόγηση του κινδύνου (risk assessment). Σκοπός του σταδίου αυτού είναι ο προσδιορισμός της επιστημονικής αβεβαιότητας σε κάθε στάδιο του σχεδιασμού, όχι μόνο ως αντίδραση σε υπάρχουσα απειλή, αλλά και προληπτικά, ως τρόπος αντιμετώπισης του επερχόμενου κινδύνου. Για αυτό το συγκεκριμένο στάδιο στηρίζεται στη συνεκτίμηση των διαθέσιμων επιστημονικών δεδομένων και στα πλέον πρόσφατα αποτελέσματα της επιστημονικής έρευνας. Το έτερο στάδιο της αρχής της προφύλαξης αφορά στη διαχείριση του κινδύνου και στον καθορισμό του επιθυμητού επιπέδου προστασίας (risk management)¹⁵.

¹³ Lemons J., Shrader- Frechette K., Cranor C.,(1997), «The Precautionary Principle: Scientific Uncertainty and Type I and Type II Errors», Foundations of Science, Springer Science and Business Media, Germany, Vol. 2, pp. 207-209

¹⁴ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. (2008), «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, , σελ. 48-49

¹⁵ Bodansky D., (2004), «Deconstructing the Precautionary Principle», Chapter 16 in «Bringing New Law to Ocean Waters», D. D. Caron and H. N. Scheiber (eds.), pp 381-91. Koninklijke Brill N.V., The Netherlands

Η αρχή της προφύλαξης έχει τα ακόλουθα πλεονεκτήματα από την εφαρμογή της:

1. Προσφέρει ένα σκεπτικό για την αντιμετώπιση των αβέβαιων κινδύνων πριν επιτευχθεί η επιστημονική απόδειξη της αιτιώδους σχέσης μεταξύ μιας ενέργειας και της υποτιθέμενης ζημίας.

2. Χρησιμεύει ως βάση για τη διαμόρφωση και εφαρμογή πολιτικών και νόμων για την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων.

3. Θεωρείται ότι αφορά σε γενικά μέτρα που είναι ανεξάρτητα από συγκεκριμένο και συγκεκριμένο πρόβλημα, όπως τα μέτρα σχεδιασμού.

4. Δικαιολογεί μέτρα, παρόλο που η επιστημονική έρευνα δεν έχει ακόμη αποδείξει πλήρως την αιτία της περιβαλλοντικής βλάβης¹⁶.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση της αρχής της προφύλαξης και της αρχής της πρόληψης. Κατά μία άποψη πρόκειται για την ίδια αρχή με την αρχή της πρόληψης. Ωστόσο, είναι περισσότερο δόκιμο να χρησιμοποιήσουμε την αρχή της πρόληψης ως έννοια - γένος, η οποία υπάρχει σε ένα στάδιο πριν το δίκαιο περιβάλλοντος και λειτουργεί αποτρεπτικά, σε αντίθεση με την έννοια της προφύλαξης, η οποία είναι έννοια- είδος, η οποία έχει θετικό περιεχόμενο και επιβάλλει συγκεκριμένη προληπτική δράση. Η μεγάλη σημασία της συγκεκριμένης αρχής αναδεικνύεται από το γεγονός ότι αποτελεί πολύ συχνά σημείο αναφοράς στη δικαστηριακή πρακτική, αλλά και σε κείμενα του διεθνούς δικαίου.

γ)Η Αρχή της Βιώσιμης Ανάπτυξης. Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης έχει την έννοια ότι η διαχείριση και η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων πρέπει να γίνεται με τρόπο βιώσιμο, ώστε να διασφαλίζεται η διατήρησή τους και προς χάρη των επόμενων γενεών¹⁷. Πιο συγκεκριμένα, ως βιώσιμη ορίζεται η ανάπτυξη κατά την οποία «ικανοποιούνται οι ανάγκες της σύγχρονης γενεάς, χωρίς να διακυβεύεται η ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες¹⁸». Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, λοιπόν, έχει ως κύριο στόχο την προστασία του περιβάλλοντος. Ωστόσο, έχει επιπλέον και δυναμικό χαρακτήρα καθώς στοχεύει και στην μακροπρόθεσμη προστασία του περιβάλλοντος. Ο χαρακτήρας αυτός αναλύεται σε τέσσερις επιμέρους αρχές, από τις οποίες αποτελείται η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης. Ειδικότερα, οι τέσσερις επιμέρους αρχές που αποτελούν την ανωτέρω αρχή είναι οι εξής:

- Αρχή της ενδογενεακής ισότητας: η αρχή αυτή στοχεύει στην ορθή κατανομή των φυσικών πόρων μεταξύ των ατόμων, που ανήκουν στην ίδια γενεά.
- Αρχή της διαγενεακής ισότητας: η αρχή αυτή αναφέρεται στην εκμετάλλευση των φυσικών πόρων με τέτοιο τρόπο, ώστε να μη στερούνται του ίδιου δικαιώματος οι επόμενες γενεές.

¹⁶ Adams, M. D. (2002), "The precautionary principle and the rhetoric behind it". Journal of Risk Research 5,σελ. 301–316, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.tandfonline.com, (τελευταία επίσκεψη 29 Σεπ 19)

¹⁷ Δέκληρης Μ. (1995), «Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος. Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης», Νόμος και Φύση, , σελ.283 επ.

¹⁸ Ο ορισμός αυτός υιοθετήθηκε στη Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του Ρίο (1992)

- Αρχή της Βιώσιμης Διαχείρισης των Φυσικών Πόρων: η αρχή αυτή εκφράζει την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων με τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται τόσο η ενδογενεακή όσο και η διαγενεακή ισότητα.
- Αρχή της Ενσωμάτωσης: η αρχή αυτή εκφράζει την άποψη ότι οι απαιτήσεις για την προστασία του περιβάλλοντος επιβάλλεται να ενσωματωθούν στην εφαρμογή κάθε πολιτικής ενός κράτους.

Η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης μέσα από τα χαρακτηριστικά της αποτελεί τη βασικότερη αρχή του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος. Η εκπλήρωση των χαρακτηριστικών της οδηγεί στην υλοποίηση με τον ίδιο τρόπο και με την ίδια βαρύτητα των τριών πυλώνων της βιώσιμης ανάπτυξης, του οικονομικού, του κοινωνικού και του περιβαλλοντικού, οδηγώντας σε ένα άρτιο αποτέλεσμα, στην εξασφάλιση της οικολογικής ισορροπίας, που θα την απολαμβάνουν τόσο η παρούσα γενεά όσο και οι επόμενες¹⁹.

1.3 Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος. Το Ευρωπαϊκό Περιβαλλοντικό Δίκαιο συνιστά ένα περιφερειακό καθεστώς, με αναφορές στο διεθνές περιβαλλοντικό δίκαιο. Η Ένωση προσφέρει νομοθετικά όργανα για την εφαρμογή και την ενεργοποίηση του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος σε διεθνές επίπεδο. Η σημασία του αναδεικνύεται μέσα από τις πηγές και τις αρχές, που διέπουν το ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος.

1.3.1. Πηγές του Δικαίου της Ένωσης. Πριν την ανάλυση των πηγών του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος είναι σκόπιμο να αναφέρουμε ότι το ευρωπαϊκό δίκαιο διακρίνεται σε πρωτογενές και δευτερογενές δίκαιο. Ειδικότερα:

α) Πρωτογενές Δίκαιο

Στις πηγές του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης συμπεριλαμβάνονται τα κάτωθι:

- α) η Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ),
- β) η Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ)
- γ) ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων
- δ) οι Διεθνείς Συνθήκες, στις οποίες η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει προσχωρήσει ως μέλος και συνδέουν τόσο την Ευρωπαϊκή Ένωση και τους θεσμούς αυτής, όσο και τα Κράτη Μέλη της.

β) Δευτερογενές Δίκαιο

Στις πηγές του δευτερογενούς δικαίου της Ένωσης περιλαμβάνονται τα κάτωθι:

- α) Κανονισμοί: Οι Κανονισμοί είναι δεσμευτικοί και εφαρμόζονται απευθείας από όλα τα Κράτη Μέλη υπό την έννοια ότι από τον χρόνο έναρξης ισχύος αυτών αποτελούν αυτόματα μέρος του εσωτερικού δικαίου αυτών χωρίς να χρειάζεται κάποια νομοθετική πράξη μεταφοράς τους στην εσωτερική έννομη τάξη.

¹⁹ Τσάλτας Γ.(2017), «Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία, Πολιτική-Δίκαιο-Θεσμοί», Εκδόσεις Ι.Σιδέρης 2η Έκδοση, Αθήνα, σελ. 236

β) Οδηγίες: Οι Οδηγίες είναι δεσμευτικές για τα Κράτη Μέλη της Ένωσης, ωστόσο είναι απαραίτητη η μεταφορά τους στο εσωτερικό δίκαιο, προκειμένου να αρχίσουν να αναπτύσσουν τα αποτελέσματά τους. Ωστόσο, υπάρχει η περίπτωση ο δικαστής να εφαρμόσει την μία οδηγία, εφόσον πληρούνται σωρευτικά τρεις προϋποθέσεις. Πιο συγκεκριμένα, εάν ένα Κράτος-Μέλος δεν λάβει μέτρα για την μεταφορά της Οδηγίας εντός της προβλεπόμενης προθεσμίας, τότε μετά τη λήξη της προθεσμίας είναι δυνατό ο ιδιώτης να την επικαλεστεί και ο δικαστής οφείλει να την εφαρμόσει, αρκεί η οδηγία να είναι σαφής, ακριβής και απαλλαγμένη από κάθε αίρεση. Η επιλογή του τρόπου μεταφοράς της Οδηγίας είναι αντικείμενο, που εναπόκειται στην δικαιοδοσία των κρατών, καθώς αποτελούν το κύριο νομοθετικό όργανο της περιβαλλοντικής πολιτικής.

γ) Αποφάσεις: Οι Αποφάσεις έχουν ένα συγκεκριμένο αποδέκτη και κατά κύριο λόγο απευθύνονται σε ένα Κράτος Μέλος, αλλά μπορεί να απευθύνονται και σε ιδιώτες ή σε φορείς.

1.3.2. Γενικές Αρχές του Δικαίου Περιβάλλοντος της Ένωσης. Οι γενικές αρχές του δικαίου της Ένωσης σχετίζονται κατά κύριο λόγο με τις πηγές του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης. Ειδικότερα, η λειτουργία των αρχών του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος έχει πολλαπλό χαρακτήρα καθώς η δέσμευση από αυτές είναι αδιαμφισβήτητη, πρέπει να διαφοροποιούνται από τους κανόνες και στοχεύουν στην ερμηνεία των κανόνων, στη συμπλήρωση των κενών και δημιουργούν σημεία αναφοράς για την αντιμετώπιση των αντιμαχόμενων σημείων. Έτσι, οι γενικές αρχές με ιδιαίτερο περιβαλλοντικό ενδιαφέρον είναι οι ακόλουθες:

ι) Η Αρχή της Βιώσιμης Ανάπτυξης

Ως «βιώσιμη ανάπτυξη» ορίζεται η ανάπτυξη, που εξυπηρετεί τις ανάγκες της τρέχουσας γενιάς, χωρίς να υπονομεύει τις αντίστοιχες ανάγκες των επόμενων γενεών. Ακόμα, σκοπός της εφαρμογής της ανωτέρω αρχής είναι η παράλληλη ικανοποίηση των τριών «πυλώνων» της ανωτέρω αρχής, της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής συνοχής και της περιβαλλοντικής προστασίας.

Η Αρχή της Βιώσιμης Ανάπτυξης αποτελείται από τέσσερις επιμέρους αρχές:

- την Αρχή της Βιώσιμης Χρήσης των Φυσικών Πόρων, η οποία εμφανίζεται ως γενικός σκοπός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατοχυρώνεται στο Άρθρο 3 παράγραφος 3 και παράγραφος 5 της ΣΕΕ και ουσιαστικά προβλέπει την συνετή και ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων.
- την Αρχή της Ενδογενεακής Ισότητας, σύμφωνα με την οποία η ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων είναι απαραίτητο να ισχύει μεταξύ των μελών της ίδιας γενιάς
- την Αρχή της Διαγενεακής Ισότητας, ισότητα η οποία αναγνωρίζεται ως σκοπός κυρίως για τις αναπτυσσόμενες χώρες με κύριο στόχο την καταπολέμηση της φτώχειας και αποσκοπεί στην βιώσιμη χρήση των φυσικών πόρων μεταξύ των διαφορετικών γενιών.

- την Αρχή της Ενσωμάτωσης, η οποία αποτελεί τόσο επιμέρους αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης όσο και αυτοτελής αρχή του δικαίου περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Άρθρο 11 ΣΛΕΕ²⁰).

ii) Η Αρχή της Επικουρικότητας

Λόγω της ταξινόμησης της προστασίας του περιβάλλοντος ως δοτής αρμοδιότητας, η δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης πρέπει να στηρίζεται στην αρχή της επικουρικότητας. Πιο συγκεκριμένα, στο Άρθρο 5 παράγραφος 2 της ΣΕΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση θα πρέπει να ενεργεί μόνο εάν ο σκοπός της προτεινόμενης ενέργειας δεν μπορεί να επιτευχθεί από τα Κράτη Μέλη, αλλά είναι περισσότερο δυνατό να επιτευχθεί στο επίπεδο της Ένωσης. Η αρχή συμπεριλαμβάνει δύο προϋποθέσεις, που πρέπει να πληρούνται ταυτόχρονα: α) μία αρνητική, σύμφωνα με την οποία ο επιδιωκόμενος σκοπός δεν επιτυγχάνεται επαρκώς από τα Κράτη Μέλη και β) μία θετική, σύμφωνα με την οποία ο επιδιωκόμενος σκοπός είναι περισσότερο δυνατό να επιτευχθεί σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.

iii) Η Αρχή του Υψηλού Επιπέδου της Περιβαλλοντικής Προστασίας

Η αρχή του υψηλού επιπέδου περιβαλλοντικής προστασίας κατοχυρώνεται στα θεσμικά κείμενα του πρωτογενούς δικαίου της Ένωσης. Σε αυτή την περίπτωση εφαρμογής τυγχάνουν τα Άρθρα 3 παράγραφος 3 ΣΕΕ σε συνδυασμό με τα Άρθρα 191 παράγραφος 2 ΣΛΕΕ και το Άρθρο 37 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Η συγκεκριμένη αρχή έχει στόχο τη διασφάλιση του υψηλού επιπέδου του περιβάλλοντος, αλλά παράλληλα αποσκοπεί στη βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, δημιουργώντας μια πολιτική η οποία θα πρέπει να στοχεύει σε ένα υψηλό επίπεδο προστασίας λαμβάνοντας υπόψη τη διαφορετικότητα της κατάστασης στις περιφέρειες της Ένωσης.

1.3.3. Ειδικές Αρχές του Δικαίου Περιβάλλοντος της Ένωσης. Στο Άρθρο 191 παράγραφος 2 ΣΛΕΕ περιγράφονται οι ειδικές περιβαλλοντικές αρχές, οι οποίες αποτελούν κομμάτι του πρωτογενούς δικαίου περιβάλλοντος και βρίσκονται σε συνάρτηση με τις γενικές αρχές. Πιο συγκεκριμένα, το Άρθρο 191 ΣΛΕΕ περιγράφει τις εξής ως ειδικότερες αρχές:

α) Η Αρχή της Πρόληψης. Η Αρχή της Πρόληψης στο Ευρωπαϊκό Περιβαλλοντικό Δίκαιο έχει τις ρίζες της στο διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος. Στο διεθνές δίκαιο πολύ συχνά συνδέεται με την αρχή της μη πρόκλησης βλάβης. Σύμφωνα με το Άρθρο 174 παράγραφος 2 της ΣΕΕ, η πολιτική της Κοινότητας για το περιβάλλον πρέπει να βασίζεται στην αρχή της πρόληψης και της διενέργειας πράξεων πρόληψης. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αποτελούν έννοιες με ταυτόσημο περιεχόμενο. Ωστόσο, μεταξύ των δύο εννοιών υπάρχει σαφής διάκριση. Πιο συγκεκριμένα, η αρχή της πρόληψης δίνει έμφαση στην ανάγκη δράσης για την προστασία του περιβάλλοντος σε αρχικό στάδιο και θεωρεί απαραίτητη τη λήψη

²⁰ Άρθρο 11 ΣΛΕΕ: «Οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη.»

μέτρων, προκειμένου να αποφευχθεί η διατάραξη της περιβαλλοντικής ισορροπίας²¹. Βασικός άξονας της συγκεκριμένης αρχής είναι η ανάληψη δράσης, για την αποτροπή της περιβαλλοντικής ζημίας παρά για την αντιμετώπιση αυτής. Το Άρθρο 191 ΣΛΕΕ προβλέπει την αρχή αυτή χωρίς να προσδιορίζει τον τρόπο εφαρμογής της από τα Κράτη Μέλη, παρά επαφίεται στην διακριτική τους ευχέρεια ο προσδιορισμός του τρόπου με τον οποίο η αρχή αυτή θα εφαρμοστεί στο εσωτερικό δίκαιο.

β) Η Αρχή της Προφύλαξης. Η Αρχή της Προφύλαξης έχει αποτελέσει αντικείμενο προστασίας διαχρονικά, καθώς από πολύ νωρίς αναφέρεται σε πολλά θεσμικά κείμενα. Το Άρθρο 3 παράγραφος 3 της Συνθήκης-Πλαισίου για την Κλιματική Αλλαγή των Ηνωμένων Εθνών περιγράφει τη συγκεκριμένη αρχή και αναφέρει ότι εφαρμόζεται στην περίπτωση που υπάρχει επιστημονική αβεβαιότητα σχετικά με την ύπαρξη ή την έκταση των κινδύνων για την ανθρώπινη υγεία, καθώς και τη δυνατότητα ύπαρξης προστατευτικών μέτρων, τα οποία μπορούν να αναληφθούν χωρίς να χρειάζεται να περιμένουμε την πραγμάτωση και τη σοβαρότητα των αναφερόμενων κινδύνων. Η συγκεκριμένη αρχή εφαρμόζεται σε σχέση ειδικού προς γενικό με την αρχή της πρόληψης και ενεργοποιείται μόνο στην περίπτωση που υπάρχει πρόσφορο έδαφος για ανησυχία ότι τα πιθανά επικίνδυνα αποτελέσματα στ' οπεριβάλλον, τον άνθρωπο, τη χλωρίδα και την πανίδα δεν συμβαδίζουν με το υψηλό επίπεδο προστασίας, που έχει επιλεγεί από τα κράτη μέλη²².

γ) Η Αρχή της Καταπολέμησης της Ρύπανσης στην Πηγή. Βασική αρχή του περιβαλλοντικού δικαίου της Ένωσης αποτελεί η καταπολέμηση της ρύπανσης στην πηγή. Η συγκεκριμένη αρχή έχει άμεση συνάφεια και εφαρμόζεται κατά κύριο λόγο στις περιπτώσεις διαχείρισης των αποβλήτων. Το περιεχόμενο της ανωτέρω αρχής δεσμεύει κάθε κράτος μέλος της Ένωσης, κάθε δήμο ή τοπικό φορέα να αναλάβει μέτρα για την συλλογή, απομάκρυνση και επεξεργασία των δικών του αποβλήτων και τα απόβλητα αυτά πρέπει να απορρίπτονται όσο το δυνατόν πιο κοντά στο σημείο παραγωγής αυτών («αρχή της εγγύτητας»). Η συγκεκριμένη αρχή αποτελεί μια διάσταση της αρχής της πρόληψης, χωρίς να ταυτίζεται με αυτή. Η αρχή αυτή απαιτεί τη λήψη θετικών μέτρων για την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής βλάβης²³. Τέλος, η αρχή της αντιμετώπισης της ρύπανσης στην πηγή θέτει έναν ακόμα περιορισμό, καθώς δεν αναφέρεται σε μη επιβλαβή απόβλητα, αλλά αντίθετα η αρχή τυγχάνει εφαρμογής όταν τα απόβλητα είναι επιβλαβή για το περιβάλλον.

²¹ Σιούτη Γ., (2010), «Η Εξέλιξη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος στους Τομείς της Περιβαλλοντικής Προστασίας και της Περιβαλλοντικής Πληροφόρησης», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://nomosphysis.org.gr> (τελευταία επίσκεψη 7 Νοε 19)

²²²² Applegate J.S., (2001), «The Prometheus Principle: Using the Precautionary Principle to Harmonize the Regulation of Genetically Modified Organisms», Indiana Journal of Global Legal Studies, Indiana, Vol 2, pp.249

²³ Νικολόπουλος Τ., «Οι Αρχές του Κοινοτικού Δικαίου του Περιβάλλοντος», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://nomosphysis.org.gr>, (τελευταία επίσκεψη 02 Νοε 2019)

δ) **Η Αρχή «ο Ρυπαίνων Πληρώνει».** Η αρχή ο «ρυπαίνων πληρώνει» αποτελεί θεμελιώδη αρχή του ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού δικαίου και κατοχυρώνεται στο Άρθρο 191, παράγραφος 2 της ΣΛΕΕ²⁴ και διατυπώνεται με ιδιαιτέρως αυστηρό τρόπο. Σκοπός της αρχής είναι να λειτουργεί προληπτικά και αποτρεπτικά και στοχεύει στην ενθάρρυνση των ρυπαινόντων να μειώσουν το επίπεδο μόλυνσης αντί να είναι υποχρεώμενοι να πληρώνουν. Πιο συγκεκριμένα, η αρχή βρίσκει έρεισμα στην αντίληψη ότι η ευθύνη για την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ισορροπίας βαρύνει τον υπεύθυνο, του οποίου η δραστηριότητα ενέχει σοβαρούς κινδύνους περιβαλλοντικής ζημίας. Όταν, λοιπόν, μια δραστηριότητα όντως καταλήγει σε πρόκληση ζημίας, ο φορέας της ρυπογόνου δραστηριότητας είναι υπεύθυνος να διορθώσει τη ζημία και αποτελεί πράγματι τον ρυπαίνοντα, που οφείλει να πληρώσει το κόστος της επανόρθωσης. Η ευθύνη που βαρύνει τον ρυπαίνοντα είναι αντικειμενική και στοχεύει στην εσωτερίκευση του κόστους των μέτρων αποτροπής της μόλυνσης όπως επίσης και του κόστους των πόρων, που θα πρέπει να ανταποκρίνονται στις τιμές της αγοράς.

Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» είναι μία αρχή, η οποία παρουσιάζει πολλές δυσκολίες στην εφαρμογή της. Ειδικότερα, δεν είναι πάντα εύκολο να αποτιμηθεί το κόστος της συμπεριφοράς, που οδηγεί στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος, ενώ είναι πολύ πιθανό να ευνοηθεί ο καταναλωτής που ρυπαίνει σε σχέση με τον ευσυνειδητο καταναλωτή²⁵. Παράλληλα, δεν είναι εύκολο να εντοπιστεί ο ρυπαίνων σε περίπτωση που έχουμε εκτεταμένη διατάραξη της περιβαλλοντικής ισορροπίας²⁶, ενώ τέλος δεν πρέπει να επικράτηση η πεποίθηση ότι εκείνος που έχει τη δυνατότητα να πληρώνει έχει και το δικαίωμα να ρυπαίνει²⁷. Ωστόσο, πρόκειται για μία αρχή, η οποία τονίζει την ευθύνη που έχει ο ρυπαίνων, την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της ζημίας και της συμπεριφοράς του ρυπαίνοντος, καθώς και το γεγονός ότι η ανεξέλεγκτη εκμετάλλευση του περιβάλλοντος είναι δυνατόν να οδηγήσει στην υποβάθμισή του²⁸.

Η αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει» έχει εφαρμογή σε δραστηριότητες, που περιλαμβάνουν επικίνδυνες ή πιθανόν επικίνδυνες συνέπειες όπως είναι: βιομηχανικές και αγροτικές δραστηριότητες, οι οποίες απαιτούν περιβαλλοντική άδεια, διαχείριση αποβλήτων, απελευθέρωση ρυπογόνων ουσιών στον αέρα ή το νερό, χρήση και απελευθέρωση χημικών και τη χρήση και απελευθέρωση γενετικά τροποποιημένων οργανισμών. Έτσι, οι περιπτώσεις περιβαλλοντικής ρύπανσης εξαιτίας λόγων

²⁴ Συγκεκριμένα στο Άρθρο 191, παρ.2 ΣΛΕΕ αναφέρονται τα εξής: «Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας και λαμβάνει υπόψη την ποικιλομορφία των καταστάσεων στις διάφορες περιοχές της Ένωσης. Στηρίζεται στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, καθώς και στην αρχή "ο ρυπαίνων πληρώνει"»

²⁵ Δελλής Γ., (1998), «Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος: Οι Διαστάσεις της Προστασίας του Περιβάλλοντος στην Κοινοτική Έννομη Τάξη», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, Ιανουάριος, σελ. 94-95

²⁶ Παναγόπουλος Θ. (Δεκέμβριος 2004), «Δίκαιο Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα, , σελ. 74 επ.

²⁷ Δέκληρης Μ., (1996) «Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος: Εγκόλπιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, Κομοτηνή, , σελ. 397 επ.

²⁸ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε., «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα –Θεσσαλονίκη, 2008, σελ.64-65

ανωτέρας βίας αποκλείονται από την εφαρμογή της αρχής αυτής. Τα μέλη κράτη μπορούν να αποκλείσουν από την αξιοπιστία της αρχής εκείνες τις περιπτώσεις που δεν είναι περιβαλλοντικά επικίνδυνες σύμφωνα με την επιστημονική και τεχνική γνώση²⁹.

Κεφάλαιο 2^ο: Νομικό Πλαίσιο Προστασίας του Περιβάλλοντος στο Εθνικό Δίκαιο

2.1 Το Κανονιστικό Περιεχόμενο του Άρθρου 24 του Συντάγματος. Το Σύνταγμα του 1975 περιέλαβε για πρώτη φορά διατάξεις με ρητό τρόπο, που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με τη διάταξη του Άρθρου 24 παρ. 1, εδάφιο πρώτο του Συντάγματος «*Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους*». Στο δεύτερο εδάφιο του ίδιου Άρθρου η υποχρέωση αυτή εξειδικεύεται περαιτέρω, καθώς το Κράτος υποχρεούται «*να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα για τη διαφύλαξή του*». Η προστασία του περιβάλλοντος γίνεται ακόμα πιο συστηματική με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001, σύμφωνα με την οποία στο άρθρο 24 παράγραφος 1 η προστασία του περιβάλλοντος δεν αποτελεί απλά υποχρέωση του Κράτους, αλλά και «*δικαίωμα του καθενός*».

2.1.1. Περιεχόμενο. Η προστασία, όπως περιγράφεται στο άρθρο 24 του Συντάγματος, περιλαμβάνει όλες τις εκδοχές του περιβάλλοντος: το φυσικό περιβάλλον, με ιδιαίτερη μνεία στα δάση και τις δασικές εκτάσεις (Άρθρο 24 παρ. 1, εδάφια γ', δ' και ε', σε συνδυασμό με το Άρθρο 117, παράγραφοι 3-4 του Συντάγματος)³⁰, το οικιστικό περιβάλλον, το οποίο περιλαμβάνει την αρμοδιότητα του Κράτους να διαμορφώσει αυτή την έκφραση του περιβάλλοντος με τέτοιο τρόπο ώστε να επιτύχει τη λειτουργικότητα και την ανάπτυξη των οικισμών, καθώς και των καλύτερων όρων διαβίωσης (Άρθρο 24 παράγραφοι 2-5) και το πολιτιστικό περιβάλλον (Άρθρο 24 παράγραφος 6).

Η απουσία ορισμού της έννοιας του περιβάλλοντος στο συγκεκριμένο άρθρο αντανakλά την πρόθεση του νομοθέτη να επεκτείνει, όσο το δυνατόν περισσότερο, το πεδίο των διατάξεων του Συντάγματος, καθώς και την αδυναμία του να προβλέψει το των αγαθών εκείνων που χρήζουν προστασίας και των αναγκών που θα εμφανιστούν στο μέλλον. Το Άρθρο 24 του Συντάγματος κατοχυρώνει το δικαίωμα πρόσβασης σε ένα ισορροπημένο περιβάλλον, ως βασικής προϋπόθεσης για την εξασφάλιση της ανθρώπινης ζωής και υγείας αλλά και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αλλά και ως ένα αγαθό με αυτοτελή αξία για τον άνθρωπο³¹. Οι απαιτήσεις της ανθρώπινης διαβίωσης και αξιοπρέπειας προσδιορίζονται με κριτήρια, που μεταβάλλονται με τον τόπο και

²⁹ Kiss A., Shelton D., (2000), «*International Environmental Law*», 2nd Edition, Transnational Publications, New York, pp.95

³⁰ Η σύνταξη δασολογίου καθιερώθηκε ως υποχρέωση του Κράτους με την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001. Σχετική υποχρέωση προκύπτει και από το Νόμο 3818/2010 «*Προστασία δασών και δασικών εκτάσεων του Νομού Αττικής, σύσταση Ειδικής Γραμματείας Επιθεώρησης Περιβάλλοντος και Ενέργειας και λοιπές διατάξεις*»(ΦΕΚ Α' 17/16.2.2010)

³¹ Σιούτη Γ., (2018), «*Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος*», Γ' Έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, σελ.26

τον χρόνο. Έτσι, η προστασία του περιβάλλοντος προσδιορίζεται με ιδιαίτερη ευρύτητα μέσω της συνταγματικής διάταξης, ώστε να περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία που συνθέτουν εκάστοτε τον ζωτικό χώρο του ανθρώπου και είναι απαραίτητο να συσχετίζεται με άλλες έτερες επιστημονικές κρίσεις, κατά κύριο λόγο οικονομικής φύσης. Η πρακτική αποτελεσματικότητα της συνταγματικής κατοχύρωσης της προστασίας του περιβάλλοντος απαιτεί την κανονιστική εξειδίκευσή των διατάξεων της και όταν αυτή δεν είναι δυνατή, την ερμηνεία της από τον δικαστή, ώστε το ευρύ αντικείμενό της να αναλυθεί στις ειδικότερες εκφάνσεις του³². Σε αυτή την εξειδίκευση βοηθά η ανάπτυξη αρχών όπως η αρχή της αειφορίας, της φέρουσας ικανότητας και του περιβαλλοντικού κεκτημένου.

Εκτός από την εκτελεστική και νομοθετική εξουσία σημαντικός είναι και ο ρόλος της δικαστικής εξουσίας. Ο δικαστής έχει την υποχρέωση να ελέγχει τη συνταγματικότητα των νόμων από την άποψη της συμμόρφωσής τους στις επιταγές του Άρθρου 24³³. Το συγκεκριμένο άρθρο αποτελεί τη βάση για τη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, αλλά δεν είναι το μοναδικό συνταγματικό έρεισμα. Η διασφάλιση, η αποκατάσταση και η βελτίωση των περιβαλλοντικών αγαθών είναι στοιχεία, που συνδέονται άμεσα με τον σεβασμό της αξίας του ανθρώπου, όπως περιγράφεται στο Άρθρο 2 παράγραφος 1 του Συντάγματος και αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, αλλά και για την πραγμάτωση άλλων δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στην υγεία, σύμφωνα με το Άρθρο 21 παράγραφος 3 του Συντάγματος.

Με βάση τα ανωτέρω το περιεχόμενο του Άρθρου 24 του Συντάγματος αποτελεί συχνά αντικείμενο συζήτησης. Ειδικότερα, τίθεται το ζήτημα εάν το Άρθρο 24 είναι το νομικό έρεισμα ενός δικαιώματος στο περιβάλλον και σε περίπτωση καταφατικής απάντησης σε ποια κατηγορία δικαιωμάτων (ατομικών, κοινωνικών, πολιτικών) είναι δυνατόν αυτό το δικαίωμα να καταταγεί. Είναι, συνεπώς, δυσχερές να διευκρινιστεί το περιεχόμενο του δικαιώματος και να προσδιοριστεί με ακρίβεια το περιεχόμενο του εννόμου αγαθού που προστατεύεται.

2.1.2 Τριτενέργεια του Δικαιώματος στο Περιβάλλον. Η τριτενέργεια του δικαιώματος στο περιβάλλον και κατ' επέκταση η ανάγκη προστασίας αυτού αναφέρεται στον χαρακτήρα του δικαιώματος αυτού ως ατομικού. Ειδικότερα, το ζήτημα της τριτενέργειας, της ενέργειας δηλαδή αυτού του δικαιώματος έναντι τόσο των ιδιωτών όσο και έναντι ατόμων, Νομικών Προσώπων Ιδιωτικού Δικαίου και κοινωνικών ομάδων είναι αμυντικό δικαίωμα. Ως κοινωνικό δικαίωμα απαιτεί θετική προστασία και παροχές, ενώ ως πολιτικό δικαίωμα στρέφεται αποκλειστικά κατά του Δημοσίου και απαιτεί πληροφόρηση και τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων. Το περιεχόμενο της έννοιας της τριτενέργειας αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο τα ατομικά δικαιώματα είναι δυνατόν να εφαρμόζονται στις σχέσεις ιδιωτικού δικαίου

³² Καρακώστας Ι. (2011), «Περιβάλλον & Δίκαιο Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών», Νομική Βιβλιοθήκη, , Αθήνα, σελ.74-75

³³ Παπαδημητρίου Γ., (1994), «Το Περιβαλλοντικό Σύνταγμα, Θεμελίωση, Περιεχόμενο και Λειτουργία», Περιοδικό Νόμος και Φύση, , σ. 375 – 397, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://nomosphysics.org.gr> (τελευταία επίσκεψη 13 Οκτ 19)

ανεξάρτητα εάν πρόκειται για διατάξεις, που δεσμεύουν άμεσα τα κρατικά όργανα και τους ιδιώτες (άμεση τριτενέργεια), είτε πρόκειται για διατάξεις, οι οποίες περιορίζονται στην επίδραση των συνταγματικών δικαιωμάτων στο ιδιωτικό δίκαιο και μέσω αυτών πληρούνται οι αόριστες έννοιες και οι γενικές ρήτρες του ιδιωτικού δικαίου (έμμεση τριτενέργεια)³⁴.

Η προστασία του περιβάλλοντος είναι εξ ορισμού ιδιαίτερος απαιτητική. Το έννομο αγαθό που προστατεύεται είναι ιδιαίτερος εύαλωτο και βρίσκεται εκτεθειμένο σε κίνδυνο από την ανθρώπινη δραστηριότητα. Οι προσβολές κατά του περιβάλλοντος έχουν κυρίως οικονομικά αίτια και τα αίτια αυτά έρχεται να ανατρέψει η αναγνώριση τριτενέργειας στο δικαίωμα στο περιβάλλον, με σκοπό ο θιγόμενος να έχει τη δυνατότητα να διεκδικήσει μέσω της εφαρμογής της συνταγματικής διάταξης την αποκατάσταση του δικαιώματός του έναντι τρίτων³⁵.

Η τριτενέργεια του δικαιώματος στο περιβάλλον μέσω της συνταγματικής διάταξης του Άρθρου 24 εφαρμόζεται με τρεις διαφορετικούς τρόπους: διορθωτικά, επικουρικά και σχετικοποιημένα. Διορθωτικά, γιατί η τριτενέργεια εκδηλώνει τα αποτελέσματά της όταν οι κανόνες δικαίου δεν επιφέρουν τα επιθυμητά αποτελέσματα. Επικουρικά, γιατί εφαρμόζεται όταν οι υπόλοιποι κανόνες ιδιωτικού δικαίου δεν έχουν ικανοποιητικό αποτέλεσμα στην προστασία των πολιτών. Σχετικοποιημένα, γιατί όταν ενεργοποιείται η τριτενέργεια γίνεται στάθμιση συμφερόντων, καθώς αφορά σε μια σχέση σύγκρουσης μεταξύ των φορέων των δικαιωμάτων.

Στο Σύνταγμα η τριτενέργεια θεμελιώνεται στο Άρθρο 2 παράγραφος 1 (προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας), στο Άρθρο 5 παράγραφος 1 (προστασία της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας) και στο Άρθρο 25 παράγραφος 1 (κοινωνική δέσμευση της εφαρμογής των συνταγματικών δικαιωμάτων). Ειδικότερα, στο τελευταίο άρθρο και μετά την τελευταία αναθεώρηση του Συντάγματος ρητά ορίζεται ότι «τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν».

Ιδιαίτερα για το δικαίωμα στο περιβάλλον, η συνταγματική προστασία του Άρθρου 24 εμφανίζεται στη νομική επιχειρηματολογία μέσω της ιδέας της μη αλλοτρίωσης της ανθρώπινης ποσωπικότητας, η οποία γίνεται με τον τρόπο αυτό σημείο αναφοράς ενός ευρύτερου δικαιώματος, στο οποίο το δικαίωμα στο οποίο το δικαίωμα στο περιβάλλον νοείται εύκολα ως κατεξοχήν συστατικό. Με βάση το ανωτέρω σκεπτικό είναι δυνατόν να υποστηριχθεί ότι η συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος μπορεί να τριτενεργήσει μέσω των προβλέψεων του Αστικού Κώδικα και ειδικότερα μέσω των διατάξεων για την προστασία της προσωπικότητας (Άρθρο 57 επ. ΑΚ), την προστασία της κυριότητας (Άρθρο 1003 επ. ΑΚ), καθώς και των διατάξεων περί αδικοπραξιών (Άρθρο 914 επ. ΑΚ).

Η τριτενέργεια του Άρθρου 24 παράγραφος 1 του Συντάγματος στις διατάξεις του Άρθρου 57 του Αστικού Κώδικα γίνεται αποδεκτή και από τη νομολογία των

³⁴ Ακριβοπούλου Χ., Ανθόπουλος Χ.,(2015), «Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Συνταγματικούς Θεσμούς», Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα, ΣΕΑΒ, , σελ 115-116

³⁵ Doremus H., (2003), «Constitutive Law and Environmental Policy», Stanford Environmental Law Journal, Stanford, California, Vol. 22, pp. 299- 307

πολιτικών δικαστηρίων. Σύμφωνα με αυτή, η ανάπτυξη της προσωπικότητας βρίσκεται σε συνάρτηση με τον βαθμό προστασίας του περιβάλλοντος και της ποιότητάς του. Και αυτό προκύπτει από το γεγονός ότι στην έννοια της προσωπικότητας περιλαμβάνονται όλα τα αγαθά, που αποτελούν αντικείμενο προστασίας του Άρθρου 24 παράγραφος 1 του Συντάγματος, από τη στιγμή που οι διατάξεις έχουν ως σκοπό την ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου και όχι αποκλειστικά του περιβάλλοντος. Μέσω του δικαιώματος της προσωπικότητας αναδεικνύεται το δικαίωμα πρόσβασης στα κοινόχρηστα πράγματα, όπως είναι ο ατμοσφαιρικός αέρας και η θάλασσα, στοιχεία δηλαδή που αποτελούν περιβαλλοντικά αγαθά και συνθέτουν όλες τις μορφές περιβάλλοντος (γήινο, εναέριο και υδάτινο). Το δικαίωμα πρόσβασης και ελεύθερης χρήσης των αγαθών αυτών αποτελεί έκφραση από την άποψη του ιδιωτικού δικαίου του δικαιώματος του Άρθρου 24, όπως αυτό τριτενεργεί μέσω των διατάξεων 57 και 966 επ. του Αστικού Κώδικα. Η έκφραση αυτή δίνει τη δυνατότητα για δικαστική προστασία του ατόμου να στραφεί κατά εκείνου που προκαλεί τη βλάβη.

Με βάση τα παραπάνω είναι κατανοητό ότι το δικαίωμα χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών σε συνδυασμό με την ανάγκη προστασίας της ζωής και της υγείας είναι η έκφραση στο ιδιωτικό δίκαιο του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος της προστασίας του περιβάλλοντος, όπως αυτό τριτενεργεί μέσω των διατάξεων του Αστικού Κώδικα. Κατ' επέκταση, οι αξιώσεις που εγείρονται μέσω των διατάξεων του Αστικού Κώδικα έχουν ως στόχο της αποκατάστασης της ισορροπίας που έχει διαταραχθεί μέσω της προσβολής του περιβαλλοντικού αγαθού.

2.2 Η Προστασία του Περιβάλλοντος μέσω του Διοικητικού Δικαίου

2.2.1. Εργαλεία Άμεσης και Έμμεσης Παρέμβασης για την Προστασία του Περιβάλλοντος. Αποτελεί γεγονός ότι στον τομέα του περιβάλλοντος μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναζήτηση μέσων με σκοπό την αποτελεσματική προστασία του, δεδομένου ότι η περιβαλλοντική νομοθεσία δεν είναι αυτονόητο ότι εφαρμόζεται με την ίδια συνέπεια από όλους, ούτε ότι γίνεται κατανοητή με τον ίδιο τρόπο από όλους. Η έλλειψη της ομοιόμορφης εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, όπως είναι ο μεγάλος αριθμός των νομοθετημάτων, ο φόρτος εργασίας των φορέων προστασίας ή ακόμα και οι αντικρουόμενες διατάξεις που στοχεύουν στην προστασία του περιβάλλοντος, αδυναμίες, που είναι πιθανόν να τις έλυνε μια περισσότερο συστηματική περιβαλλοντική νομοθεσία³⁶.

Η αναζήτηση των τρόπων αποτελεσματικής προστασίας έχει οδηγήσει στη θέσπιση εργαλείων, που θα επιτελούν με τον καλύτερο τρόπο τον παραπάνω σκοπό. Η αναζήτηση αυτή είναι αποτέλεσμα της παραδοχής ότι το δικαίωμα του ανθρώπου να ζει σε ένα υγιές και ισορροπημένο περιβάλλον αποτελεί έκφραση της προσωπικότητάς του. Είναι, λοιπόν, προφανές ότι ένα από τα αγαθά εκείνα, που

³⁶ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε., (2008), «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, , σελ.73-75

συμβάλλουν στον προσδιορισμό και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου είναι το ισορροπημένο περιβάλλον, το οποίο αποτελεί τον ζωτικό του χώρο. Προσβολή του περιβάλλοντος συνεπάγεται προσβολή της προσωπικότητας του ανθρώπου, καθώς τα δύο αγαθά αυτά συνδέονται αναπόσπαστα. Στόχος των εργαλείων αυτών αποτελεί η αποτελεσματικότητα, η ελαστικότητα, η συμβατότητα και η πλήρης αποδοχή τους από το κοινωνικό σύνολο, με απώτερο σκοπό τη διασφάλιση της βιώσιμης ανάπτυξης και την ομοιόμορφη ανάπτυξη των τριών πυλώνων της, του περιβαλλοντικού, του οικονομικού και του κοινωνικού, για την ελεύθερη έκφραση της προσωπικότητας³⁷. Για την επίτευξη των στόχων αυτών έχουν θεσπιστεί δύο κατηγορίες εργαλείων: τα εργαλεία άμεσης παρέμβασης, που έχουν τον χαρακτήρα αποκατάστασης της δημόσιας τάξης και της αστυνόμευσης και τα εργαλεία έμμεσης παρέμβασης, που έχουν ως αντικείμενο τον περιβαλλοντικό σχεδιασμό και προγραμματισμό. Φυσικά, τα όρια μεταξύ των δύο κατηγοριών δεν είναι ευδιάκριτα, εάν λάβουμε υπόψη τον ενδιάμεσο χαρακτήρα των μέτρων αυτών.

Τα εργαλεία άμεσης παρέμβασης περιλαμβάνουν μέτρα, τα οποία επιβάλλουν ή απαγορεύουν μία συγκεκριμένη συμπεριφορά, με αποτέλεσμα η αντίθετη συμπεριφορά εκ μέρους του ιδιώτη να θεωρείται παράνομη. Συνεπώς, βασικό στοιχείο εν προκειμένω αποτελεί η έννοια της νομιμότητας, που είναι απαραίτητο να τηρείται. Στην περίπτωση αυτή εντοπίζεται το πλεονέκτημα ότι τα εργαλεία άμεσης παρέμβασης εκφράζουν μία νομική σαφήνεια και παράλληλα το βασικό μειονέκτημά τους είναι η ανελαστικότητα των θεσπισμένων ρυθμίσεων. Μέσα από τα εργαλεία αυτά ουσιαστικά σχεδιάζονται στόχοι και πολιτικές, σταθμίζεται η σχέση μέσων και σκοπού και διαμορφώνεται το πλαίσιο της περιβαλλοντικής προστασίας, με σκοπό την επίτευξη της οικολογικής ισορροπίας. Τα εργαλεία αυτά αφορούν κυρίως σε έργα και δραστηριότητες, των οποίων η εγκατάσταση και η λειτουργία ενέχει ιδιαίτερα σημαντικό βαθμό επικινδυνότητας για την ανθρώπινη υγεία και την προστασία του περιβάλλοντος. Το αντικείμενο ρύθμισης με το παραπάνω περιεχόμενο περιλαμβάνει επιπρόσθετα μέτρα επιτήρησης κατά τη λειτουργία των εγκεκριμένων έργων και δραστηριοτήτων, αλλά και από την επιβολή πρόσθετων όρων και τεχνικών κανόνων, σε περίπτωση που παραβιάζονται συγκεκριμένες προδιαγραφές. Τα ρυθμιστικά αυτά μέσα άμεσης παρέμβασης συμβάλουν με τρόπο ουσιαστικό στην αποτροπή, αλλά και αντιμετώπιση των αρνητικών συνεπειών, εάν λάβουμε υπόψη τον δεσμευτικό χαρακτήρα που διαθέτουν και την αποτελεσματική τήρηση του πλέγματος κανόνων, που πρέπει να τηρηθούν για την επίτευξη των σκοπών, για τους οποίους έχουν θεσπιστεί³⁸. Στο πλαίσιο της ανωτέρω πρακτικής ιδιαίτερη σημασία έχει η διοικητική άδεια ως βασικό εργαλείο άμεσης παρέμβασης.

Σημαντικός, ωστόσο, είναι και ο ρόλος των εργαλείων έμμεσης παρέμβασης για την προστασία του περιβάλλοντος, τα οποία βασίζονται στα δεδομένα της ελεύθερης αγοράς και για τον λόγο αυτό χαρακτηρίζονται και ως εργαλεία ήπιας παρέμβασης. Τα εργαλεία της έμμεσης παρέμβασης εκφράζουν την αρχή «ο

³⁷ Παπανδρέου Α., Καραγεώργου Β., (2003), «Οικονομικά Εργαλεία για την Αειφόρο Ανάπτυξη», Βιβλιοθήκη Περιβαλλοντικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 51-53

³⁸ Καραγεώργου Β., (Φεβρουάριος 2003), «Δίκαιο και Τεχνολογία», Νόμος και Φύση, , διαθέσιμο στην ιστοσελίδα [https://nomosphysis.org.gr/\(τελευταία_επίσκεψη_7_Δεκ_19\)](https://nomosphysis.org.gr/(τελευταία_επίσκεψη_7_Δεκ_19))

ρυπαίνων πληρώνει» και ανήκουν στις σύγχρονες μεθόδους του περιβαλλοντικού σχεδιασμού, διότι με τον τρόπο αυτό τόσο τα άτομα όσο και οι επιχειρήσεις συμπεριφέρονται με σκοπό τον σεβασμό των περιβαλλοντικών απαιτήσεων³⁹. Η χρήση των εργαλείων έμμεσης επέμβασης αποτελεί τη μετάβαση από την κανονιστική προσέγγιση της προστασίας του περιβάλλοντος (που επιτυγχάνεται με τα εργαλεία άμεσης επέμβασης) στη στρατηγική και ολοκληρωμένη προσέγγιση της περιβαλλοντικής προστασίας. Με τα εργαλεία αυτά η Διοίκηση εκμεταλλεύεται τους όρους της αγοράς και τους εντάσσει στη διασφάλιση της περιβαλλοντικής ισορροπίας μέσω της οικονομικής επιβράβευσης, της παροχής οικονομικών κινήτρων και της ήπιας δεσμευτικής δύναμης και όχι μέσω του καταναγκασμού⁴⁰. Βασική αρχή της κατηγορίας αυτής είναι το γεγονός ότι το Κράτος δεν παρεμβαίνει με άμεσο τρόπο στην παραγωγική και επενδυτική δραστηριότητα των φορέων, αλλά επιδιώκει να τους επηρεάσει με έμμεσο τρόπο, ώστε να οδηγηθούν σε ορθή παραγωγική συμπεριφορά. Η προσπάθεια αυτή επιδιώκεται μέσα από τα οικονομικά, κατά κύριο λόγο, κίνητρα, τα οποία προσπαθούν να κατευθύνουν τους φορείς των παραγωγικών δραστηριοτήτων προς μία φιλοπεριβαλλοντική συμπεριφορά⁴¹. Τα οικονομικά εργαλεία έχουν, επιπλέον, στόχο να εσωτερικεύσουν στις τιμές των προϊόντων τις συνέπειες, που προκύπτουν από την παραγωγή ή την κατανάλωση ενός αγαθού ή προϊόντος. Οι δευτερογενείς αυτές συνέπειες εκφράζονται μέσα από τον τρόπο κατά τον οποίο η τιμή της παραγωγής ή της κατανάλωσης είτε ενός φυσικού πόρου είτε ενός επιβλαβούς προϊόντος αντικατοπτρίζει τη ζημία που προκύπτει και εκφράζεται ως περιβαλλοντικό κόστος⁴². Για το λόγο αυτό τα έμμεσα εργαλεία τυγχάνουν ευρύτερης κοινωνικής αποδοχής, καθώς ενσωματώνουν τους κανόνες της αγοράς μέσω του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν⁴³.

Παρόλα αυτά, τα εργαλεία έμμεσης επέμβασης εμφανίζουν ορισμένα μειονεκτήματα, τα οποία επισκιάζουν την αποτελεσματικότητά τους. Ειδικότερα, είναι πολύ εύκολο να χρησιμοποιηθούν εκ μέρους του οικονομικά ισχυρότερου, προκειμένου ο τελευταίος να επιβληθεί και κατ' επέκταση να περιοριστεί σημαντικά η ελευθερία επιλογής των οικονομικών εταίρων, με αποτέλεσμα να υπονομεύεται ο ανταγωνισμός. Επιπλέον, ο μη δεσμευτικός χαρακτήρας των εργαλείων αυτών, σε συνδυασμό με την νομική ανασφάλεια και τη μεγάλη διάρκεια για την υλοποίησή

³⁹ Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφορικά με το «6^ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://eur-lex.europa.eu/> (τελευταία ημερομηνία επίσκεψης 30 Νοεμβρίου 2019)

⁴⁰ Σμπώκος Γ., (2011), «Εφαρμογές Μέτρων Περιβαλλοντικής Προστασίας», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ.67

⁴¹ Τσακνή Γ., «Τα Νομικά Εργαλεία Προστασίας του Περιβάλλοντος», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.legalnews24.gr/>, (τελευταία ημέρα επίσκεψης 8 Δεκ 19)

⁴² Καραγεώργου, Β. (2007), «Το Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών ως Εργαλείο Κλιματικής Πολιτικής και η Εφαρμογή του στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Οδηγία 2003/87/EK)», Περιοδικό Ενέργεια και Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 2007, Τόμος Β, Τεύχος 8

⁴³ Σμπώκος Γ., (2011), «Εφαρμογές Μέτρων Περιβαλλοντικής Προστασίας», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 67-68

τους αποτελούν αποτρεπτικούς παράγοντες για την προτίμησή τους ως μέσα άμεσης αντιμετώπισης των κινδύνων της περιβαλλοντικής ισορροπίας⁴⁴.

Μέσα από την πληθώρα των εργαλείων παρέμβασης για την προστασία του περιβάλλοντος προκύπτει η διαπίστωση ότι το περιβάλλον αποτελεί μια έννοια πολυδιάστατη, στην οποία χρειάζεται να δοθεί ιδιαίτερη σημασία. Τόσο τα νομικά όσο και τα οικονομικά εργαλεία αποσκοπούν στην τυποποίηση της προστασίας του περιβάλλοντος μέσα από την ελεύθερη έκφραση των αρχών που διέπουν το δίκαιο προστασίας αυτού. Σκοπός των εργαλείων άμεσης και έμμεσης παρέμβασης αποτελεί η αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων, που είναι πιθανό να προκύπτουν, με γνώμονα την αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης ως συνταγματικά κατοχυρωμένης αρχής στο Άρθρο 24 του Συντάγματος⁴⁵.

2.2.2. Η Διοικητική Άδεια ως Μέσο Πρόληψης. Η διοικητική άδεια αποτελεί το βασικό εργαλείο άμεσης παρέμβασης της πολιτείας για τη διασφάλιση της περιβαλλοντικής ισορροπίας. Πιο συγκεκριμένα, η διοικητική άδεια αποτελεί προαπαιτούμενο για την πραγματοποίηση ενός έργου ή μιας δραστηριότητας, ώστε να διαπιστωθεί ότι αυτό το έργο ή δραστηριότητα δεν θα επιφέρει σημαντικές βλαπτικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Η διοικητική άδεια αφορά σε μεσαίας εμβέλειας έργα και δραστηριότητες, τα οποία ενδέχεται να προκαλέσουν ζημία, ενώ για μεγαλύτερης εμβέλειας έργα η διοικητική άδεια δεν επαρκεί, αλλά είναι απαραίτητο να συνδιάζεται με μια ειδικότερη διαδικασία, αυτή της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Όρων (ΕΠΟ).

Η διοικητική άδεια αποκτά μεγαλύτερη νομιμοποίηση όταν συνοδεύεται από πρόσθετους ορισμούς. Πιο συγκεκριμένα, οι πρόσθετοι ή παρεπόμενοι ορισμοί αποτελούν ειδικότερες ρήτρες της διοικητικής άδειας, από τις οποίες η αρχή έκδοσης εξαρτά την ισχύ της άδειας από την υποχρέωση τήρησης ορισμένης συμπεριφοράς εκ μέρους του ενδιαφερόμενου ή από την επέλευση ενός μελλοντικού γεγονότος⁴⁶. Οι πρόσθετοι ορισμοί έχουν συνηθέστερη εφαρμογή σε άδειες, οι οποίες αφορούν σε ίδρυση και λειτουργία βιομηχανικών εγκαταστάσεων και βιοτεχνιών, στην περίπτωση των οποίων η Διοίκηση είναι απαραίτητο να σταθμίζει τα έννομα αγαθά που τίθενται υπό αμφισβήτηση: από τη μία είναι η αξίωση του αιτούντος την άδεια για τον σεβασμό της οικονομικής ελευθερίας του και της ελευθερίας για την ανάπτυξη της επιχειρηματικής του δραστηριότητας και από την άλλη είναι οι λόγοι δημοσίου συμφέροντος, η προστασία του περιβάλλοντος και η προστασία των συμφερόντων των τρίτων.

Σκοπός των πρόσθετων ορισμών της διοικητικής άδειας είναι η δημιουργία και η διατήρηση των όρων και των προϋποθέσεων που είναι απαραίτητο να υπάρχουν κατά το χρόνο μελέτης και εκτέλεσης ενός περιβαλλοντικού έργου ή μιας

⁴⁴ Γκιζάρη Α., (2003), «Οι Νέοι Μηχανισμοί Περιβαλλοντικής Πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 109-112

⁴⁵ Νικολόπουλος Γ., (2000), «Οι Αρχές του Κοινοτικού Δικαίου Περιβάλλοντος», Νόμος και Φύση, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://nomosphysis.org.gr/> (τελευταία ημέρα επίσκεψης 8 Νοε 19)

⁴⁶ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε., (1993), «Πρόσθετοι ή Παρεπόμενοι Ορισμοί στην Διοικητική Πράξη», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 142

δραστηριότητας. Μέσω των ορισμών αυτών επιτυγχάνεται η διατήρηση και η περιφρούρηση της αρχής της πρόληψης, καθώς η διοίκηση επιτυγχάνει να διατηρεί τον έλεγχο της δραστηριότητας, τόσο κατά τον χρόνο που προηγείται της έκδοσης όσο και κατά το χρονικό διάστημα που ακολουθεί την έκδοση της διοικητικής άδειας. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η εναρμόνιση της συμπεριφοράς των ιδιωτών με τους στόχους της κρατικής πολιτικής, χωρίς να υπονομεύεται η ιδιωτική πρωτοβουλία, ενώ ταυτόχρονα η διοίκηση οργανώνει και κωδικοποιεί τους διάσπαρτους κανόνες της περιβαλλοντικής προστασίας και κατευθύνει την ιδιωτική δραστηριότητα⁴⁷.

Επιπρόσθετα, στην πράξη ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει η επιφύλαξη προσθήκης μεταγενέστερων όρων, που αποτελεί ουσιαστικά επιφύλαξη δυνατότητας προσθήκης νέων όρων ή τροποποίησης ή συμπλήρωσης των ήδη θεσπισμένων όρων. Ιδιαίτερη εφαρμογή της συγκεκριμένης επιφύλαξης εμφανίζεται κατά κύριο λόγο στα έργα ίδρυσης ή επέκτασης βιομηχανικών εγκαταστάσεων, κατά τη χορήγηση των οποίων η Διοίκηση έχει τη δυνατότητα να επιφυλαχθεί να επιβάλει νέους όρους μόνο στην περίπτωση που η εγκατάσταση αποδειχθεί επιβλαβής ή γενικότερα προκαλεί ζημία σε τρίτους. Οι επιπρόσθετοι αυτοί όροι έχουν αποκλειστικό σκοπό τη βελτίωση των ήδη υπαρχόντων όρων και δίνουν στη διοικητική αρχή τη δυνατότητα να κινείται ευέλικτα σε περίπτωση, που πραγματοποιείται ταχεία μεταβολή των όρων έκδοσης της άδειας, σε τέτοια κλίμακα όμως που δεν θα οδηγήσει σε ανάκληση της άδειας που έχει ήδη χορηγηθεί. Με την παραπάνω δυνατότητα ενισχύεται η αρχή της αναλογικότητας, με βάση την οποία προτιμάται η επιλογή του ηπιότερου όρου από το απόλυτο μέτρο της ανάκλησης της άδειας. Η δράση αυτή της διοίκησης έχει ως θεμέλιο την προστασία του γενικού συμφέροντος και η ευχέρεια μετατρέπεται σε υποχρέωση, όταν αποδεδειγμένα οι αδειοδοτημένες εγκαταστάσεις εγκυμονούν κινδύνους για το ευρύ κοινό⁴⁸.

Η διοικητική άδεια, ως μέσο άμεσης επέμβασης στην προστασία του περιβάλλοντος, επιτυγχάνει μία αρμονία μεταξύ της προσπάθειας της Διοίκησης για την εξασφάλιση της περιβαλλοντικής ισορροπίας, της αναζήτησης της Διοίκησης επικερδών επενδύσεων, της ικανοποίησης των δικαιούχων των αδειών και των αξιώσεων των τρίτων. Οι διοικητικές πράξεις αποτυπώνουν την πραγματική και νομική κατάσταση που ισχύει κατά τη στιγμή της έκδοσης της άδειας, ενώ η δυνατότητα προσθήκης όρων αποδεικνύει το γεγονός ότι η διαδικασία έκδοσης είναι μία δυναμική διαδικασία. Παράλληλα, η διοικητική άδεια περιλαμβάνει κίνητρα, παροτρύνσεις και παραιτήσεις προς τους ιδιώτες να υιοθετήσουν συγκεκριμένη συμπεριφορά σύμφωνα με τους στόχους και την σχεδιαζόμενη κρατική πολιτική.

⁴⁷ Άρθρο 8, παρ. 1 της Οδηγίας 95/11/ΕΚ: «Με την επιφύλαξη άλλων απαιτήσεων εθνικής ή κοινοτικής νομοθεσίας, η αρμόδια αρχή χορηγεί άδεια για την εγκατάσταση η οποία περιλαμβάνει όρους διά των οποίων εξασφαλίζεται ότι η εγκατάσταση πληροί τις απαιτήσεις της παρούσας οδηγίας ή, στην αντίθετη περίπτωση, δεν χορηγεί άδεια»

⁴⁸ ΣτΕ 2744/84: «Η Διοίκηση έχει την υποχρέωση, όχι μόνο κατά την έκδοση της άδειας ιδρύσεως του εργοστασίου αλλά και κατά την έκδοση άδειας λειτουργίας του, καθώς και κατά την ανανέωση της τελευταίας αυτής άδειας και ακόμα περαιτέρω κατά το διάστημα λειτουργίας του εργοστασίου, να εξετάζει αν αυτό λειτουργεί κατά τρόπο που είναι επικίνδυνος ή οχληρός».

ΜΕΡΟΣ 2^ο

Το Εργαλείο της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων

Κεφάλαιο 1^ο - Η Διαδικασία της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η διοικητική διαδικασία της Εκτίμησης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (εφεξής ΕΠΕ) αποτελεί μία συστηματική και τυποποιημένη διαδικασία ελέγχου, με σκοπό την προετοιμασία της απόφασης για την έγκριση ενός συγκεκριμένου έργου ή δραστηριότητας. Μέσω της ΕΠΕ διαμορφώνεται μία εμπειριστατωμένη άποψη, σχετικά με τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις του προς έγκριση έργου⁴⁹ και αξιολογούνται για την υλοποίηση ή μη του έργου, είτε αφορά στο φυσικό είτε στο ανθρωπογενές περιβάλλον. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται η πρόληψη δραστηριοτήτων, που είναι πιθανόν να προκαλέσουν τη διατάραξη της οικολογικής ισορροπίας στο μέλλον⁵⁰. Είναι απαραίτητο να σημειώσουμε ότι η διαδικασία της ΕΠΕ περιλαμβάνει διάφορα στάδια εκτίμησης, τα οποία αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και διαμορφώνουν μία κυκλική διαδικασία, ενώ είναι πιθανόν η διαδικασία αυτή να διαφέρει από χώρα σε χώρα και ανάλογα με το είδος της εξεταζόμενης δραστηριότητας⁵¹.

Τις τελευταίες δεκαετίες η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει υιοθετήσει ένα ιδιαίτερης σημασίας και ποικίλλο φάσμα μέτρων και οδηγιών, με περιβαλλοντική χροιά. Η Ε.Ε. ζητά από τα μέλη της να εσωματώσουν τα προτεινόμενα μέτρα και τις οδηγίες στο εθνικό τους δίκαιο μέσα από το νομοθετικό τους έργο. Ένα από τα μέτρα αυτά αποτελεί και η διαδικασία της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Η διαδικασία της ΕΠΕ τυγχάνει προστασίας στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος. Πηγή της ανωτέρω προστασίας αποτελεί ο θεσμός αμερικανικής προέλευσης της «Environmental Impact Assessment», που περιλαμβανόταν στον Εθνικό Νόμο Περιβαλλοντικής Πολιτικής του 1969 (National Environmental Policy Act)⁵². Ο τελευταίος αποτελούσε ένα ρηξικέλευθο νομοθέτημα, καθώς ήταν εκείνος, που θέσπισε τη διαδικασία της ΕΠΕ και αποτέλεσε πρότυπο για την εφαρμογή της ίδιας διαδικασίας σε άλλες χώρες, ενώ επεκτάθηκε σε όλες σχεδόν τις εθνικές έννομες τάξεις, όπως επίσης και στο διεθνές δίκαιο. Έτσι, στη Διακήρυξη του Ρίο⁵³ αναφέρεται ότι πρέπει να υποβάλλονται στη διαδικασία της ΕΠΕ όλες οι

⁴⁹ Cardenas I.C., Halman J.I.M., (2016), «Coping with Uncertainty in Environmental Impact Assessment Open Techniques», Environmental Impact Assessment Review, Amsterdam, Vol 60, pp. 24

⁵⁰ Κλαβανίδου Δ., Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ., Κωστόπουλος Δ., Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., (2011) «Ζητήματα Νομικής Προστασίας του Περιβάλλοντος», Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 67-68

⁵¹ Κουτούπα Ε., «Η Συμβολή του Κωνσταντίνου Μενουδάκου στη Νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας για τον Θεσμό της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων», από τον Τιμητικό Τόμο για τον επ. Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας Κωνσταντίνο Μενουδάκο «Ο Δικαστής, ο Νόμος και το Περιβάλλον», Ελληνική Εταιρία Δικαίου του Περιβάλλοντος, Εκδόσεις Σάκκουλα, 2016, σελ. 47-48

⁵² Aagaard T.S., (2012), «A Functional Approach of Risks and Uncertainties Under NEPA», Michigan Journal of Environment & Administrative Law, Michigan, pp. 87

⁵³ Rio Declaration on Environment and Development, UN.Doc. A/Conf.151/5/Rev.1, 1992.

προτεινόμενες δραστηριότητες, οι οποίες ενδέχεται να έχουν σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον⁵⁴.

Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας υιοθετούνται σημαντικές πρακτικές, που έχουν ως βασικό σκοπό την προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης στις διεθνείς σχέσεις της Ένωσης με βάση τις αρμοδιότητές της, ενώ στους στόχους της εξωτερικής της πολιτικής περιλαμβάνονται η προώθηση της βιώσιμης ανάπτυξης στις αναπτυσσόμενες χώρες, η συμμετοχή στη διαμόρφωση του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου και η συμβολή στην προώθηση της πολυμερούς διεθνούς συνεργασίας για την επίτευξη της περιβαλλοντικής προστασίας⁵⁵. Σημαντικές, ωστόσο, είναι και οι προβλέψεις της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΣΛΕΕ). Ειδικότερα, στο Άρθρο 191 περιλαμβάνονται οι επιδιωκόμενοι στόχοι αναφορικά με την περιβαλλοντική πολιτική και την ανάγκη για τη διεθνή συνεργασία προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα περιβαλλοντικά προβλήματα, με ειδικότερη αναφορά στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, και αναγνωρίζει στην Ένωση την αρμοδιότητα να συνάπτει διεθνείς συμφωνίες και να προσχωρεί σε διεθνείς οργανισμούς⁵⁶. Με γνώμονα τα ανωτέρω, η Ευρωπαϊκή Ένωση θέσπισε κανόνες για την όσο το δυνατόν πιο ομοιόμορφη και αποτελεσματική εφαρμογή της ανωτέρω διαδικασίας.

1.1 Η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ (όπως τροποποιήθηκε από τις Οδηγίες 97/11 και 2003/35). Η πρώτη Οδηγία, με την οποία έγινε προσπάθεια τυποποίησης της διαδικασίας ΕΠΕ ήταν η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ, η οποία τροποποιήθηκε με την Οδηγία 97/11/ΕΚ της 3^{ης} Μαρτίου 1997 και συμπληρώθηκε με τις Οδηγίες 2001/42/ΕΚ και 2003/35/ΕΚ. Η Οδηγία 85/337/ΕΚ αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα κείμενα της κοινοτικής νομοθεσίας αναφορικά με το περιβάλλον, μέσω της οποίας ρυθμίζεται η διαδικασία εκτίμησης σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον. Η διαδικασία της ΕΠΕ ξεκίνησε να εφαρμόζεται από τα κράτη μέλη τον Ιούλιο του 1988, μετά την έγκριση της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ, η οποία

⁵⁴ Αρχή 17 της Διακήρυξης του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη: «Η εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ως εθνική πράξη, πραγματοποιείται για προτεινόμενες δραστηριότητες που ενδέχεται να έχουν σημαντική επίδραση και αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και υπόκεινται σε απόφαση της αρμόδιας εθνικής αρχής», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.un.org, (τελευταία επίσκεψη 14 Δεκ 19)

⁵⁵ Άρθρο 21, παράγραφοι 1 και 2 ΣΕΕ: «1. Η δράση της Ένωσης στη διεθνή σκηνή έχει ως γνώμονα και σχεδιάζεται με στόχο να προωθεί στο ευρύτερο παγκόσμιο πλαίσιο τις αρχές που έχουν εμπνεύσει τη δημιουργία, την ανάπτυξη και τη διεύρυνσή της: τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου, την οικουμενικότητα και το αδιαίρετο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, τον σεβασμό της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης και τον σεβασμό των αρχών του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και του διεθνούς δικαίου. 2. Η Ένωση καθορίζει και εφαρμόζει κοινές πολιτικές και δράσεις και εργάζεται για την επίτευξη υψηλού βαθμού συνεργασίας σε όλους τους τομείς των διεθνών σχέσεων, με στόχο: [...] δ) την προώθηση, στις αναπτυσσόμενες χώρες, της αειφόρου ανάπτυξης από οικονομική, κοινωνική και περιβαλλοντική άποψη, με πρωταρχικό στόχο την εξάλειψη της φτώχειας.»

⁵⁶ Άρθρο 191 ΣΛΕΕ: «1. Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος συμβάλλει στην επιδίωξη των ακόλουθων στόχων: τη διατήρηση, προστασία και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, την προστασία της υγείας του ανθρώπου, τη συνετή και ορθολογική χρησιμοποίηση των φυσικών πόρων, την προώθηση, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, και ιδίως την καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος.»

έχει εφαρμογή σε ένα ευρύ φάσμα δημόσιων και ιδιωτικών έργων και καθιερώνει την υποχρεωτική υπαγωγή των έργων και δραστηριοτήτων που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον στη διαδικασία της ΕΠΕ⁵⁷.

Η συγκεκριμένη Οδηγία καθιέρωσε ένα σύστημα εκτίμησης των επιπτώσεων, με προκαταρκτικό χαρακτήρα, που είναι πιθανόν να έχουν τα σχέδια υλοποίησης έργων και δραστηριοτήτων στο περιβάλλον και καλύπτει την οποιαδήποτε μορφή επέμβασης στο περιβάλλον⁵⁸. Εκτός από την υποχρέωση υπαγωγής στη διαδικασία της ΕΠΕ συγκεκριμένων έργων και δραστηριοτήτων, η Οδηγία καθορίζει και τις απαραίτητες πληροφορίες, που πρέπει να παρέχει ο κύριος του έργου, μέσω της προβλεπόμενης τεχνικής δήλωσης ή της Μελέτης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, διαδικασία η οποία θέτει ως βασικό γνώμονα τη συμμετοχή του κοινού σε όλα τα στάδιά της⁵⁹. Σύμφωνα με το Άρθρο 1 παράγραφος 2 της ανωτέρω Οδηγίας οι σημαντικότεροι ορισμοί, που πρέπει να έχουμε υπόψη μας είναι οι ακόλουθοι:

α) «σχέδιο: είναι η υλοποίηση κατασκευαστικών ή άλλων εγκαταστάσεων ή έργων και άλλες επεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον ή τοπίο, στις οποίες περιλαμβάνονται και οι επεμβάσεις που αφορούν στην εκμετάλλευση των πόρων του εδάφους».

β) «κύριος του έργου: είναι είτε ο υποβάλλων αίτηση για άδεια, που αφορά σχέδιο ιδιωτικού έργου, είτε η δημόσια αρχή που αναλαμβάνει την πρωτοβουλία για ένα σχέδιο».

γ) «άδεια: είναι η απόφαση της ή των αρμόδιων αρχών, που δίνει το δικαίωμα στον κύριο του έργου να πραγματοποιήσει το σχέδιο».

δ) «αρμόδια/-ιες αρχή/ές: είναι αυτή/-ές, που ορίζουν τα κράτη-μέλη για την εκπλήρωση των καθηκόντων, που απορρέουν από την παρούσα Οδηγία».

Επιπρόσθετα, η παρούσα Οδηγία στον Άρθρο 3 αυτής, περιγράφει με σαφή τρόπο το περιεχόμενο και τις λεπτομέρειες της ΕΠΕ, καθώς ορίζει ότι: «Η εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον εντοπίζει, περιγράφει και αξιολογεί κατάλληλα, σε συνάρτηση με κάθε ειδική περίπτωση και σύμφωνα με τα Άρθρα 4 έως 11 τις άμεσες και έμμεσες επιπτώσεις ενός σχεδίου πάνω στους εξής παράγοντες:

- στον άνθρωπο, την πανίδα και τη χλωρίδα
- στο έδαφος, τα ύδατα, στον αέρα, στο κλίμα και στο τοπίο
- στην αλληλεπίδραση των παραγόντων που αναφέρονται στην πρώτη και δεύτερη περίπτωση,
- στα υλικά αγαθά και στην πολιτιστική κληρονομιά».

Από το περιεχόμενο των Άρθρων της Οδηγίας που αναφέραμε γίνεται κατανοητό ότι η Οδηγία 877/337/ΕΟΚ καθιέρωσε ένα σύστημα προκαταρκτικής εκτίμησης των επιπτώσεων, που είναι πιθανό να προκαλέσουν τα σχέδια, ιδιωτικά ή δημόσια, στο περιβάλλον και καλύπτει ένα μεγάλο εύρος των σχεδίων αυτών από την

⁵⁷ Environmental Protection Agency, (March 2002), «Guidelines on the Information to be Contained in Environmental Impact Statements», CAAS Environmental Services Ltd, Dublin, , p. viii

⁵⁸ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε., (2008), «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, , σελ.90

⁵⁹ Barker, A., & Wood, C., (1999), «An Evaluation of EIA System Performance in Eight EU Countries.» Environmental Impact Assessment Review, New York, 19(4), pp. 387–404

πραγματοποίηση κατασκευαστικών έργων, εγκαταστάσεων ή άλλων έργων και άλλων παρεμβάσεων στο φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον. Απώτερος στόχος της περιγραφόμενης διαδικασίας είναι να αναγκάσει τη Διοίκηση να λάβει υπόψη της κατά την διαμόρφωση της τελικής απόφασης μεταξύ των άλλων κριτηρίων τον τρόπο με τον οποίο το προς έγκριση έργο θα επηρεάσει ή όχι και σε ποιον βαθμό το περιβάλλον και ποια είναι τα μέτρα εκείνα που θα πρέπει να αναληφθούν για την προστασία του.

Σημαντική καινοτομία της Οδηγίας αποτελεί η πρόβλεψη του Άρθρου 6, σύμφωνα με το οποίο τίθεται ως αναγκαία προϋπόθεση η ενημέρωση του κοινού, με ανακοινώσεις ή με κάθε άλλο πρόσφορο μέσο, προκειμένου να συμμετάσχει στη διαδικασία λήψης αποφάσεων⁶⁰. Επιπλέον, το Άρθρο 7 παράγραφος 6 της Οδηγίας προβλέπει ότι τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη, στο επίπεδο που τα αφορά, πρέπει να μεριμνούν ώστε οι πληροφορίες, για τις οποίες γίνεται αναφορά στις παραγράφους 1 και 2 του ίδιου άρθρου να διατίθενται, μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα, στη διάθεση των αρχών του Άρθρου 6 και του πληθυσμού του κράτους μέλους το οποίο ενδέχεται να επηρεαστεί σοβαρά από την υλοποίηση του προς έγκριση έργου και να διασφαλίζουν ότι οι αρχές του Άρθρου 6 καθώς και το κοινό που επηρεάζεται άμεσα από το έργο έχουν αρκετό χρόνο ώστε να διατυπώνουν τη γνώμη τους με βάση τις πληροφορίες που έχουν στη διάθεσή τους και πάντως πριν από την αδειοδότηση του έργου.

Τέλος, σημαντικό στοιχείο που αξίζει να αναφερθεί είναι ότι βασική διαδικασία της ΕΠΕ είναι η Μελέτη των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ), η οποία σύμφωνα με τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας αποτελεί μελέτη, που έχει ιδιαίτερο βάρος για την εκτίμηση των επιπτώσεων και για το λόγο αυτό πρέπει να φέρει τα χαρακτηριστικά της επιστημονικής εργασίας, με λογική θεμελίωση και τεκμηρίωση⁶¹.

1.2 Η Οδηγία 97/11/ΕΚ. Η Οδηγία 97/11/ΕΚ τροποποιεί την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ, ανταποκρινόμενη στα δεδομένα και τις ανάγκες της εποχής και διατηρώντας τους βασικούς άξονές της. Ειδικότερα, η Οδηγία 97/11/ΕΚ τροποποιεί την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ λαμβάνοντας υπόψη ότι είναι απαραίτητο να συμπληρωθεί ο κατάλογος των έργων, που έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και κατ' επέκταση είναι αναγκαίο να διευρυνθεί ο κατάλογος των έργων αυτών. Είναι, επίσης, άξιο αναφοράς το γεγονός ότι ήδη από το προοίμιο της Οδηγίας δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην αρχή της πρόληψης, της προφύλαξης, της αντιμετώπισης της ρύπανσης

⁶⁰ Άρθρο 6 της Οδηγίας 85/337/ΕΚ: «Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε οι αρχές τις οποίες μπορεί να αφορά το σχέδιο, εξαιτίας ειδικής τους ευθύνης στον τομέα του περιβάλλοντος, να έχουν τη δυνατότητα να διατυπώνουν γνώμη για την αίτηση αδείας. Προς τον σκοπό αυτό, τα κράτη μέλη ορίζουν τις αρχές των οποίων πρέπει να ζητηθεί η γνώμη, γενικά ή κατά περίπτωση, κατά την υποβολή των αιτήσεων αδείας. Στις αρχές αυτές γνωστοποιούνται οι πληροφορίες που έχουν συγκεντρωθεί δυνάμει του Άρθρου 5. Ο τρόπος με τον οποίο πραγματοποιείται η διαβούλευση ορίζεται από τα κράτη μέλη».

⁶¹ Κλαβανίδου Δ., Κουτούπα-Πεγκάκου Ευ., Κωστόπουλος Δ., Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., (2011) «Ζητήματα Νομικής Προστασίας του Περιβάλλοντος», Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, , σελ. 67-68

στην πηγή και της αρχής ότι ο «ρυπαίνων πληρώνει». Ειδικότερα, οι τροποποιήσεις που επιφέρει η νέα Οδηγία εντοπίζονται στα εξής σημεία:

- α) στη θέση σε ισχύ νέων κριτηρίων αναφορικά με την επιλογή των έργων και στη διεύρυνση και αναδιάρθρωση του καταλόγου των έργων που πρέπει να υπόκεινται στη διαδικασία ΕΠΕ,
- β) στη συμπλήρωση της οριοθέτησης του πεδίου εφαρμογής της διαδικασίας ΕΠΕ
- γ) στη θεσμοθέτηση διαδικασίας παρακολούθησης των επιπτώσεων του εκτελεσθέντος σχεδίου⁶².

Η Οδηγία 97/11/EK επέφερε μερικές αλλαγές στον προσδιορισμό του θεματικού πεδίου της διαδικασίας της ΕΠΕ, καθώς τηρεί τις ελάχιστες προδιαγραφές, που θέτει η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ, πλην όμως η νέα Οδηγία απαιτεί οι πληροφορίες να περιλαμβάνουν τα εξής στοιχεία: α) σύνοψη των βασικότερων εναλλακτικών λύσεων και των βασικών λόγων επιλογής των έργων και β) γνωμοδότηση της αρμόδιας αρχής κατόπιν αιτήματος του κυρίου του έργου. Επί πλέον, η Οδηγία δίνει τη δυνατότητα στα κράτη μέλη να καταστήσουν υποχρεωτική τη γνωμοδότηση της αρμόδιας αρχής, ακόμα και όταν ο κύριος του έργου δεν το έχει ζητήσει. Επιπλέον, στο στάδιο της διαμόρφωσης του θεματικού πεδίου της διαδικασίας της ΕΠΕ οι δημόσιες υπηρεσίες με περιβαλλοντικές αρμοδιότητες θα πρέπει να παρέχουν όλες τις απαραίτητες πληροφορίες που έχουν στην κατοχή τους και είναι πιθανό να βοηθήσουν στην εξαγωγή συμπερασμάτων κατά την ΕΠΕ⁶³.

1.3. Η Οδηγία 2011/92/ΕΕ (όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 2014/52)-Πεδίο Εφαρμογής. Το πλήθος των περιβαλλοντικών προβλημάτων που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος κόσμος υποδεικνύει τη διαρκή εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου σε ευρωπαϊκό επίπεδο της περιβαλλοντικής προστασίας και κατ' επέκταση του θεσμικού πλαισίου για τη διαδικασία της ΕΠΕ. Ανταποκρινόμενη στην πρόκληση αυτή η Ευρωπαϊκή Ένωση εξέδωσε την Οδηγία 2011/92/ΕΕ⁶⁴. Πιο συγκεκριμένα, η Οδηγία αυτή στην ουσία της αποτελεί κωδικοποίηση της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ περιγράφει με πιο συστηματικό τρόπο την υποχρέωση των κρατών μελών να πραγματοποιούν σχέδια, που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον μόνο μετά την χορήγηση της απαιτούμενης διοικητικής άδειας. Η Οδηγία, δηλαδή, περιέχει τη νομική απαίτηση να πραγματοποιείται η διαδικασία ΕΠΕ, είτε σε δημόσια είτε σε ιδιωτικά έργα, που είναι πιθανόν να προκαλέσουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον και οπωσδήποτε η διαδικασία αυτή θα πρέπει να πραγματοποιείται πριν τη χορήγηση της αιτούμενης άδειας⁶⁵. Παράλληλα, μέσω

⁶² Ibid, σελ. 69

⁶³ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε., (2008), «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, , σελ. 99-100

⁶⁴ Οδηγία 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον (ΕΕ L 26 της 28.1.2012, σ. 1).

⁶⁵ Αιτιολογική Έκθεση της Πρότασης για την «Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την Τροποποίηση της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ σχετικά με την Εκτίμηση των Επιπτώσεων Ορισμένων Σχεδίων Δημοσίων και Ιδιωτικών Έργων στο Περιβάλλον»

της Οδηγίας 2011/92 η διαδικασία ΕΠΕ αναδεικνύεται ως ένα ιδιαίτερος σημαντικό εργαλείο για την εκτίμηση του περιβαλλοντικού κόστους και του οφέλους, με απώτερο σκοπό να εξασφαλίζεται η βιωσιμότητά τους. Έτσι, η συγκεκριμένη Οδηγία αποτέλεσε το μέσο ενσωμάτωσης των περιβαλλοντικών ζητημάτων και απέφερε σημαντικά περιβαλλοντικά και κατ' επέκταση κοινωνικοοικονομικά οφέλη.

Στόχος της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ αποτελεί η εκτίμηση των επιπτώσεων στο περιβάλλον των δημόσιων και ιδιωτικών έργων που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Τα κράτη μέλη θα πρέπει να λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα ώστε να διασφαλισθεί ότι πριν χορηγηθεί η άδεια, τα έργα τα οποία ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον λόγω, μεταξύ άλλων, της φύσεως, του μεγέθους ή της θέσεώς τους, υπόκεινται σε παροχή άδειας και εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Τα έργα τα οποία υπόκεινται στην Οδηγία είναι τα ακόλουθα:

1. Διυλιστήρια αργού πετρελαίου (με εξαίρεση τις επιχειρήσεις που παράγουν μόνο λιπαντικά από αργό πετρέλαιο) και εγκαταστάσεις για την αεριοποίηση και υγροποίηση 500 τουλάχιστον τόνων άνθρακα ή ασφαλούχων σχιστόλιθων την ημέρα.

2. α) Θερμοηλεκτρικοί σταθμοί και άλλες εγκαταστάσεις καύσεως με θερμική ισχύ 300 MW και άνω.

β) Πυρηνικοί σταθμοί και άλλοι πυρηνικοί αντιδραστήρες, συμπεριλαμβανομένης της αποξήλωσης ή του παροπλισμού αυτών (εκτός από τις ερευνητικές μονάδες για την παραγωγή και μετατροπή σχάσιμων και αναπαραγωγίμων υλικών, με ανώτατη διαρκή θερμική ισχύ κάτω του 1 kW).

3. α) Εγκαταστάσεις για την επανεπεξεργασία ακτινοβολημένων πυρηνικών καυσίμων.

β) Εγκαταστάσεις:

i) για την παραγωγή ή τον εμπλουτισμό πυρηνικών καυσίμων·

ii) για την επεξεργασία ακτινοβολημένων πυρηνικών καυσίμων ή αποβλήτων υψηλής ραδιενέργειας·

iii) για την τελική διάθεση ακτινοβολημένων πυρηνικών καυσίμων·

iv) αποκλειστικά για την τελική διάθεση ραδιενεργών αποβλήτων·

v) αποκλειστικά για την αποθήκευση (η οποία προγραμματίζεται για περισσότερο από 10 έτη) ακτινοβολημένων πυρηνικών καυσίμων, ή ραδιενεργών αποβλήτων σε χώρο διαφορετικό από το χώρο παραγωγής.

4. α) Ολοκληρωμένες μεταλλουργικές βιομηχανίες για την αρχική σύντηξη χυτοσιδήρου και χάλυβα.

β) Εγκαταστάσεις παραγωγής ακατέργαστων μη σιδηρούχων μετάλλων από μεταλλεύματα, συμπυκνώματα ή δευτερογενείς πρώτες ύλες, με μεταλλουργικές, χημικές ή ηλεκτρολυτικές διεργασίες.

5. Εγκαταστάσεις για την εξόρυξη αμιάντου, καθώς και για την κατεργασία και μεταποίηση του αμιάντου και των προϊόντων που περιέχουν αμιάντο: στην περίπτωση των προϊόντων αμιαντοτσιμέντου, εγκαταστάσεις με ετήσια παραγωγή άνω των 20 000 τόνων τελικών προϊόντων· στην περίπτωση των υλικών τριβής, εγκαταστάσεις με ετήσια παραγωγή άνω των 50 τόνων τελικών προϊόντων· για τις

άλλες χρήσεις του αμιάντου, εγκαταστάσεις που χρησιμοποιούν πάνω από 200 τόνους το χρόνο.

6. Ολοκληρωμένες χημικές εγκαταστάσεις, δηλαδή εγκαταστάσεις για την παραγωγή, σε βιομηχανική κλίμακα, ουσιών με μεθόδους χημικής μετατροπής, στις οποίες παρατάσσονται πολλές μονάδες που συνδέονται λειτουργικά μεταξύ τους και προορίζονται για:

- α) την παραγωγή βασικών οργανικών χημικών προϊόντων·
- β) την παραγωγή βασικών ανόργανων χημικών προϊόντων·
- γ) την παραγωγή φωσφορούχων, αζωτούχων ή καλιούχων λιπασμάτων (απλά ή σύνθετα λιπάσματα)·
- δ) την παραγωγή βασικών φυτοϋγειονομικών προϊόντων και βιοκτόνων·
- ε) για την παραγωγή βασικών φαρμακευτικών προϊόντων με χημικές ή βιολογικές μεθόδους·
- στ) για την παραγωγή εκρηκτικών υλών.

7. α) Έργα κατασκευής σιδηροδρομικών γραμμών μεγάλων αποστάσεων και αερολιμένων με κύριο διάδρομο τροchioδρόμησης μήκους άνω των 2 100 μέτρων.

β) Έργα κατασκευής αυτοκινητοδρόμων και οδών ταχείας κυκλοφορίας

γ) Έργα κατασκευής νέων οδών με τέσσερις και άνω λωρίδες κυκλοφορίας, ή ευθυγράμμιση ή/και διαπλάτυνση υφιστάμενων οδών δύο το πολύ λωρίδων κυκλοφορίας ώστε να δημιουργηθούν τέσσερις και άνω λωρίδες, όταν το νέο ή ευθυγραμμισμένο ή/και διευρυμένο αυτό τμήμα της οδού πρόκειται να έχει συνεχές μήκος από 10 km και άνω.

8. α) Εσωτερικές πλωτές οδοί και λιμένες για την κυκλοφορία στις εσωτερικές πλωτές οδούς που επιτρέπουν τη διέλευση σκαφών άνω των 1 350 τόνων.

β) Εμπορικοί λιμένες, αποβάθρες φορτοεκφόρτωσης που συνδέονται με την ξηρά και εξωτερικοί λιμένες (εκτός των αποβαθρών για τα πορθμεία) όπου μπορούν να προσεγγίσουν σκάφη άνω των 1 350 τόνων.

9. Εγκαταστάσεις διάθεσης αποβλήτων για την αποτέφρωση, χημική κατεργασία όπως ορίζεται στο παράρτημα I της οδηγίας 2008/98/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 19ης Νοεμβρίου 2008, για τα απόβλητα, σημείο Δ9, ή υγειονομική ταφή επικίνδυνων αποβλήτων, όπως ορίζεται στο άρθρο 3 σημείο 2 της εν λόγω οδηγίας.

10. Εγκαταστάσεις διάθεσης αποβλήτων για την αποτέφρωση ή χημική κατεργασία όπως ορίζεται στο παράρτημα I της οδηγίας 2008/98/EK, σημείο Δ9 μη επικίνδυνων αποβλήτων με ημερήσια δυναμικότητα άνω των 100 τόνων.

11. Έργα άντλησης υπόγειων υδάτων (υδρομάστευσης) ή έργα τεχνητής αναπλήρωσης υπόγειων υδάτων (τεχνητού εμπλουτισμού υδροφόρων οριζόντων), εφόσον ο ετήσιος όγκος αντλούμενου ή αναπληρούμενου ύδατος (όγκος υδάτων απόληψης ή εμπλουτισμού) ισούται ή υπερβαίνει τα 10 000 000 m³.

12. α) Έργα για την εκτροπή υδάτινων πόρων από μια υδρολογική λεκάνη σε άλλη όταν η εκτροπή αυτή αποσκοπεί στην πρόληψη ενδεχόμενης λειψυδρίας και όπου ο όγκος του εκτρεπομένου ύδατος υπερβαίνει τα 100 000 000 m³ ετησίως.

β) Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις, έργα για την εκτροπή υδάτινων πόρων από μια υδρολογική λεκάνη σε άλλη όταν η πολυετής μέση ροή της λεκάνης

άντλησης (απόληψης) υπερβαίνει τα 2 000 000 000 m³ ετησίως και όπου ο όγκος του εκτρεπομένου ύδατος υπερβαίνει το 5 % της ροής αυτής. Σε αμφότερες τις περιπτώσεις η εκτροπή πόσιμου ύδατος μέσω αγωγών εξαιρείται.

13. Σταθμοί επεξεργασίας λυμάτων δυναμικότητας άνω των 150 000 ισοδυνάμου πληθυσμού όπως ορίζεται στο άρθρο 2 σημείο 6 της οδηγίας 91/271/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1991, για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων (4).

14. Εξόρυξη πετρελαίου και φυσικού αερίου για εμπορικούς σκοπούς, όπου η εξορυσσόμενη ποσότητα υπερβαίνει τους 500 τόνους ημερησίως όσον αφορά το πετρέλαιο και 500 000 m³ ημερησίως όσον αφορά το φυσικό αέριο.

15. Φράγματα και άλλες εγκαταστάσεις προοριζόμενες για τη συγκράτηση ή τη μόνιμη αποθήκευση υδάτων, όπου ο όγκος της νέας ή της πρόσθετης ποσότητας του συγκρατημένου ή ταμειομένου ύδατος υπερβαίνει τα 10 000 000 m³.

16. Αγωγοί με διάμετρο άνω των 800 mm και μήκος άνω των 40 km: α) μεταφοράς αερίου, πετρελαίου ή χημικών ουσιών· β) μεταφοράς ρευμάτων διοξειδίου του άνθρακα (CO₂) για σκοπούς αποθήκευσης σε γεωλογικούς σχηματισμούς, συμπεριλαμβανομένων των συναφών σταθμών ανύψωσης της πίεσης.

17. Εγκαταστάσεις εντατικής εκτροφής πουλερικών ή χοίρων με περισσότερες από: α) 85 000 θέσεις για κοτόπουλα πάχυνσης, 60 000 θέσεις για ωτόκα· β) 3 000 θέσεις για χοίρους πάχυνσης (άνω των 30 kg)· ή γ) 900 θέσεις για χοιρομητέρες

18. Βιομηχανικές εγκαταστάσεις παραγωγής: α) χαρτοπολτού από ξύλο ή παρόμοια ινώδη υλικά· β) χαρτιού και χαρτονιού με ημερήσια δυναμικότητα παραγωγής άνω των 200 τόνων.

19. Λατομεία και υπαίθρια ορυχεία εκτάσεως άνω των 25 εκταρίων, ή, όταν πρόκειται για εξόρυξη τύρφης, άνω των 150 εκταρίων.

20. Κατασκευή εναέριων γραμμών μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας με τάση 220 kV και άνω και μήκος άνω των 15 km.

21. Εγκαταστάσεις αποθήκευσης πετρελαίου, πετροχημικών ή χημικών προϊόντων με δυναμικότητα τουλάχιστον 200 000 τόνων.

22. Τόποι αποθήκευσης κατ' εφαρμογή της οδηγίας 2009/31/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 23ης Απριλίου 2009, σχετικά με την αποθήκευση διοξειδίου του άνθρακα σε γεωλογικούς σχηματισμούς (1).

23. Εγκαταστάσεις δέσμευσης ρευμάτων CO₂ για σκοπούς αποθήκευσης σε γεωλογικούς σχηματισμούς κατ' εφαρμογή της οδηγίας 2009/31/ΕΚ από εγκαταστάσεις καλυπτόμενες από το παρόν παράρτημα ή εφόσον η συνολική ετήσια δέσμευση CO₂ ανέρχεται σε 1,5 μεγατόνους ή περισσότερο.

24. Κάθε μεταβολή ή επέκταση των σχεδίων που απαριθμούνται στο παρόν παράρτημα, όταν η εν λόγω μεταβολή ή επέκταση καθ' εαυτή εμπίπτει στα κατώτατα όρια, αν υπάρχουν, τα οποία καθορίζονται στο παρόν παράρτημα.

1.3.1. Η Διαδικασία- Τα στάδια της Εκτίμησης. Η διαδικασία της ΕΠΕ είναι στην ουσία της μία συστηματική διαδικασία, η οποία εξετάζει τις περιβαλλοντικές συνέπειες των δράσεων που στοχεύουν στην ανάπτυξη, προκαταβολικά. Η έμφαση, σε σχέση με πολλούς άλλους μηχανισμούς για την

περιβαλλοντική προστασία, δίνεται στην πρόληψη⁶⁶. Η διαδικασία της ΕΠΕ αποτελείται από στάδια, τα οποία αποτελούν τμήμα μιας κυκλικής διαδικασίας, στο πλαίσιο της οποίας τα διαφορετικά στάδια αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ειδικότερα, τα στάδια της διαδικασίας ΕΠΕ είναι τα ακόλουθα:

α) *Ο έλεγχος του έργου (screening process)*: περιορίζει την εφαρμογή της διαδικασίας της ΕΠΕ σε εκείνα τα έργα που μπορεί να έχουν σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Ο έλεγχος μπορεί να καθοριστεί εν μέρει από τους κανονισμούς της ΕΠΕ που λειτουργούν σε μια χώρα τη στιγμή της αξιολόγησης.

β) *Ο προσδιορισμός του θεματικού περιεχομένου (scoping)*⁶⁷: επιδιώκει να εντοπίσει σε πρώιμο στάδιο, από όλες τις πιθανές επιπτώσεις ενός έργου και από όλους τις εναλλακτικές λύσεις που θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν, εκείνες που θα προκαλέσουν κρίσιμα και ιδιαίτερος σημαντικά ζητήματα⁶⁸.

γ) *Η εξέταση των εναλλακτικών λύσεων*: επιδιώκει να εξασφαλίσει ότι ο εφαρμοστής της διαδικασίας ΕΠΕ έχει εξετάσει και άλλες εφικτές προσεγγίσεις, συμπεριλαμβανομένων εναλλακτικές τοποθεσίες έργων, κλίμακες, διαδικασίες, διατάξεις, συνθήκες λειτουργίας και την επιλογή της «μη ανάληψη δράσης».

δ) *Η περιγραφή του έργου*: περιλαμβάνει διευκρίνιση του σκοπού του έργου και την κατανόηση των διαφόρων χαρακτηριστικών του – συμπεριλαμβανομένων των στάδια της ανάπτυξης, της θέσης και των διαδικασιών, που θα χρησιμοποιηθούν για την υλοποίηση του έργου.

ε) *Η περιγραφή της περιβαλλοντικής κατάστασης*: περιλαμβάνει τη δημιουργία τόσο τη σύγχρονη όσο και τη μελλοντική κατάσταση του περιβάλλοντος, στην περίπτωση μη υλοποίησης του έργου, λαμβάνοντας υπόψη τις αλλαγές που είναι πιθανό να προκύπτουν από φυσικά γεγονότα και από άλλες ανθρώπινες δραστηριότητες.

στ) *Ο προσδιορισμός των κύριων επιπτώσεων*: συνδυάζει τα προηγούμενα βήματα, που αναφέρθηκαν παραπάνω με σκοπό την εξασφάλιση ότι όλες οι δυνητικές σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις (δυσμενείς και ωφέλιμες) προσδιορίζονται και λαμβάνονται υπόψη κατά τη διαδικασία.

ζ) *Η πρόβλεψη των επιπτώσεων*: αποσκοπεί στον εντοπισμό του μεγέθους και άλλων διαστάσεων των προσδιορισμένων αλλαγών στο περιβάλλον ενός σχεδίου ή μιας δράσης, σε σύγκριση με την κατάσταση του περιβάλλοντος χωρίς αυτό το έργο ή τη δράση.

η) *Η αξιολόγηση της σημασίας*: σε αυτό το στάδιο γίνεται αξιολόγηση της σημασίας των επιπτώσεων, που έχουν ήδη προβλεφθεί, προκειμένου να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στις δυσμενείς επιπτώσεις.

⁶⁶ Stirling A.,(2006), «*Analysis, Participation and Power: Justification and Closure in Participatory Multi- Criteria Analysis*», Land Use Policy, Elsevier Journal, Amsterdam ,Vol. 23 pp. 95-107

⁶⁷ Snell T. & Cowell R.,(2006) «*Scoping in Environmental Impact Assessment: Balancing Precaution and Efficiency?* », Environmental Impact Assessment Review, Elsevier Journal, Amsterdam, Vol. 27, pp. 126-127

⁶⁸ Hansen E. & Wood C.,(2016), «*Understanding EIA Scoping in Practice: A pragmatist Interpretation of Effectiveness*», Environmental Impact Assessment Review, Elsevier Journal, Amsterdam, Vol. 58, pp. 1-11

θ) *Ο μετριασμός*: συνεπάγεται την εισαγωγή μέτρων για την αποφυγή, μείωση, αποκατάσταση ή αντιστάθμιση των σημαντικών δυσμενών επιπτώσεων. Επιπλέον, η ενίσχυση που επιτυγχάνεται μέσω των μέτρων αυτών περιλαμβάνει την ανάπτυξη των ευεργετικών, επιπτώσεις όπου είναι δυνατόν.

ι) *Η δημόσια διαβούλευση και η συμμετοχή*: στοχεύουν στην εξασφάλιση της ποιότητας, της πληρότητας και της αποτελεσματικότητας της διαδικασίας της ΕΠΕ και ότι τη συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων⁶⁹.

ια) *Η παρουσίαση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων*: αποτελεί ένα σημαντικό βήμα στη διαδικασία, καθώς αξιολογείται η εφαρμογή της διαδικασίας ΕΠΕ.

ιβ) *Η επανεξέταση*: συνεπάγεται τη συστηματική εκτίμηση της ποιότητας της διαδικασίας, γεγονός που συμβάλει στην διαδικασία λήψης αποφάσεων.

ιγ) *Η λήψη αποφάσεων*: το στάδιο αυτό περιλαμβάνει το αποτέλεσμα της διαδικασίας της ΕΠΕ και την έγκριση ή μη από την αρμόδια αρχή του προς εξέταση έργου. Μέσω του σταδίου αυτού αναδεκνύεται η συμβολή της διαδικασίας της ΕΠΕ ως παράγοντα επίτευξης ισορροπίας μεταξύ των κυρίως διαδικαστικών μέτρων και των απαιτήσεων ουσίας, γεγονός το οποίο σίγουρα οδηγεί σε αποφάσεις οφέλιμες για το περιβάλλον⁷⁰.

ιδ) *Η παρακολούθηση μετά τη λήψη απόφασης*: η λήψη της απόφασης από την αρμόδια αρχή δεν σημαίνει την ολοκλήρωση της διαδικασίας της ΕΠΕ. Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει τη σύγκριση μεταξύ των αναμενόμενων και των πραγματικών αποτελεσμάτων, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην αξιολόγηση και την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας που προηγήθηκε⁷¹.

1.3.2. Η Φύση των Μεθόδων της Εκτίμησης. Η εφαρμογή της διαδικασίας της ΕΠΕ, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, δεν είναι ομοιομόρφη. Είναι πιθανό μερικά από τα στάδια της εκτίμησης σε ορισμένες περιπτώσεις να παραλείπονται ή είναι αδύνατον να προβλεφθούν τα αποτελέσματα του προς έγκριση έργου εξαιτίας τεχνικών προβλημάτων. Είναι, επίσης, πολύ πιθανό να μην είναι εφικτό να καθοριστούν με ακρίβεια οι διαστάσεις και τα στάδια ανάπτυξης ενός έργου, ειδικότερα όσον αφορά στην περίπτωση των νέων τεχνολογικών έργων, όπου η τεχνογνωσία δεν είναι ακόμα ιδιαιτέρως αναπτυγμένη⁷². Τα επιπρόσθετα προβλήματα αφορούν στη δυνατότητα ή μη εκπόνησης ενός έργου σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον, στην αναζήτηση και διαθεσιμότητα δεδομένων και στην ροπή να δίνεται περισσότερο έμφαση στους ποσοτικούς και όχι στους ποιοτικούς δείκτες ενός έργου. Επιπρόσθετα, είναι δυνατό να σημειωθούν καθυστερήσεις και να υπάρξει αδυναμία σύνδεσης μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος, με αποτέλεσμα πολλές φορές σχέδια και πολιτικές που είχαν προγραμματιστεί τελικά να σταματήσουν. Όλα

⁶⁹ Lee M. (2014). «*EU Environmental Law, Governance and Decision- Making*», Hart Publishing, Oxford- Portland 2nd Edition, pp. 169

⁷⁰ Rehbindar E., (2013), «*Environmental Impact Assessment and Environmental Quality Standards*», ELNI Law Journal, Vol. 2 pp. 23-29

⁷¹ Μπάλιας Γ. (2018). «*Η Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων Στην Ευρωπαϊκή Ένωση*», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.121-122

⁷² Glasson J., Therivel R., Chadwick A., (2012), «*Introduction to Environmental Impact Assessment*», Routledge Taylor & Francis Group, New York, , pp. 3-4

τα ανωτέρω στοιχεία συνηγορούν πολλές φορές στην αδυναμία ανατροφοδότησης και αποτελεσματικότητας των μεθόδων και των τεχνικών, που έχουν αποτελέσει αντικείμενο ελέγχου της διαδικασίας της ΕΠΕ. Σημαντική παράμετρος, που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σχετικά με την αποτελεσματικότητα της διαδικασίας της ΕΠΕ αποτελεί και το γεγονός ότι αναπτύσσονται διαρκώς νέες και καινοτόμες μέθοδοι για την πρόβλεψη και την αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, που είναι πιθανό να κυμαίνονται από απλές διαδικασίες ελέγχου μέχρι πολύπλοκα μαθηματικά μοντέλα και περίπλοκες διαδικασίες προσέγγισης των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τη διαδικασία της ΕΠΕ, ενώ πολλές φορές καθίσταται αδύνατο να συμμετάσχει το ευρύ κοινό στην αξιολόγηση των αποτελεσμάτων και κατ'επέκταση στη διαδικασία λήψης αποφάσεων⁷³.

Στον προσδιορισμό της φύσης της διοικητικής διαδικασίας της ΕΠΕ σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν και οι εμπλεκόμενοι φορείς, όπως είναι ο ανάδοχος του έργου, το ευρύ κοινό και οι ρυθμιστικές αρχές στα διάφορα στάδια της διαδικασίας. Η εμπλοκή τους στα επίπεδα διακυβέρνησης διαφέρει και το ποσοστό συμμετοχής τους στο τελικό αποτέλεσμα ποικίλλει. Η διαφοροποίηση, που εντοπίζεται στον τρόπο της συμμετοχής των ανωτέρω φορέων στη διαδικασία της ΕΠΕ, είναι αποτέλεσμα και του τρόπου με τον οποίο εφαρμόζονται οι αρχές που διέπουν τη συγκεκριμένη διαδικασία από χώρα σε χώρα, πολλές φορές ακόμα και στην ίδια χώρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της διαφοροποίησης που περιγράφεται αποτελεί η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Πιο συγκεκριμένα, ο ρόλος των κυβερνητικών παραγόντων στη διαδικασία της ΕΠΕ είναι πιθανό να περιορίζεται στην προσφορά ενός γενικότερου πλαισίου και περιορισμένης καθοδήγησης στη διαμόρφωση αποφάσεων. Το κοινό και η ανάγκη συμμετοχής του στη διαδικασία λήψης της απόφασης εκείνης, που θα εξυπηρετεί με τον καλύτερο τρόπο τα συμφέροντά του και θα εξασφαλίζει την ικανοποίηση των βασικών του αναγκών είναι τα στοιχεία εκείνα, που εξειδικεύουν την γενικότερη κατεύθυνση, που δίνει μια κεντρική κυβέρνηση και κατ'επέκταση θα οδηγήσει στην υλοποίηση των απαιτήσεων της διαδικασίας της ΕΠΕ.

Τέλος, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της φύσης της διαδικασίας της ΕΠΕ αποτελεί η πολυπλοκότητα της ίδιας της διαδικασίας μέχρι το τελικό στάδιο της έγκρισης ή μη του υπό εξέταση περιβαλλοντικού έργου. Ειδικότερα, οι παράγοντες που λαμβάνονται υπόψη μέχρι τη διαμόρφωση της τελικής απόφασης είναι πολλοί και αντικατοπτρίζουν πολλές πτυχές του κοινωνικού βίου. Για τον λόγο αυτό, τα επίπεδα αξιολόγησης των προς έγκριση προγραμμάτων θα πρέπει να παρέχουν χρήσιμα στοιχεία για την αξιολόγηση των προγραμμάτων αυτών με απώτερο σκοπό να οδηγήσουν σε πιο ακριβείς και αποτελεσματικές εκτιμήσεις των περιβαλλοντικών επιπτώσεων⁷⁴.

⁷³ Noble B.F., (2000), «*Strengthening EIA Through Adaptive Management: A Systems Perspective*», Environmental Impact Assessment Review, Elsevier Journals, Amsterdam, Vol. 20, pp. 70-75

⁷⁴ Glasson J, Therive R., Chadwick A., (2012), «*Introduction to Environmental Impact Assessment*», Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York., pp 8-26

1.3.3. Σκοποί της Εκτίμησης. Τα τελευταία χρόνια, η διαδικασία της ΕΠΕ έχει αποτελέσει ένα από τα σημαντικότερα εργαλεία αξιολόγησης περιβαλλοντικών έργων και η ανάγκη για την αποτελεσματική εφαρμογή της συγκεκριμένης διαδικασίας κρίνεται ιδιαίτερος βαρύνουσας σημασίας, εάν λάβουμε υπόψη τις αυξημένες απαιτήσεις για την προστασία του περιβάλλοντος και την ανάγκη του ανθρώπου να απολαμβάνει ένα ποιοτικό περιβάλλον. Όποιος και εάν είναι ο χαρακτήρας του έργου, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η αξιολόγησή του αποτελεί βασική προϋπόθεση για την υλοποίησή του.

Ο σκοπός και τα στοιχεία που συνθέτουν την αναγκαιότητα της συγκεκριμένης διοικητικής διαδικασίας αναδεικνύονται από το γεγονός ότι οι δράσεις που αφορούν στην ανάπτυξη είναι πολύ πιθανό να έχουν αντίκτυπο τόσο στο φυσικό περιβάλλον, αλλά και στην οικονομική και κοινωνική ζωή. Συνήθως, είναι περισσότερο πιθανό να επηρεαστούν περισσότερο οι τομείς της απασχόλησης, της παροχής υπηρεσιών, οι κοινωνικές δομές και ο τρόπος ζωής. Τα εργαλεία, που χρησιμοποιούνται για την υλοποίηση της διαδικασίας της ΕΠΕ διευκρινίζουν με σαφή τρόπο το εύρος, την κλίμακα και την σκοπιμότητα έγκρισης ή μη της υλοποίησης ενός έργου. Ωστόσο, είναι πολύ πιθανό η κοινωνικοοικονομική εκδοχή της διαδικασίας της ΕΠΕ σε πολλές χώρες να αποτελεί το αντικείμενο μιας διακριτής διαδικασίας από την εκτίμηση του περιβαλλοντικού αντίκτυπου ενός έργου.

Η διαδικασία της ΕΠΕ ως διαδικασία περιβαλλοντικής πρόβλεψης έχει εγείρει σημαντική συζήτηση σχετικά με τον βαθμό στον οποίο επιτυγχάνει τους σκοπούς της. Από το περιεχόμενο της διαδικασίας προκύπτει ότι πρόκειται για μία ιδιαίτερος σημαντική διαδικασία για την προστασία του περιβάλλοντος. Δεδομένου ότι η διαδικασία της ΕΠΕ είναι ένα καθιερωμένο και παγκόσμια πρακτικό εργαλείο λήψης αποφάσεων, είναι πιθανόν να τεκμαίρεται ότι υπάρχει μια σχετική συναίνεση όσον αφορά στους σκοπούς της, και αυτό συμβαίνει σίγουρα σε επιφανειακό επίπεδο. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι η βασική πρόθεση της διαδικασίας της ΕΠΕ είναι η πρόβλεψη των σημαντικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων των αναπτυξιακών προτάσεων πριν από τη δέσμευση για μια συγκεκριμένη πορεία δράσης. Οι πληροφορίες που παράγονται από αυτήν τη διαδικασία συμβάλλουν στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό των προτάσεων ανάπτυξης και στη διατύπωση των αποφάσεων σχετικά με το κατά πόσο και ενδεχομένως με ποιο τρόπο θα πρέπει να χορηγηθεί άδεια εκτέλεσης του προς έγκριση έργου. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1980, οι στόχοι αυτοί αυξάνονται διαρκώς και αποτελούν βασικές επιδιώξεις της διαδικασίας ΕΠΕ. Μακροπρόθεσμα, σκοπός των αξιολογήσεων αυτών θα πρέπει να αποτελεί η ισόρροπη σχέση μεταξύ των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιταγών, οι οποίες κατ' επέκταση θα οδηγούν στην επίτευξη της περιβαλλοντικής ισορροπίας. Οι ουσιαστικοί σκοποί της διαδικασίας της ΕΠΕ δεν εξετάζονται ρητά και με λεπτομέρειες στην πλειονότητα της βιβλιογραφίας. Ωστόσο, έχουν αντιμετωπιστεί έμμεσα ως στοιχεία των συζητήσεων σχετικά με τα διαδικαστικά, μεθοδολογικά και ποιοτικά ζητήματα της ανωτέρω διαδικασίας⁷⁵.

⁷⁵ Μπάλιας Γ. (2018), «Η Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ.151

Η διαδικασία της ΕΠΕ χαρακτηρίζεται συχνά ως εργαλείο μετριασμού των δυσμενών επιπτώσεων των αναπτυξιακών δράσεων, καθώς η συγκεκριμένη διαδικασία ουσιαστικά έχει σκοπό να εξετάσει τους περιβαλλοντικούς παράγοντες, που τίθενται εν αμφιβόλω κατά τον σχεδιασμό του έργου. Πιο συχνά όμως, η ΕΠΕ θεωρείται ως ένα εργαλείο λήψης αποφάσεων, που βασίζεται στη γνώση όλων των παραγόντων, που είναι απαραίτητο να υπολογίζονται, ενώ δεν είναι απαραίτητο να γίνεται κάποια υπόθεση σχετικά με το εάν οι αποφάσεις που θα προκύψουν ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας θα είναι περισσότερο φιλικές προς το περιβάλλον ή θα προκρίνουν την κοινωνική διάσταση των επιπτώσεων ενός έργου. Σε κάθε περίπτωση, η διαδικασία της ΕΠΕ είναι προσανατολισμένη στην επιλογή μιας ορθολογικής απόφασης, γεγονός που αντικατοπτρίζει τον πραγματικό σκοπό της. Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή ο σκοπός της διαδικασίας της ΕΠΕ είναι να προσφέρει εστιασμένη επιστημονική ανάλυση σχετικά με τις περιβαλλοντικές και κοινωνικές συνέπειες ενός έργου, χωρίς να περιλαμβάνεται και ο τρόπος με τον οποίο οι πληροφορίες μεταφράζονται και χρησιμοποιούνται από τους φορείς λήψης αποφάσεων και τους λοιπούς τεχνοκράτες. Έτσι, η αποτελεσματικότητα της διαδικασίας της ΕΠΕ προσδιορίζεται από παράγοντες όπως η αυστηρή ανάληψη των βασικών σταδίων της διαδικασίας, η έμφαση στην ποσοτικοποίηση των δεδομένων και η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της διαδικασίας των ΕΠΕ με λογικό, συνεκτικό και κατανοητό τρόπο.

Μία ακόμα σημαντική παράμετρος, που αποτελεί βασικό σκοπό της διαδικασίας της ΕΠΕ είναι ο τρόπος διαχείρισης των πολιτικών αποφάσεων. Ειδικότερα, τα αποτελέσματα των πολιτικών αποφάσεων είναι συχνά δύσκολο να προβλεφθούν, διότι επιτυγχάνονται μέσω μιας διαδικασίας που περιλαμβάνει συμβιβασμούς και αλληλεπιδράσεις των ενδιαφερομένων και μπορεί να αντανακλούν τις σχέσεις εξουσίας και τα επιδιωκόμενα συμφέροντα. Με τον τρόπο αυτό η διαδικασία της ΕΠΕ εμφανίζεται ως μια προσπάθεια να επηρεάσει τις κυβερνητικές δραστηριότητες μεταβάλλοντας τις δομές, με επιμέλεια, τις αποφάσεις και τα πρότυπα αξιολόγησης των διαδικασιών λήψης αποφάσεων. Είναι, ουσιαστικά, ένα εργαλείο που μπορεί να επηρεάσει τα αποτελέσματα της διαλεκτικής διαδικασίας λήψης αποφάσεων, μεταβάλλοντας τους κανόνες και τις αξίες που διέπουν τη λήψη τους και διευκολύνοντας τη διαφανή συζήτηση σχετικά με θέματα περιβαλλοντικής πολιτικής.

Από τα ανωτέρω γίνεται κατανοητό πως είναι δύσκολο να διατυπωθούν γενικεύσεις σχετικά με τους σκοπούς της διαδικασίας της ΕΠΕ και τον τρόπο με τον οποίο αυτοί τελικά επιτυγχάνονται ή όχι, κυρίως εξαιτίας των διαφορών στις μεθοδολογίες έρευνας και στις ποικίλες ερμηνείες των αποτελεσμάτων της διαδικασίας. Παρ' όλα αυτά, η έρευνα έχει επικεντρωθεί συντριπτικά στους διαδικαστικούς ορισμούς της αποτελεσματικότητας και είναι ελάχιστα γνωστός ο βαθμός στον οποίο η ΕΠΕ επιτυγχάνει τους ουσιαστικούς σκοπούς της. Είναι, επίσης, προφανές ότι οι ακριβείς σκοποί αυτού του εργαλείου λήψης αποφάσεων έχουν ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους, εν μέρει λόγω της ποικιλίας των επιστημονικών κλάδων που καλύπτει η διαδικασία της ΕΠΕ και της μεταβαλλόμενης φύσης της σχέσης ανθρώπου-περιβάλλοντος. Μια τέτοια πολυφωνία είναι πιθανόν να

αποβεί προβληματική, όταν δεν εξετάζεται σε σαφείς δηλώσεις σχετικά με την ερμηνεία των σκοπών της διαδικασίας της ΕΠΕ και της σημασίας της αποτελεσματικότητας αυτής. Φυσικά, οι ερευνητικές μελέτες αναδεικνύουν τη συγκεκριμένη διαδικασία ως νευραλγικής σημασίας για την προστασία του περιβάλλοντος και την επίτευξη των σκοπών της ως βασικό προαπαιτούμενο για την διασφάλιση της ισορροπίας. Επομένως, είναι εύλογο να υποστηριχθεί ότι η συμβολή της διαδικασίας θα μπορούσε να ενισχυθεί, εάν δοθεί μεγαλύτερη προσοχή στην διαμόρφωση των στόχων της διαδικασίας της ΕΠΕ και της ανάπτυξης αιτιώδους συνάφειας μεταξύ των σκοπών και των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων. Φυσικά, κάτι τέτοιο απαιτεί τη μεταρρύθμιση της ερευνητικής ατζέντας, ώστε να συμπεριληφθούν ερευνητικές μελέτες, οι οποίες είναι γεμάτες με εννοιολογικές, μεθοδολογικές και αναλυτικές προκλήσεις για την ερευνητική κοινότητα.

1.3.4. Δημόσια Διαβούλευση. Μία ιδιαίτερα σημαντική παράμετρος στη διαδικασία της ΕΠΕ είναι και η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, που έχουν περιβαλλοντική χροιά⁷⁶. Με την υπογραφή και την κύρωση της Σύμβασης Άαρχους (1998)⁷⁷ και την ενσωμάτωσή της στην ευρωπαϊκή νομοθεσία με την Οδηγία 2003/35/ΕΚ η πρόσβαση του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφορία και η συμμετοχή του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων με περιβαλλοντική διάσταση αποτελούν θεμελιώδη δικαιώματα και αποτελούν υποχρεωτικό στάδιο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, που αφορούν σε προγράμματα, δραστηριότητες και έργα που είναι πιθανόν να έχουν επιπτώσεις στο περιβάλλον⁷⁸. Με τον τρόπο σκοπό το κοινό έχει τη δυνατότητα να εκφράσει τις απόψεις του και να παρέμβει στη διαδικασία διαμόρφωσης των πολιτικών για την προστασία του περιβάλλοντος, ενώ ταυτόχρονα συμμετέχει στη διαμόρφωση των αποφάσεων που πιθανόν να έχουν επίπτωση σε αυτό και συνδέει ανθρώπινα και περιβαλλοντικά δικαιώματα φιλοδοξώντας να επαναπροσδιορίσει τη σχέση μεταξύ κράτους και πολιτών⁷⁹. Η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, ωστόσο, απαιτεί την προηγούμενη έγκαιρη, έγκυρη και αποτελεσματική ενημέρωση του κοινού σχετικά με την υπό εξέταση δραστηριότητα/έργο, τη φύση των αποφάσεων, τη διαδικασία και τον τρόπο αξιολόγησης, καθώς και τον τρόπο συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Ακόμα, απαιτείται εύλογος χρόνος, ώστε το κοινό να έχει τη δυνατότητα να προετοιμαστεί κατάλληλα για μια ουσιαστική παρέμβαση και να έχει τη

⁷⁶ Steele K., (2012), «*The Scientist qua Policy Advisor Makes Value Judgments* », Philosophy of Science, The University of Chicago Press Journal, Chicago, Vol. 79, No. 5, pp.893-904

⁷⁷ Darpo J.,(2011.),«*Article 9.2 of the Aarhus Convention and EU Law*», in Journal for European Environmental and Planning Law, Koninklijke Brill Nv , The Netherlands, Vol 14, pp. 367

⁷⁸ Τάχος Α., (1986), «*Η Πρόσβαση στα Διοικητικά Στοιχεία κατά τον ν. 1599/1986*», ΕΔΔΔ, σελ. 289 επ.

⁷⁹ Μενουδάκος Α., (Σεπ 2003), «*Σύμβαση του Άαρχους και Κοινοτικό Δίκαιο: Μία Συγκριτική Προσέγγιση*», Νόμος και Φύση, , διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.nomosphysis.org, (τελευταία επίσκεψη 30 Νοε 19)

δυνατότητα να παρέμβει ουσιαστικά, όταν υπάρχουν ακόμα επιλογές προς αξιολόγηση⁸⁰.

Η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τα ζητήματα που έχουν περιβαλλοντική διάσταση έχει μεγάλη προστιθέμενη αξία για μία κοινωνία, καθώς αποτελεί δείγμα ωρίμανσης των πολιτών. Παράλληλα, έχει μεγάλη προστιθέμενη αξία για την ίδια τη διαδικασία της ΕΠΕ, καθώς οι παρεμβάσεις καθίστανται αποτελεσματικές τόσο όσον αφορά στην εφαρμογή της διαδικασίας όσο και κατά την ενσωμάτωσή τους στις αποφάσεις, που αποτελούν αποτέλεσμα της ανωτέρω διαδικασίας. Επιπρόσθετα, η συμμετοχή του κοινού μπορεί να οδηγήσει στην άμβλυνση των συγκρούσεων μεταξύ των διαφορετικών ομάδων, που είναι αναπόφευκτες κατά την εφαρμογή της διαδικασίας της ΕΠΕ, ενώ προσδίδει μεγαλύτερη εγκυρότητα και νομιμοποίηση σε ένα περιβάλλον αντικρουόμενων συμφερόντων⁸¹.

Τις τελευταίες δεκαετίες η διερεύνηση της συμμετοχής του κοινού στη διαβούλευση αναφορικά με τις αποφάσεις κατά τη διαδικασία της ΕΠΕ αποτελεί διεθνώς ένα ζήτημα ιδιαίτερης σημασίας με στόχο να συμπεριληφθούν όλες οι διαφορετικές οπτικές και προτεραιότητες πολιτών και ομάδων συμφερόντων (stakeholders) στη χάραξη πολιτικής και την ανάπτυξη και εφαρμογή έργων/δραστηριοτήτων περιβαλλοντικού ενδιαφέροντος⁸². Η ανάδειξη του συγκεκριμένου ζητήματος ως θέμα βαρύνουσας σημασίας είναι αποτέλεσμα μιας σειράς παραγόντων, οι σημαντικότεροι από τους οποίους μπορούν να συνοψισθούν στα κάτωθι:

- της αλλαγής του τρόπου λήψης αποφάσεων και χάραξης πολιτικής από ένα μοντέλο συγκεντρωτικού χαρακτήρα, κατά το οποίο η λήψη αποφάσεων πραγματοποιούνταν από μία μικρή ομάδα τεχνοκρατών και φορέων της κεντρικής διοίκησης, προς ένα μοντέλο αποκεντρωτικό, κατά το οποίο οι αποφάσεις λαμβάνονται σε περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο.
- της ωρίμανσης των πολιτών, μέσω της δυνατότητας σφαιρικής ενημέρωσής τους, με την οποία καθίστανται κοινωνοί των περιβαλλοντικών προβλημάτων και προκλήσεων και μπορεί να αποτελέσουν παράγοντες πίεσης για τη διαμόρφωση πολιτικής για την επίτευξη της περιβαλλοντικής ισορροπίας και τη διασφάλιση της ποιότητας ζωής.
- η συνειδητοποίηση ότι σε επίπεδο περιφερειακό και τοπικό οι πολίτες έχουν καλύτερη γνώση των προβλημάτων και των προτεραιοτήτων και κατ'επέκταση είναι

⁸⁰ Oliver P., (2013), «Access to Information and to Justice in EU Environmental Law: The Aarhus Convention», Fordham International Law Journal, Fordham University School of Law, New York, Vol. 36, pp. 1440-1442

⁸¹ Στρατηγέα Α. (24-27 Σεπτεμβρίου 2009) «Συμμετοχικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Τοπική Ανάπτυξη, Μία Μεθοδολογική Προσέγγιση», Πρακτικά 2^{ου} Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, ,σελ. 43-51

⁸² Ryall A., (2007), «EIA and Public Participation: Determining the Limits of Member States», Journal of Environmental Law, Ireland Vol. 19, pp.247-257

ευκολότερη η ιεράρχηση των αναγκών και των παρεμβάσεων για τη διαμόρφωση της διαδικασίας της ΕΠΕ⁸³.

Ο βαθμός συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων μπορεί να ποικίλλει, ανάλογα με τον βαθμό που έχει τη δυνατότητα να ελέγχει την πληροφορία, τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την εφαρμογή της απόφασης. Με γνώμονα τα παραπάνω, προσδιορίζονται και οι διαφορετικές μορφές συμμετοχής, κάθε μία από τις οποίες αποτυπώνει και τον βαθμό ελέγχου των συμμετεχόντων στα ανωτέρω στάδια. Η διαβάθμιση της συμμετοχής ποικίλλει και μπορεί να κυμαίνεται από μηδενική-παθητική συμμετοχή, κατά την οποία το κοινό αποδέχεται χωρίς αμφισβήτηση μία ελεειμένη απόφαση, έως και την πλήρη-ενεργητική συμμετοχή, κατά την οποία οι συμμετέχοντες αναλαμβάνουν πλήρως πρωτοβουλία και έχουν πλήρη έλεγχο της πληροφορίας, της διαδικασίας λήψης μιας απόφασης και τελική εφαρμογή της⁸⁴.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της συμμετοχής του κοινού στη δημόσια διαβούλευση για την έγκριση ή μη ενός περιβαλλοντικού έργου ή μιας δραστηριότητας αποτελεί ο ν.4014/2011, ο οποίος όπως έχουμε αναφέρει ανωτέρω ρυθμίζει τον τρόπο περιβαλλοντικής αδειοδότησης έργων και δραστηριοτήτων με περιβαλλοντική χροιά. Ειδικότερα, ο συγκεκριμένος νόμος, κάνοντας διάκριση μεταξύ των έργων και δραστηριοτήτων, τα οποία ενδέχεται ή όχι να έχουν επιπτώσεις στην περιβαλλοντική ισορροπία και κατ' επέκταση που χρήζουν ή όχι να υποβληθούν στη διαδικασία της ΕΠΕ, καθορίζει και τα στάδια κατά τα οποία το κοινό έχει τη δυνατότητα να συμμετάσχει στη δημόσια διαβούλευση και να επηρεάσει με την παρέμβασή του την τελική αδειοδότηση ή μη του εξεταζόμενου έργου ή δραστηριότητας.

Ειδικότερα, η διαδικασία της ΕΠΕ ως σύνθετη διοικητική διαδικασία αποτελείται από πολλά στάδια, στα οποία το κοινό έχει τη δυνατότητα να παρεμβαίνει άλλοτε σε μικρότερο και άλλοτε σε μεγαλύτερο βαθμό. Τα έργα/δραστηριότητες της Α' Κατηγορίας, για τα οποία είναι απαραίτητο να ενεργοποιηθεί η διαδικασία της ΕΠΕ, υποβάλλονται προαιρετικά στη διαδικασία του Προκαταρκτικού Προσδιορισμού Περιβαλλοντικών Απαιτήσεων (ΠΠΠΑ). Πρόκειται για μία διαδικασία, η οποία διενεργείται από τον φορέα του έργου ή της δραστηριότητας, πριν την υποβολή των οριστικών μελετών για αξιολόγηση. Εφόσον ο φορέας αποφασίσει να ακολουθήσει τη διαδικασία αυτή μπορεί προαιρετικά να διενεργήσει δημόσιο διάλογο με το κοινό, αναφορικά με τα τεχνικά χαρακτηριστικά και τις πιθανές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Τα αποτελέσματα του διαλόγου αυτού λαμβάνονται περαιτέρω υπόψη και τον σχεδιασμό και την υλοποίηση του επόμενου σταδίου της Μελέτης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Στο επόμενο αυτό στάδιο το ενδιαφερόμενο κοινό ενημερώνεται με ανακοινώσεις σχετικά με πληροφορίες για το έργο, την αρμόδια περιβαλλοντική αρχή και τον τρόπο ενημέρωσης και συμμετοχής του στην διαδικασία αυτή, ενώ καλείται να ενημερωθεί και να εκφράσει τις απόψεις

⁸³ Στρατηγέα Α., (2015), «Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού», Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα, Πρόγραμμα Κάλιπος, Αθήνα, σελ.65-67

⁸⁴ Arnstein S. (1969), «A Ladder of Citizen Participation», Journal of the American Planning Association, Routledge Publications, London, Volume 35 (4), pp. 216-224.

του σχετικά με κάθε θέμα που περιλαμβάνει το συγκεκριμένο στάδιο. Τέλος, όταν τελικά το έργο ή η δραστηριότητα αξιολογηθεί τότε εκδίδεται η Απόφαση Έγκρισης των Περιβαλλοντικών Όρων, η οποία πρέπει να δημοσιευτεί προκειμένου να ενημερωθεί κάθε ενδιαφερόμενος και με την οποία το έργο ή η δραστηριότητα έχουν αξιολογηθεί ως κατάλληλες να διενεργηθούν και να μην επηρεάσουν αρνητικά το περιβάλλον.

Η συμμετοχή του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας της ΕΠΕ ενισχύει το αίσθημα της ευθύνης των πολιτών και τη δέσμευση της Πολιτείας από την άποψη των μελών της. Ταυτόχρονα, αποτελεί μία πλατφόρμα ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης των πολιτών μέσα από την παροχή της πληροφορίας με τον κατάλληλο τρόπο. Η συμμετοχή στη δημόσια διαβούλευση αποτελεί μία εγγύηση διαφάνειας και δημοκρατικής προσέγγισης στη λήψη περιβαλλοντικών αποφάσεων. Τα ανωτέρω μπορούν να συνεισφέρουν στη βελτίωση των διαδικασιών αδειοδότησης των περιβαλλοντικών έργων και δραστηριοτήτων και περαιτέρω να συμβάλλουν στην εξασφάλιση ότι κατά τη διαδικασία της ΕΠΕ η βιώσιμη ανάπτυξη θα αποτελεί το γνώμονα, με βάση τον οποίο θα σχεδιάζεται κάθε έργο και δραστηριότητα⁸⁵.

1.3.5. Αρχές που Διέπουν τη Διαδικασία της Εκτίμησης. Η ΕΠΕ, ως ουσιαστικό περιβαλλοντικό κριτήριο για την έγκριση έργων και σχεδίων συνεπάγεται τη θέσπιση ενός ελάχιστου επιπέδου προστασίας, το οποίο τίθεται ως βάση για τη λήψη απόφασης από την αρμόδια περιβαλλοντική αρχή. Όπως, ωστόσο, γίνεται κατανοητό ένα τέτοιο επίπεδο προστασίας είναι δυνατόν να προσδιοριστεί μόνο με αόριστες νομικές έννοιες, οι οποίες θα εκφράζουν το αποτέλεσμα της στάθμισης των πολλών παραγόντων που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη στο πλαίσιο της αξιολόγησης ενός έργου ή μιας δραστηριότητας. Μέσω των αρχών που διέπουν τη διαδικασία της ΕΠΕ επιδιώκεται η ενίσχυση βαθμιαία του ουσιαστικού χαρακτήρα της και η απομάκρυνση από τον αμιγώς διαδικαστικό χαρακτήρα. Η τάση της ενίσχυσης του ουσιαστικού χαρακτήρα της διαδικασίας ΕΠΕ αποτελεί αντικείμενο τόσο της εθνικής όσο και της ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Οι αρχές που θα αναφερθούν στη συνέχεια εξειδικεύουν την αοριστία των νομικών εννοιών και υποβοηθούν το έργο της διοίκησης, ενώ θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι αρχές που διέπουν την ανωτέρω διοικητική διαδικασία εκπορεύονται από την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ, έτσι όπως έχει τροποποιηθεί από τις νεότερες συνθήκες που είδαμε παραπάνω.

α) Η Αρχή της Έγκαιρης Εκτίμησης. Η διαδικασία της ΕΠΕ στηρίζεται κατά κύριο λόγο στην αρχή της πρόληψης. Η προληπτική δράση για την αποτροπή της διατάραξης της περιβαλλοντικής ισορροπίας επιβάλλει την έγκαιρη πρόγνωση των συνεπειών της ανθρώπινης δράσης για το περιβάλλον και κυρίως την ανάληψη δράσης πριν την επέλευση της ζημίας. Η σχέση που συνδέει την αρχή της έγκαιρης εκτίμησης με την αρχή της πρόληψης είναι ότι η πρώτη αποτελεί ειδικότερη έκφραση της δεύτερης και ουσιαστικά επιβάλλει στον κύριο του έργου την υποχρέωση της

⁸⁵ ΣΤΕ Α2881/2017

έγκαιρης παροχής των απαραίτητων πληροφοριών για το έργο που έχει την πρόθεση να υλοποιήσει, με σκοπό να μην λαμβάνονται επιζήμιες αποφάσεις λόγω της πλημμελούς πληροφόρησης⁸⁶.

β) Η Αρχή της Σφαιρικής ή Συνολικής Εκτίμησης. Δεύτερη εξίσου σημαντική αρχή είναι αυτή της συνολικής ή σφαιρικής εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η οποία επιτάσσει να γίνεται συνεκτίμηση όλων των πτυχών ενός έργου στις επί μέρους συνιστώσες του περιβάλλοντος. Τα περιβαλλοντικά αγαθά και μέσα δεν πρέπει να θεωρούνται μεμονωμένα, αλλά στο σύνολο των επιπτώσεων και των αλληλεπιδράσεών τους. Η αλληλεξάρτηση αυτή επιβάλλεται κατά τη διαδικασία της ΕΠΕ, καθώς μέσω της εξέτασης όλων των πτυχών των περιβαλλοντικών μέσων οι αποφάσεις των αρμόδιων αρχών λαμβάνονται κατόπιν σφαιρικής εκτίμησης και με γνώμονα την αρχή της πρόληψης⁸⁷.

γ) Η Αρχή της Διαβάθμισης των Επιπτώσεων. Σε συνάρτηση με τις δύο άλλες αρχές βρίσκεται και η αρχή της διαβάθμισης των επιπτώσεων, σύμφωνα με την οποία η μεταχείριση των έργων, είτε είναι δημόσια είτε είναι ιδιωτικά, διαφοροποιείται ανάλογα με την έκταση των επιπτώσεων που έχουν τα έργα αυτά στο περιβάλλον. Πράγματι, η νομική μεταχείριση των σχεδίων εξαρτάται από τη φύση, το μέγεθος ή τη θέση τους. Ειδικότερα, η διάκριση των έργων αποτελεί αντικείμενο της Οδηγίας, καθώς στο Παράρτημα Ι αυτής περιλαμβάνονται τα έργα εκείνα, που θα προκαλέσουν κατά τεκμήριο ιδιαίτερα δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον, ενώ στο Παράρτημα ΙΙ περιγράφονται τα έργα εκείνα, τα οποία εφόσον κριθεί απαραίτητο από τα κράτη-μέλη υποβάλλονται στη διαδικασία της ΕΠΕ⁸⁸.

Η Οδηγία 2011/92/ΕΚ έχει διαδικαστικό χαρακτήρα, καθώς δεν καθιερώνει υποχρέωση αποτελέσματος και δεν οδηγεί αναγκαστικά στην επιλογή της βέλτιστης απόφασης από περιβαλλοντικής άποψης⁸⁹. Ωστόσο, η ακριβής νομική φύση της διαδικασίας της ΕΠΕ δεν μπορεί να προσδιοριστεί με ακρίβεια, γεγονός που δικαιολογεί τη διαφοροποιημένη εφαρμογή της Οδηγίας από τα κράτη μέλη, καθώς και τον διαφοροποιημένο τρόπο ερμηνείας της από τα εθνικά δικαστήρια⁹⁰.

Από τα ανωτέρω γίνεται κατανοήτο ότι η Οδηγία 2011/92/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου κατάφερε να εναρμονίσει τη διαδικασία της ΕΠΕ με την θεσμοθέτηση ελάχιστων απαιτήσεων για τον τύπο των

⁸⁶ Κλαβανίδου Δ., Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ., Κωστόπουλος Δ., Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., (2011), «Ζητήματα Νομικής Προστασίας του Περιβάλλοντος», Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 70

⁸⁷ ΟλΣτΕ 2759/1994:Εφαρμογή της αρχής της σφαιρικής ή συνολικής εκτίμησης συναντούμε στη συγκεκριμένη απόφαση αναφορικά με την εκτροπή του ποταμού Αχελώου, όπου το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι η εκτίμηση μεμονωμένων σημείων του έργου δεν θα αποτύπωνε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την επίδραση του έργου στο περιβάλλον. Αντίθετα, μόνο η συνθετική μελέτη του έργου θα ήταν δυνατό να αποδώσει τον αντικειμενικό σκοπό της ΕΠΕ.

⁸⁸ Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε., (2008), «Δίκαιο του Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, , σελ.94

⁸⁹ Holder J., (2004), «Environmental Assessment: The Regulation of Decision Making», Oxford University Press, Oxford, pp. 235-272

⁹⁰ Holder J. and Lee M., (2007), «Environmental Protection, Law and Policy», Cambridge University Press, Cambridge, pp. 572-573

έργων που πρέπει να υποβάλλονται στην ειδική αυτή διοικητική διαδικασία, τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τη διαδικασία αυτή για τον κύριο του έργου και τη συμμετοχή των αρχών και του κοινού στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Από τη μεριά τους τα κράτη μέλη έχουν τη διακριτική ευχέρεια να θεσπίζουν τον τρόπο εφαρμογής των προβλέψεων της Οδηγίας⁹¹, ακόμα και να θεσπίζουν αυστηρότερα μέτρα για την επίτευξη της περιβαλλοντικής προστασίας κατά τις γενικές διατάξεις της ΣΕΕ και της ΣΛΕΕ⁹². Αυτό γίνεται περισσότερο κατανοητό, εάν λάβουμε υπόψη μας ότι η συγκεκριμένη Οδηγία δεν υποχρεώνει τα κράτη μέλη να θεσπίσουν νέες διαδικασίες αδειοδότησης, καθώς δίνεται η δυνατότητα να διενεργείται η διαδικασία της ΕΠΕ στο πλαίσιο των διαδικασιών, που ήδη έχουν θεσπίσει τα κράτη μέλη, διασφαλίζοντας, όμως, ότι δεν θα υπονομεύονται οι στόχοι της Οδηγίας.

1.4. Η Οδηγία 2014/52/ΕΕ.-Πεδίο Εφαρμογής⁹³. Στόχος της Οδηγίας 2014/52/ΕΕ αποτελεί η εξασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος και της ανθρώπινης υγείας μέσω της εξασφάλισης των ελάχιστων απαιτήσεων για τη διαδικασία της ΕΠΕ. Για τον σκοπό αυτό η συγκεκριμένη Οδηγία ήρθε για να τροποποιήσει την Οδηγία 2011/92/ΕΕ⁹⁴. Η νέα αυτή Οδηγία εξειδικεύει τον όρο «Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων», ο οποίος διαθέτει αυτοτελή θέση στην περιβαλλοντική νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁹⁵ με σκοπό να εφαρμόζεται με ομοιόμορφο τρόπο από όλα τα κράτη μέλη⁹⁶. Η ομοιόμορφη εφαρμογή έχει αποτελέσει αντικείμενο ελέγχου και από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ). Για τους ανωτέρω λόγους ήταν απαραίτητο η Οδηγία 2011/92/ΕΕ να αναθεωρηθεί με τέτοιο τρόπο ώστε η προστασία του περιβάλλοντος να διασφαλίζεται κατά τρόπο εμφανώς βελτιωμένο και να εξασφαλίζεται η βιώσιμη χρήση των πόρων και η βιώσιμη ανάπτυξη στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για την επίτευξη αυτού του στόχου κρίθηκε ότι χρειαζόταν η απλούστευση των διαδικασιών, που περιλαμβάνει η ΕΠΕ.

Μέσα από τη νομολογία του ΔΕΕ, η Οδηγία 2014/52/ΕΕ ορίζει ότι η ΕΠΕ είναι μία διαδικασία, η οποία ουσιαστικά αποτελείται από τα εξής στάδια: α) την προετοιμασία της αναφοράς εκ μέρους του κυρίου του έργου σχετικά με την ΕΠΕ, β) τη διεξαγωγή διαβούλευσης, γ) την εξέταση από την αρμόδια αρχή των πληροφοριών, που προκύπτουν από την ανωτέρω αναφορά και από κάθε συμπληρωματική αναφορά, καθώς και από τις πληροφορίες, που είναι αποτέλεσμα της διαβούλευσης, δ) το αιτιολογημένο συμπέρασμα της αρμόδιας αρχής σχετικά με

⁹¹ Ryall A., (2009), «*Effective Judicial Protection and the Environmental Impact Assessment Directive in Ireland*», Hart Publishing, Oxford/Portland, pp.48

⁹² Μπάλιας Γ.,(2018), «*Η Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 45-46

⁹³ Garcia- Ureta A., (2014),«*Directive 2014/52 on the Assessment of Environmental Effects of Projects: New Words or More Stringent Obligations?*», in *Environmental Liability- Law, Policy and Practice*, Lawtext Publishing Limited, Cambridge, pp.240

⁹⁴ Σκέψη 42 του Προοιμίου της Οδηγίας 2014/52/ΕΕ

⁹⁵ Case C-142/07 *Ecologistas en Acción-CODA v Ayuntamiento de Madrid* [2008] ECR I-6097.

⁹⁶ Garcia- Ureta A., (2014), «*Directive 2014/52 on the Assessment of Environmental Effects of Projects: New Words or More Stringent Obligations?*», in *Environmental Liability- Law, Policy and Practice*, Lawtext Publishing Limited, Cambridge, pp. 242

τις σημαντικές επιπτώσεις του έργου στο περιβάλλον, ε) συμπληρωματική εξέταση των παρεχόμενων πληροφοριών, όταν κρίνεται απαραίτητο και στ) την αναφορά στο αιτιολογημένο συμπέρασμα των αρμόδιων αρχών κατά τη λήψη των αποφάσεων⁹⁷.

Η Οδηγία 2014/52/ΕΕ ενισχύει τους βασικούς πυλώνες της διαδικασίας της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται: (i) η ποιότητα των περιβαλλοντικών αξιολογήσεων, (ii) η ευθύνη των εθνικών αρχών να ασκούν τα καθήκοντά τους «αντικειμενικά», αποφεύγοντας καταστάσεις που δημιουργούν "σύγκρουση συμφερόντων" και (iii) η δέουσα ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών θεμάτων στην τελική απόφαση σχετικά με το προς έγκριση σχέδιο. Ουσιαστικά, προτείνει μια σειρά από ενδιαφέροντα ζητήματα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται προσπάθειες για την υιοθέτηση αυστηρότερων περιβαλλοντικών προτύπων από την ΕΕ, έχοντας υπόψη τις πρόσφατες προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η οποία αντίθετα αντικατοπτρίζει μια απόκλιση από αυστηρότερες διατάξεις, ακόμη και σε τομείς που σχετίζονται άμεσα με την ανθρώπινη υγεία. Η ανάγκη για την υιοθέτηση αλλαγών σε σχέση με την προηγούμενη Οδηγία δικαιολογείται ήδη από το προοίμιο της νέας Οδηγίας.

Η Οδηγία 2014/52/ΕΕ δεν είναι ιδιαίτερα εκτενής και περιορίζεται στην προσθήκη κατά κύριο λόγο διαδικασιών στις ήδη θεσπισμένες με την Οδηγία 2011/92/ΕΕ. Οι αλλαγές, ωστόσο, που προκρίνει η νέα Οδηγία είναι ιδιαίτερης σημασίας και ενισχύουν τη θεσπισμένη διαδικασία της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων. Πιο συγκεκριμένα, με την Οδηγία 2014/52/ΕΕ διαχωρίζονται σαφώς τα στάδια της διαδικασίας ΕΠΕ, ενώ είναι σημαντικοί οι νεωτερισμοί που εισάγονται. Ειδικότερα, σημαντικός είναι ο νεωτερισμός που αφορά στην ξεχωριστή αξιολόγηση, ώστε η αρμόδια αρχή να καταλήξει σε ένα αιτιολογημένο συμπέρασμα⁹⁸ αναφορικά με τις επιπτώσεις του έργου στο περιβάλλον⁹⁹. Επιπλέον, η Οδηγία 2014/52/ΕΕ προβλέπει τον συνδυασμό της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ με άλλα ενωσιακά νομοθετήματα, αλλά και τη συντονισμένη δράση των κρατών μέλων, καθώς τόσο η συγκεκριμένη Οδηγία, όσο και οι προϊσχύσασες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα έργων και δραστηριοτήτων και με σκοπό να αποφεύγεται ο διπλασιασμός των προσπαθειών των φορέων των έργων και των αρμόδιων δημόσιων αρχών.

Σημαντικές είναι οι αλλαγές που παρουσιάζονται και στους παράγοντες που αξιολογούνται κατά την διαδικασία της ΕΠΕ, όπως και των έργων που είναι απαραίτητο να υπόκεινται σε αξιολόγηση, καθώς η Οδηγία 2014/52/ΕΕ έχει επιφέρει σημαντικές αλλαγές και στα Παραρτήματα της προηγούμενης Οδηγίας, στα οποία εξειδικεύονται οι ρυθμίσεις της. Όσον αφορά στα έργα που υπόκεινται σε ΕΠΕ, η Οδηγία του 2014 έχει εισαγάγει κάποιες τροποποιήσεις. Στην περίπτωση του γενικού αποκλεισμού, η Οδηγία του 2014 προβλέπει ότι τα κράτη μέλη μπορούν, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, να εξαιρέσουν ένα συγκεκριμένο έργο από τις διατάξεις της παρούσας Οδηγίας, όταν η εφαρμογή των διατάξεων αυτών θα είχε ως αποτέλεσμα

⁹⁷ Ibid, σελ. 241

⁹⁸ Case C-182/10 *Solvay v Regione wallone* [2012] 2 CMLR 19 para 67

⁹⁹ Άρθρο 1, παράγραφος 2 της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ

να επηρεάσουν δυσμενώς τον σκοπό του έργου¹⁰⁰, υπό την προϋπόθεση ότι δεν υπονομεύονται οι βασικές αρχές της Οδηγίας. Η περίπτωση αυτή δικαιολογείται μόνο από το γεγονός ότι το εξεταζόμενο έργο έχει χαρακτήρα εμπιστευτικό (παραδείγματος χάριν να αφορά σε έργο, που εξυπηρετεί σκοπούς της εθνικής άμυνας και ασφάλειας). Επιπλέον, μία εξαίρεση από τη διαδικασία της ΕΠΕ είναι πιθανόν να είναι αποτέλεσμα ειδικής νομοθετικής διαδικασίας. Πιο συγκεκριμένα, το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι είναι δυνατή η παράκαμψη της διαδικασίας της ΕΠΕ σε περιπτώσεις, όπου η πραγματοποίηση ενός έργου είναι αποτέλεσμα ειδικής νομοθετικής διαδικασίας, σε κάθε περίπτωση, όμως, θα πρέπει η παράκαμψη αυτή να αιτιολογείται επαρκώς και να αποδεικνύεται με σαφήνεια ότι η διαφορετική διαδικασία που ακολουθείται δεν υστερεί σε τίποτα από την διαδικασία της ΕΠΕ¹⁰¹. Σε κάθε περίπτωση, οι αρχές υλοποίησης του έργου οφείλουν να αιτιολογούν επαρκώς την εξαίρεση ενός έργου και να σέβονται τις βασικές αρχές, που διέπουν τη διαδικασία της ΕΠΕ¹⁰². Ειδικότερα, τα κράτη μέλη πρέπει να σέβονται τρεις βασικές προϋποθέσεις, προκειμένου να θεωρείται νόμιμη η εξαίρεση από τις προβλέψεις της Οδηγίας: 1) να εξετάζουν εάν είναι δυνατόν να εφαρμοστεί άλλη διαδικασία εκτίμησης, 2) να θέτουν στη διάθεση του κοινού τις πληροφορίες, που έχουν σχέση με την ανωτέρω διαδικασία και 3) να ενημερώνουν την Επιτροπή πριν τη χορήγηση της άδειας και να γνωρίζουν τους λόγους εκείνους, που δικαιολογούν την παρέκκλιση από τη συνήθη διαδικασία¹⁰³.

Εκτός από τη φύση των έργων που υπόκεινται σε ΕΠΕ, η Οδηγία 2014/92/ΕΕ επιφέρει αλλαγές και στα στάδια της διαδικασίας. Η διαδικασία του ελέγχου του έργου (screening process) είναι η διαδικασία, κατά την οποία η αρμόδια αρχή αποφασίζει την υπαγωγή ή όχι ενός έργου στη διαδικασία της ΕΠΕ. Για να επιτευχθεί αυτή η απόφαση, ο κύριος του έργου πρέπει να παρέχει πληροφορίες σχετικά με τα χαρακτηριστικά του έργου και των πιθανών σημαντικών επιπτώσεων του στο περιβάλλον. Πλέον, με τη νέα Οδηγία, ο κατάλογος των πληροφοριών αυτών είναι πιο λεπτομερής και ο κύριος του έργου οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα αποτελέσματα του έργου που επιθυμεί να πραγματοποιήσει σε σχέση με το σύνολο της ευρωπαϊκής νομοθεσίας, εκτός από αυτή που περιγράφει τη διαδικασία της ΕΠΕ. Κατά τη διαδικασία του ελέγχου η απόφαση που πρέπει να πάρει η αρμόδια αρχή θα πρέπει να έχει το εξής περιεχόμενο: είτε το έργο είναι απαραίτητο να υπαχθεί στη διαδικασία της ΕΠΕ είτε όχι. Και στις δύο περιπτώσεις με την προηγούμενη Οδηγία ήταν απαραίτητη η αιτιολόγηση ανεξάρτητα από την υπαγωγή ή μη του έργου στην ανωτέρω διαδικασία. Η νέα Οδηγία, όμως, δεν απαιτεί η διαδικασία του προελέγχου να εξασφαλίζει ότι η διαδικασία της ΕΠΕ είναι απαραίτητη μόνο για έργα που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Άρθρο 1 παράγραφος 3 της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ

¹⁰¹ Case C-287/98 *Linster v Luxembourg* [2000] ECR I-6917 para 51

¹⁰² Case C-435/97 *World Wildlife Fund (WWF) v Autonome Provinz Bozen* [1998] ECR I-5613

¹⁰³ Μπάλιας Γ., (2018), «*Η Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 56-57

¹⁰⁴ Προοίμιο Οδηγίας 2014/92/ΕΕ, σκέψη 42: «*Η διαδικασία προελέγχου θα πρέπει να διασφαλίζει ότι εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων απαιτείται μόνο για έργα που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον*»

Ένα ακόμα σημαντικό στάδιο, στο οποίο έχει επέμβει η Οδηγία 2014/52/ΕΕ είναι η διατύπωση του Άρθρου 5 της Οδηγίας 2011/92/ΕΕ, η οποία έχει αλλάξει αναφορικά με ορισμένα θέματα. Ειδικότερα, η νέα Οδηγία προβλέπει ότι, όταν απαιτείται ένα έργο να υποβληθεί σε διαδικασία ΕΠΕ, ο κύριος του έργου οφείλει να συντάξει και να υποβάλει Μελέτη Εκτίμησης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, στο πλαίσιο της οποίας ο κύριος του έργου δεν περιγράφει απλά τις επιπτώσεις του προτεινόμενου έργου, αλλά παράλληλα τα αξιολογεί¹⁰⁵. Πρόκειται, ουσιαστικά, για μία αναφορά, στην οποία πρέπει να περιλαμβάνονται τουλάχιστον τα εξής στοιχεία:

α) περιγραφή του έργου όπου περιλαμβάνονται πληροφορίες σχετικά με την τοποθεσία, τον σχεδιασμό, το μέγεθος και άλλα σχετικά χαρακτηριστικά του έργου·

β) περιγραφή των πιθανών σημαντικών επιπτώσεων που το προτεινόμενο έργο ενδέχεται να προκαλέσει στο περιβάλλον·

γ) περιγραφή των χαρακτηριστικών και/ή μέτρων που προτείνονται για την αποτροπή, την πρόληψη, τον μετριασμό και, ει δυνατόν, την αντιστάθμιση τυχόν σημαντικών αρνητικών επιπτώσεων στο περιβάλλον·

δ) περιγραφή εύλογων εναλλακτικών λύσεων που μπορούν να εξεταστούν από τον κύριο του έργου, οι οποίες είναι σχετικές με το έργο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του και αναφορά των βασικών επιχειρημάτων για την επιλεγείσα εκδοχή, λαμβάνοντας υπόψη τις επιπτώσεις του έργου στο περιβάλλον·

ε) μη τεχνική περίληψη των πληροφοριών που αναφέρονται στα στοιχεία α) έως δ) και

στ) κάθε συμπληρωματική πληροφορία που καθορίζεται στο παράρτημα IV και αφορά τα ειδικά χαρακτηριστικά ενός έργου ή τύπου έργου και τους περιβαλλοντικούς παράγοντες που ενδέχεται να επηρεασθούν.»¹⁰⁶

Ειδικότερα, η συγκεκριμένη μελέτη πρέπει να πληροί κάποιες βασικές προϋποθέσεις. Κατ'αρχάς, ο κύριος του έργου πρέπει να διασφαλίζει ότι η Μελέτη Εκτίμησης των Επιπτώσεων πρέπει να προετοιμάζεται από αρμόδιους εμπειρογνώμονες. Το προοίμιο της Οδηγίας τονίζει αυτή την ιδέα, υποδεικνύοντας ότι οι εμπειρογνώμονες που συμμετέχουν στην προετοιμασία της μελέτης πρέπει να είναι καταρτισμένοι, χωρίς να προσδιορίζει με ακρίβεια την έννοια του καταρτισμένου ειδικού. Ωστόσο, η διευκρίνιση αυτής της απαίτησης υποδηλώνει ότι πρέπει να είναι ένα άτομο που έχει γνώση της διαδικασίας της ΕΠΕ. Το δεύτερο στοιχείο είναι ότι ο εμπειρογνώμονας θα πρέπει να είναι εκτός από καταρτισμένος και πεπειραμένος, στοιχείο που σχετίζεται με την εμπειρία. Σε κάθε περίπτωση το γεγονός ότι η Οδηγία 2014/52/ΕΕ δεν έχει προσδιορίσει με ακρίβεια την έννοια του εμπειρογνώμονα και με τον τρόπο αυτό επαφίεται στη νομοθεσία των κρατών μελών να προσδιορίσουν ποιός μπορεί να χαρακτηριστεί ως πεπειραμένος εμπειρογνώμονας¹⁰⁷. Η αρμόδια αρχή πρέπει επίσης να διασφαλίζει ότι ο εμπειρογνώμονας έχει πρόσβαση, όπως απαιτείται, σε επαρκή στοιχεία για να

¹⁰⁵ Garcia- Ureta A., (2014), «Directive 2014/52 on the Assessment of Environmental Effects of Projects: New Words or More Stringent Obligations?», in Environmental Liability- Law, Policy and Practice, Lawtext Publishing Limited, Cambridge, , pp. 248

¹⁰⁶ Άρθρο 5, παράγραφος 1 της Οδηγίας 2014/52/ΕΕ

¹⁰⁷ C-304/05 *Commission v Italy* [2007] ECR I-7495 para 59

εξετάσει τη μελέτη της ΕΠΕ. Αυτή η απαίτηση είναι νέα και εισάγεται με την Οδηγία 2014/52/ΕΕ, η οποία θέτει ως βασικό στοιχείο τη διαρκή αμφισβήτηση των γνώσεων τους και την ανάγκη να τις αποδεικνύουν διαρκώς¹⁰⁸. Τα ανωτέρω στοιχεία συνηγορούν στη διαμόρφωση μιας απόφασης, η οποία θα αποτελεί προϊόν αντικειμενικής κρίσης κατά τα πρότυπα που προβλέπονται στο Άρθρο 9 της Οδηγίας και είναι σίγουρα αποτέλεσμα της διαδικασίας της εκτίμησης.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η δέσμευση των αρμόδιων αρχών να λαμβάνουν υπόψη τους τις πληροφορίες και το αποτέλεσμα της επεξεργασίας των πληροφοριών αυτών κατά τη λήψη των αποφάσεών τους. Η δέσμευση αυτή προκύπτει από το επίρρημα «δεόντως», που χρησιμοποιείται στο Άρθρο 8 της Οδηγίας. Ειδικότερα, το εν λόγω Άρθρο θέτει ως βασική προϋπόθεση να λαμβάνονται υπόψη οι πληροφορίες που έχουν συλλεχθεί κατά τους όρους των Άρθρων 5 έως 7 της Οδηγίας. Ο τρόπος με τον οποίο θα γίνει αυτό απαιτεί την εξέταση του συγκεκριμένου άρθρου σε σχέση με την Οδηγία του 2011. Πράγματι, η Οδηγία 2011/92 απαιτεί την εξέταση των παρεχόμενων πληροφοριών, όπως αυτές έχουν συγκεντρωθεί από τον κύριο του έργου και έχουν αξιολογηθεί με τη βοήθεια των εμπειρογνομόνων και η αρμόδια αρχή πρέπει να έχει πρόσβαση σε αυτές για την αξιολόγηση της απαραίτητης αναφοράς, που θα συντάξει ο κύριος του έργου. Το ΔΕΕ έχει ήδη καταστήσει σαφές ότι προκειμένου να υλοποιηθεί η δέσμευση όπως αυτή περιγράφεται στο Άρθρο 3 της Οδηγίας, η αρμόδια περιβαλλοντική αρχή θα πρέπει να αξιολογεί τις πληροφορίες που έχει στη διάθεσή της ανάλογα με τα δεδομένα που έχει κάθε φορά¹⁰⁹. Σε κάθε περίπτωση, η απόφαση των αρμόδιων αρχών θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από αντικειμενικότητα και να μην εγείρει προβληματισμούς και αμφισβητήσεις¹¹⁰.

Η Οδηγία 2014/52/ΕΕ αποτελεί την τρίτη τροποποίηση του καθεστώτος της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, σχετικά με τα κατασκευαστικά έργα και εν γένει τις παρεμβάσεις στο φυσικό περιβάλλον. Έχουν μεσολαβήσει σχεδόν 30 χρόνια από την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ και η νέα Οδηγία είναι εκείνη που τροποποίησε τόσες πολλές πτυχές της ΕΠΕ, τόσο ουσιαστικά όσο και διαδικαστικά και έχει επηρεάσει με τρόπο θεμελιώδη την οπτική των Κρατών-Μελών απέναντι στη συγκεκριμένη διαδικασία. Είναι γεγονός ότι η Οδηγία 2014/52/ΕΕ έχει οδηγήσει σε μια σειρά σημαντικών τροποποιήσεων της Οδηγίας του 2011/92/ΕΕ και αντανakλά την εξέλιξη του κοινοτικού περιβαλλοντικού δικαίου κατά τα τελευταία 30 χρόνια, μετά την εισαγωγή για πρώτη φορά της διαδικασίας της ΕΠΕ το 1985. Μέσω της νέας Οδηγίας οι αρχές των κρατών μελών δεν μπορούν να ισχυρίζονται ότι η διαδικασία της ΕΠΕ επιβάλλει καθήκοντα, που είναι δύσκολο να γίνουν κατανοητά ή να συμμορφωθούν με αυτά. Η Οδηγία βελτιώνει και καθιστά αυστηρότερες αυτές τις υποχρεώσεις και υπογραμμίζει τη σημασία της διαδικασίας της ΕΠΕ. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν εξακολουθούν να υπάρχουν δυσκολίες στις διαδικασίες της ΕΠΕ ή ότι δεν υπάρχουν μεγαλύτερα περιθώρια ελιγμών εκ μέρους των κρατών μελών. Απομένει να διαπιστωθεί κατά πόσον η Οδηγία θα παρέχει με σαφήνεια τις

¹⁰⁸ Άρθρο 5, παράγραφος 3 της Οδηγίας 2014/52/ΕΕ

¹⁰⁹ Case 50/09 *Commission v Ireland* [2011] ECR I-873 para 41

¹¹⁰ Άρθρο 9α της Οδηγίας 2014/52/ΕΕ

κατευθύνσεις, που απαιτείται, προκειμένου να υλοποιηθούν οι προβλέψεις της διαδικασίας της ΕΠΕ.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θεωρείται πρωτοπόρος στη διαμόρφωση του περιβαλλοντικού δικαίου. Η πρακτική που ακολουθεί τόσο σε σχέση με τα κράτη μέλη της όσο και με τη δραστηριοποίησή της στο διεθνές στερέωμα οδήγησε στην ανάδειξη της διαμόρφωσης της περιβαλλοντικής πολιτικής ως καταστικού σκοπού της Ένωσης¹¹¹. Παράλληλα, οι καινοτομίες της Συνθήκης της Λισαβόνας με την απονομή νομικής προσωπικότητας στην Ένωση, τη δυνατότητα σύναψης διεθνών συνθηκών και την κωδικοποίηση της νομολογίας του Δικαστηρίου της Ένωσης οδήγησαν προς την κατεύθυνση της συνοχής και της ενότητας της παρουσίας της ως βασικού παράγοντα στη διαμόρφωση της περιβαλλοντικής πολιτικής

Κεφάλαιο 2^ο -Η Διαδικασία της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στο Εθνικό Δίκαιο

2.1. Οι Εθνικές Ρυθμίσεις για την Εκτίμηση των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων

2.1.1. ν.1650/1986. Ενόψει της πολιτικής της Ένωσης σχετικά με την επίτευξη της ισόρροπης και αειφόρου ανάπτυξης σε συνδυασμό με την προώθηση της οικονομικής δραστηριότητας εκδόθηκε ο ν.1650/1986, με τον οποίο θεσπίζονται κανόνες αναφερόμενοι στις προϋποθέσεις και στη διαδικασία για την έγκριση δραστηριοτήτων ή έργων, από τα οποία απειλούνται δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον¹¹². Ο ν.1650/1986 αποτελεί ίσως τον θεμελιώδη νόμο για την προστασία του περιβάλλοντος. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν νόμο-πλαίσιο, καθώς περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό εξουσιοδοτικών διατάξεων για την έκδοση πράξεων (Προεδρικών Διαταγμάτων και Υπουργικών Αποφάσεων), οι οποίες εξειδικεύουν το περιεχόμενο του νόμου και διευκολύνουν την εφαρμογή του.

Στο πρώτο μέρος του νόμου (Άρθρα 1 και 2) αναφέρονται ο σκοπός του και δίνονται οι ορισμοί των βασικών εννοιών, που περιλαμβάνονται σε αυτόν. Μέσα από το κείμενο του νόμου και ήδη από το πρώτο άρθρο γίνεται σαφές ότι η προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί θεμελιώδη υποχρέωση και αναπόσπαστο τμήμα της αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής. Συνεπώς, ο ν. 1650/1989 στοχεύει στην ανάπτυξη μηχανισμών και μεθόδων εξασφάλισης της περιβαλλοντικής προστασίας, με σκοπό την εξασφάλιση της διαβίωσης του κοινωνικού συνόλου και την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του¹¹³. Η προσέγγιση, επομένως, του αναπτυξιακού φαινομένου έχει τόσο ανθρωποκεντρική όσο και οικολογικό και οικονομικό χαρακτήρα. Για την επίτευξη του ανωτέρω στόχου και την ανάδειξη του χαρακτήρα της διαδικασίας της ΕΠΕ σημαντικός είναι και ο ρόλος της αρχής της πρόληψης,

¹¹¹ Lee M., (2014) «*EU Environmental Law, Governance and Decision- Making*», Hart Publishing, Oxford- Portland 2nd Edition, pp. 165

¹¹² Σακελλαροπούλου Α., «*Νομολογία του Ε' Τμήματος του ΣτΕ σε Θέματα Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.adjustice.gr, (τελευταία επίσκεψη 19 Δεκ. 2019)

¹¹³ Άρθρο 1 του ν.1650/1989

καθώς είναι προτιμότερη η πρόληψη των βλαπτικών ενεργειών παρά η προσπάθεια αποκατάστασης της περιβαλλοντικής ισορροπίας.

Το δεύτερο μέρος του ν.1650/1989, το οποίο περιλαμβάνει τα Άρθρα 3 έως 6, όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει από νεότερες διατάξεις νόμου, περιλαμβάνει τις προϋποθέσεις και τα στάδια, που είναι απαραίτητο να ακολουθηθούν, προκειμένου να αξιολογηθεί ένα έργο ή μια δραστηριότητα και ουσιαστικά θεσμοθετείται η προβλεπόμενη διαδικασία της εκτίμησης. Ειδικότερα, γίνεται μνεία στη διάκριση των έργων και των δραστηριοτήτων, για τα οποία είναι απαραίτητη η διαδικασία της ΕΠΕ και περιγράφονται με συνοπτικό τρόπο τα επιμέρους στάδιά της, όπως είναι παραδείγματος χάριν η διαδικασία της έκδοσης Άδειας Έγκρισης των Περιβαλλοντικών όρων (εφεξής ΑΕΠΟ).

Στο τρίτο κεφάλαιο του νόμου, που περιλαμβάνει τα Άρθρα 7 έως 17, περιγράφονται τα μέτρα, που είναι απαραίτητο να λαμβάνονται, προκειμένου να εξασφαλίζεται η προστασία του περιβάλλοντος από τις διάφορες μορφές ρύπανσης και μάλιστα με τη μεγαλύτερη δυνατή λεπτομέρεια.

Στο επόμενο κεφάλαιο, που το συνθέτουν τα Άρθρα 18 έως 22, περιγράφεται το αντικείμενο της προστασίας, το οποίο αναφέρεται στα μέτρα προστασίας της φύσης και του τοπίου. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του κεφαλαίου αυτού είναι ότι εισάγει την έννοια των προστατευόμενων περιοχών με σκοπό την εξασφάλιση της προστασίας, τη διατήρηση και τη βελτίωση της χλωρίδας και της πανίδας ως συστατικά στοιχεία των οικοσυστημάτων που προστατεύονται.

Το πέμπτο κεφάλαιο, το οποίο αποτελείται από τα Άρθρα 23 και 24, περιγράφονται οι ζώνες ειδικών περιβαλλοντικών ενισχύσεων και ανάπτυξης των παραγωγικών δραστηριοτήτων. Το περιεχόμενο του κεφαλαίου αυτού εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αναφέρεται σε περιοχές, που παρουσιάζουν κρίσιμα περιβαλλοντικά προβλήματα, τα οποία δικαιολογούν και την αυξημένη προσοχή και τη λήψη μέτρων για την αναβάθμισή τους, καθώς και σε περιοχές που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον από άποψη δυνατότητας ανάπτυξης πολλών δραστηριοτήτων (βιομηχανικών, μεταλλευτικών, τουριστικών, αγροτικών).

Στο έκτο κεφάλαιο του νόμου, το οποίο είναι επίσης περιορισμένης έκτασης, καθώς αποτελείται από δύο άρθρα, προβλέπεται η ίδρυση και η λειτουργία ενός νομικού προσώπου, μέσω του οποίου θα είναι περισσότερο εφικτό να συντονίζονται οι ενέργειες για την εξασφάλιση της αποτελεσματικότητας της διαδικασίας της ΕΠΕ.

Τέλος, στο έβδομο κεφάλαιο του ν.1650/1989 περιγράφονται με λεπτομέρεια οι διοικητικές και ποινικές κυρώσεις¹¹⁴ που επιβάλλονται σε περίπτωση παρέκκλισης από την προβλεπόμενη διαδικασία, καθώς και η αστική ευθύνη όσων είναι υπεύθυνοι για δραστηριότητες που υπονομεύουν την οικολογική ισορροπία¹¹⁵.

2.1.2. ν.4014/2011. Η διαδικασία της ΕΠΕ αποτελεί, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, ένα ιδιαίτερα σημαντικό και σύγχρονο εργαλείο για τη διατήρηση της περιβαλλοντικής ισορροπίας. Ειδικότερα, μέσω της ανωτέρω διαδικασίας

¹¹⁴ ΑΠ 1380/2010

¹¹⁵ Σιούτη Γ., (2011) «Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη, σελ.190-193

εξασφαλίζεται η τήρηση των όρων και των κανόνων ώστε να καθίσταται εφοκλή η κατασκευή και η λειτουργία των έργων ή των δραστηριοτήτων. Πρόδρομος της ανωτέρω διαδικασίας αποτελεί ο ν.1650/1989, ο οποίος έθεσε τις βάσεις για τον προσδιορισμό των προϋποθέσεων και των συνθηκών, με γνώμονα τις οποίες αυτή πραγματοποιείται.

2.1.2.1.Κατηγοριοποίηση Δραστηριοτήτων. Οι εξελίξεις στους διάφορους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας έχουν οδηγήσει στην επαύξηση των αναγκών και των απαιτήσεων, με αποτέλεσμα να θεωρείται απαραίτητο να αναθεωρηθούν οι διαδικασίες για την προστασία του περιβάλλοντος και κατ'επέκταση να εξασφαλίζεται με περισσότερο αποτελεσματικό τρόπο η επίτευξη ενός υψηλού επιπέδου της ανθρώπινης διαβίωσης. Έτσι, κρίθηκε απαραίτητο να αναμορφωθεί το νομικό πλαίσιο της διαδικασίας της ΕΠΕ και με τον τρόπο αυτό προέκυψε ο νόμος 4014/2011 για την «Περιβαλλοντική Αδειοδότηση Έργων και Δραστηριοτήτων, Ρύθμιση Αυθαιρέτων σε Συνάρτηση με Δημιουργία Περιβαλλοντικού Ισοζυγίου και Άλλες Διατάξεις Αρμοδιότητας του Υπουργείου Περιβάλλοντος». Με βάση τον παραπάνω νόμο, τα έργα και οι δραστηριότητες, τα οποία παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά αναφορικά με την εκτίμηση και αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη κατηγορία, την Α, περιλαμβάνονται έργα και δραστηριότητες, που ενδέχεται να προκαλέσουν σοβαρές επιπτώσεις στην περιβαλλοντική ισορροπία και επομένως είναι απαραίτητο να υποβληθούν στη διαδικασία της ΕΠΕ, ώστε να περιοριστούν όσο το δυνατόν περισσότερο οι βλαπτικές συνέπειες. Περαιτέρω, η Κατηγορία Α διακρίνεται σε δύο επιμέρους κατηγορίες, τις Α1 και Α2, από τις οποίες στην Α1 Κατηγορία εντάσσονται τα έργα ή οι δραστηριότητες, που ενδέχεται να προκαλέσουν ιδιαίτερα σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, ενώ τα έργα ή οι δραστηριότητες που εντάσσονται στην Α2 Κατηγορία ενδέχεται να προκαλέσουν σημαντικές συνέπειες. Η δεύτερη κατηγορία, η Κατηγορία Β, αποτελείται από έργα ή δραστηριότητες, τα οποία χαρακτηρίζονται από τοπικές και όχι ιδιαίτερης σημασίας συνέπειες για το περιβάλλον. Δεν απαιτείται, δηλαδή, η εκπόνηση της διαδικασίας της ΕΠΕ, αλλά τα έργα ή οι δραστηριότητες αυτής της κατηγορίας υπόκεινται σε Πρότυπες Περιβαλλοντικές Δεσμεύσεις (εφεξής ΠΠΔ), οι οποίες είναι αναπόσπαστο κομμάτι της κατά περίπτωση διαδικασίας έκδοσης άδειας για την κατασκευή, εγκατάσταση ή λειτουργία ενός έργου ή μιας δραστηριότητας¹¹⁶. Τα κριτήρια με βάση τα οποία γίνεται η κατάταξη των έργων και των δραστηριοτήτων στις ανωτέρω κατηγορίες είναι τα ακόλουθα¹¹⁷:

«1. Χαρακτηριστικά των έργων ή δραστηριοτήτων (εφεξής «έργων»)

Τα χαρακτηριστικά των έργων πρέπει να εξετάζονται, ιδίως, ως προς τα εξής:

α) το μέγεθος και ο σχεδιασμός του όλου έργου·

β) τη σωρευτική δράση με άλλα υφιστάμενα και/ή εγκεκριμένα έργα·

¹¹⁶ Γώγος Κ.,(2016), «Η Μεταρρύθμιση της Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης με το ν. 4014/2011-Πέντε Χρόνια Μετά», Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, Τόμος 2, σελ. 183

¹¹⁷ Παράρτημα Ι του ν. 4014/2011, όπως τροποποιήθηκε με την Κ.Υ.Α. 5688/2018/ 21-03-2018 (Β' 988)

γ) τη χρήση φυσικών πόρων, και ιδίως του εδάφους, της γης, των υδάτων και της βιοποικιλότητας·

δ) την παραγωγή αποβλήτων·

ε) τη ρύπανση και τις οχλήσεις·

στ) τον κίνδυνο σοβαρών ατυχημάτων και/ή καταστροφών που σχετίζονται με το έργο, συμπεριλαμβανομένων των κινδύνων που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή, κατά την επιστημονική γνώση·

ζ) τους κινδύνους για την ανθρώπινη υγεία (για παράδειγμα λόγω μόλυνσης των υδάτων ή ατμοσφαιρικής ρύπανσης).

2. Θέση (Τοποθεσία) των έργων

Εξετάζεται η περιβαλλοντική ευαισθησία των γεωγραφικών περιοχών που ενδέχεται να θιγούν από τα έργα, ιδίως ως προς:

α) την υπάρχουσα [με έμφαση στα θεσμοθετημένα σχέδια χωροταξικής οργάνωσης (όπως Ρυθμιστικά Σχέδια, ΓΠΣ, ΣΧΟΟΑΠ, όρια οικισμών)] και την εγκεκριμένη χρήση γης·

β) τον αντίστοιχο πλούτο, διαθεσιμότητα, ποιότητα και αναγεννητική ικανότητα των φυσικών πόρων της περιοχής και του υπεδάφους της (συμπεριλαμβανομένων του εδάφους, της γης, των υδάτων και της βιοποικιλότητας)·

γ) την ικανότητα απορρόφησης του φυσικού περιβάλλοντος, με ιδιαίτερη έμφαση στις ακόλουθες περιοχές:

αα) υγροτόπους, παραποτάμιες περιοχές, εκβολές ποταμών·

ββ) παράκτιες περιοχές και το θαλάσσιο περιβάλλον·

γγ) ορεινές και δασικές περιοχές·

δδ) προστατευόμενες φυσικές περιοχές και φυσικά πάρκα·

εε) διατηρητέες ή προστατευόμενες περιοχές βάσει της εθνικής νομοθεσίας· περιοχές Natura 2000

στστ) περιοχές στις οποίες έχει ήδη υπάρξει αστοχία στην τήρηση των προτύπων περιβαλλοντικής ποιότητας που καθορίζονται από τη νομοθεσία και σχετίζονται με το έργο, ή στις οποίες θεωρείται ότι υπήρξε τέτοια αστοχία·

ζζ) πυκνοκατοικημένες περιοχές·

ηη) τοπία και τοποθεσίες ιστορικής, πολιτιστικής ή αρχαιολογικής σημασίας.

3. Τύπος και χαρακτηριστικά των ενδεχόμενων επιπτώσεων

Οι ενδεχόμενες σημαντικές επιπτώσεις έργων στο περιβάλλον πρέπει να εξετάζονται σε συνάρτηση με τα κριτήρια που καθορίζονται στα σημεία 1 και 2 του παρόντος παραρτήματος, ως προς τον αντίκτυπο του έργου στους παράγοντες του στην παράγραφο 4 του Κεφαλαίου Β του Παραρτήματος 2 λαμβάνοντας υπόψη:

α) το μέγεθος και τη χωρική έκταση των επιπτώσεων (για παράδειγμα τη γεωγραφική περιοχή και το μέγεθος του πληθυσμού που ενδέχεται να θιγούν)·

β) τη φύση των επιπτώσεων·

γ) τον διασυννοριακό χαρακτήρα των επιπτώσεων·

δ) την ένταση και την πολυπλοκότητα των επιπτώσεων·

ε) την πιθανότητα των επιπτώσεων·

στ) την αναμενόμενη έναρξη, τη χρονική διάρκεια, τη συχνότητα και την αναστρεψιμότητα των επιπτώσεων·

ζ) τη σόρευση των επιπτώσεων με τις επιπτώσεις άλλων υφιστάμενων ή εγκεκριμένων έργων·

η) τη δυνατότητα αποτελεσματικής μείωσης των επιπτώσεων.»

Επιπρόσθετα, τα επιμέρους στάδια της διαδικασίας εξειδικεύονται με άλλα θεσμικά κείμενα, όπως είναι η Υπουργική Απόφαση 1958/2012 (Β' 21), με βάση την οποία τα έργα και οι δραστηριότητες τα οποία υπόκεινται στη διαδικασία της περιβαλλοντικής αδειοδότησης κατατάσσονται σε δώδεκα κατηγορίες, κοινές για τις δύο κατηγορίες του Άρθρου 1 παράγραφος 1 του ν.4014/2011. Οι ομάδες αυτές είναι οι εξής¹¹⁸:

Ομάδες του Άρθρου 20 του ν.4014/2011	Ονομασία Ομάδας
Ομάδα 1 ^η	Έργα Χερσαίων και Εναέριων Μεταφορών
Ομάδα 2 ^η	Υδραυλικά έργα
Ομάδα 3 ^η	Λιμενικά έργα
Ομάδα 4 ^η	Συστήματα περιβαλλοντικών υποδομών
Ομάδα 5 ^η	«Εξορυκτικές δραστηριότητες
Ομάδα 6 ^η	«Τουριστικές εγκαταστάσεις και έργα αστικής ανάπτυξης, κτιριακού τομέα, αθλητισμού και αναψυχής
Ομάδα 7 ^η	Πτηνοκτηνοτροφικές εγκαταστάσεις
Ομάδα 8 ^η	«Υδατοκαλλιέργειες
Ομάδα 9 ^η	«Βιομηχανικές και συναφείς εγκαταστάσεις
Ομάδα 10 ^η	«Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας
Ομάδα 11 ^η	Μεταφορά ενέργειας, καυσίμων και χημικών ουσιών
Ομάδα 12 ^η	Ειδικά έργα και δραστηριότητες

Με τον ν.4014/2011, γίνεται μία προσπάθεια πιο εντατικής επιστημονικής προσέγγισης των προδιαγραφών της διαδικασίας της ΕΠΕ και τίθενται με σαφήνεια κανόνες, που εξασφαλίζουν την ομοιόμορφη αντιμετώπιση και εξέταση των περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων μέσα από ένα οριοθετημένο διοικητικό και νομικό πλαίσιο. Μέσα από το αναθεωρήσιμο νομοθετικό πλέγμα ο κάθε ενδιαφερόμενος έχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει κάθε στάδιο της διοικητικής διαδικασίας και κατ'επέκταση διαμορφώνει με σαφέστερο τρόπο μια καλύτερη εικόνα σχετικά με τη διαδικασία της ΕΠΕ για την αποτελεσματική προστασία του περιβάλλοντος και την αντιμετώπιση των ενδεχόμενων επιπτώσεων, ενώ έχει τη δυνατότητα να συγκρίνει σε κάποιο βαθμό τα έργα ή τις δραστηριότητες, που υποβάλλονται στη διαδικασία της ΕΠΕ, προκειμένου να επιλέξει την προσφορότερη λύση. Η περιγραφή με αναλυτικό τρόπο των προδιαγραφών της περιβαλλοντικής αδειοδότησης και η δυνατότητα ψηφιακής πρόσβασης σε όλα τα απαραίτητα έντυπα καθιστούν πλέον σαφή την

¹¹⁸ Άρθρο 4 της Υπουργικής Απόφασης 1958/2012 (Β' 21)

διαδικασία της ΕΠΕ. Ωστόσο, είναι απαραίτητο να γίνουν ακόμα πολλά βήματα κυρίως όσον αφορά στην εφαρμογή, την τήρηση και την παρακολούθηση της διαδικασίας μέσω συχνών ελέγχων της υφιστάμενης νομοθεσίας, προκειμένου η διαδικασία της ΕΠΕ να αποτελεί ένα πραγματικό εργαλείο για τη βιώσιμη ανάπτυξη μιας περιοχής¹¹⁹.

Η εθνική νομοθεσία δεν περιορίστηκε στην έκδοση του ανωτέρω νόμου, προκειμένου να θεσμοθετήσει τον τρόπο διεξαγωγής της διαδικασίας της ΕΠΕ. Με μία σειρά από Υπουργικές Αποφάσεις η νομοθεσία προσπαθεί να προσαρμοστεί στα διαρκώς μεταβαλλόμενα δεδομένα και να ανταποκριθεί στις εξελίξεις. Πιο συγκεκριμένα:

α) Με την ΚΥΑ 1915/2018 (Β'304) τροποποιούνται οι πράξεις, που έχουν εκδοθεί κατ' εξουσιοδότηση του ν. 4014/2011 (Α'209) και πιο συγκεκριμένα η υπ' αριθμ. 48963/2012 ΚΥΑ (Β'2703) σχετικά με τις «Προδιαγραφές Περιεχομένου Αποφάσεων Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (Α.Ε.Π.Ο.) για Έργα και Δραστηριότητες Κατηγορίας Α' της υπ' αριθμ. 1958/13-1-2012 Απόφασης του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (Β' 21), όπως ισχύει, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 7 του Ν. 4014/2011 (Α' 209)», η υπ' αριθμ. 167563/2014 (Β'964) ΚΥΑ και την υπ' αριθμ. 170225/2014 (Β'135) Υπουργική Απόφαση σχετικά με την «Εξειδίκευση των Περιεχομένων των Φακέλων Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης Έργων και Δραστηριοτήτων της Κατηγορίας Α' της Απόφασης του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής με αρ. 1958/2012 (Β' 21)» σε συμμόρφωση προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2014/52/ΕΕ¹²⁰.

β) Με την ΥΑ οικ. 2307/2018 (Β'439) τροποποιούνται οι κατηγορίες των έργων και δραστηριοτήτων ως προς την κατάταξή τους στις Ομάδες 1^η, 2^η, 3^η, 4^η, 5^η, 6^η, 7^η, 8^η, 9^η, 10^η, 11^η και 12^η, όπως αυτή προκύπτει από την υπ' αριθ. ΔΠΑ/οικ 37674/27-7-2016 (Β' 2471) Απόφασης του Υπουργού Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής «Κατάταξη δημόσιων και ιδιωτικών έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες και υποκατηγορίες, σύμφωνα με το άρθρο 1 παράγραφος 4 του ν.4014/21.09.2011 (Α' 209)».

γ) Με την ΥΑ ΥΠΕΝ/ΔΠΑ/64001/2029/2018 (Β'4420) τροποποιείται η ΔΠΑ/οικ 37674/27-7-2016 (Β'2471) Απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής «Κατάταξη Δημόσιων και Ιδιωτικών Έργων και Δραστηριοτήτων σε Κατηγορίες και Υποκατηγορίες, σύμφωνα με το άρθρο 1 παράγραφος 4 του ν. 4014/21.09.2011 (Α' 209)» ως προς την κατάταξη ορισμένων έργων και δραστηριοτήτων της 9ης Ομάδας¹²¹.

Κεφάλαιο 3ο- Η Διαδικασία Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (Ε.Π.Ο.)

Για την πραγματοποίηση νέων έργων ή δραστηριοτήτων ή την μετεγκατάσταση ήδη υφιστάμενων έργων απαιτείται να μεσολαβήσει η διαδικασία της Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (εφεξής Ε.Π.Ο.). Μέσω της συγκεκριμένης

¹¹⁹ ΣτΕ Α1808/2018

¹²⁰ Άρθρο 1 της ΚΥΑ 1915/2018 (Β'304)

¹²¹ Άρθρο 1 της ΥΑ ΥΠΕΝ/ΔΠΑ/64001/2029/2018 (Β'4420)

διαδικασίας, η Διοίκηση επιβάλλει τους όρους, τις προϋποθέσεις, τους περιορισμούς και τις διαφοροποιήσεις που είναι απαραίτητο να προσδιοριστούν για την πραγματοποίηση ενός έργου ή μιας δραστηριότητας, ιδίως όσον αφορά στο μέγεθος, στη θέση, στο είδος στην εφαρμοζόμενη τεχνολογία και στα γενικά τεχνικά χαρακτηριστικά. Πρόκειται, ουσιαστικά, για μία διοικητική πράξη με πρόσθετους ή παρεπόμενους ορισμούς μέσα από τις οποίες η Διοίκηση εξασφαλίζει ότι ο αποδέκτης θα ακολουθήσει την προβλεπόμενη διαδικασία και θα τηρήσει ορισμένη συμπεριφορά.

Μέσω της Έγκρισης των Περιβαλλοντικών Όρων, τα αρμόδια διοικητικά όργανα έχουν τη δυνατότητα να εκτιμούν εκ των προτέρων τις συνέπειες που πρόκειται να έχουν στο περιβάλλον τα προς έγκριση έργα ή δραστηριότητες και μέσω του προσδιορισμού των συνεπειών αυτών, του χαρακτήρα και του σκοπού τους, καθώς και των μέσων αποτροπής τους, άρσης ή μείωσης της πιθανής βλάβης του φυσικού περιβάλλοντος, να αξιολογήσουν με ποιόν τρόπο και υπό ποιούς όρους είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί το έργο ή η δραστηριότητα που εξετάζεται ώστε να μην διασαλεύεται η αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης και η αρχή της πρόληψης¹²².

Η πράξη της Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων αποτελεί ατομική διοικητική πράξη και δεν είναι κανονιστική πράξη, ώστε να είναι δημοσιευτέα στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως¹²³. Το βασικό νομοθέτημα, με το οποίο καθορίζονται οι όροι και οι προϋποθέσεις της ανωτέρω διοικητικής διαδικασίας αποτελεί ο ν. 1650/1986, στο οποίο περιγράφονται με ακρίβεια όλα τα στάδια εξασφάλισης της άδειας έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων.

Ειδικότερα, για την έκδοση της απόφασης Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων είναι απαραίτητο να τηρείται μία συγκεκριμένη διαδικασία, όπως αναλύεται στο Άρθρο 4 του ν.1650/1986, όπως έχει τροποποιηθεί από τα Άρθρα 2 έως 17 του ν.4014/2011. Πιο συγκεκριμένα, η ανωτέρω διαδικασία περιλαμβάνει τα εξής στάδια: α) την Προδικασία της Προκαταρκτικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης και Αξιολόγησης του προς έγκριση έργου ή δραστηριότητας, β) την υποβολή και αξιολόγηση της Μελέτης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, γ) την έγκριση των Περιβαλλοντικών Όρων¹²⁴.

Με τον ν.4014/2011 για την έκδοση άδειας λειτουργίας έργων και δραστηριοτήτων έχουν πραγματοποιηθεί ιδιαιτέρως πολλές αλλαγές στον τρόπο με τον οποία διεξάγεται η συγκεκριμένη διαδικασία, καθώς και στον τρόπο αξιολόγησης των αποτελεσμάτων της συγκεκριμένης διαδικασίας, ώστε να δοθεί τελική η άδεια ή όχι για το υπό εξέταση έργο/δραστηριότητα. Ο συγκεκριμένος νόμος περιγράφει με αναλυτικό τρόπο τα στοιχεία, που θα πρέπει να συνθέτουν το φάκελο της υποβολής αιτήσεως για την Απόφαση Έγκρισης Περιβαλλοντικών όρων (εφεξής ΑΕΠΟ), καθώς και το ελάχιστο περιεχόμενο, που θα πρέπει να χαρακτηρίζουν τη διαδικασία της ΕΠΕ. Επιπλέον, με τον ανωτέρω νόμο η διαδικασία έγκρισης των

¹²² ΟλΣτε 3478/2000

¹²³ ΟλΣτΕ 2511/2002

¹²⁴ Άρθρο 2 του ν.4014/2011 (Α'209): «Για την πραγματοποίηση νέων έργων ή δραστηριοτήτων κατηγορίας Α ή τη μετεγκατάσταση ήδη υφισταμένων απαιτείται διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης με τη διεξαγωγή ΜΠΕ και έκδοση Απόφασης Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (ΑΕΠΟ).»

περιβαλλοντικών όρων δεν αποτελεί μία μεμονωμένη διαδικασία, αλλά συνιστά μέρος μιας συνολικής και δυναμικής διαδικασίας, κατά την οποία τίθεται διαρκώς υπό αμφισβήτηση το κατά πόσο τηρούνται οι κανόνες και οι προϋποθέσεις της αδειοδότησης μέσω συστηματικών ελέγχων.

Ειδικότερα, το Άρθρο 2, παράγραφος 1 του ν.4014/2011 προβλέπει ότι όσον αφορά στα έργα/δραστηριότητες, που εντάσσονται στην Κατηγορία Α είναι απαραίτητο να κινηθεί η διαδικασία για την έκδοση Απόφασης Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων, αφού τα έργα της κατηγορίας αυτής ενδέχεται να επιφέρουν ιδιαιτέρως σημαντικές συνέπειες για τη διατήρηση της περιβαλλοντικής ισορροπίας¹²⁵. Ο ρόλος της συγκεκριμένης απόφασης εκτιμάται ότι συμβάλλει στη διαμόρφωση των προϋποθέσεων, των όρων και των περιορισμών, που είναι απαραίτητο να τηρούνται, ώστε να γίνει αποδεκτή η πραγματοποίηση ενός έργου ή μιας δραστηριότητας. Τα παραπάνω στοιχεία μπορεί να αναφέρονται σε διάφορα στοιχεία των έργων/δραστηριοτήτων, όπως ενδεικτικά είναι το είδος, η έκταση, η τεχνολογία που εφαρμόζεται, καθώς και άλλα επιμέρους τεχνικά χαρακτηριστικά. Σημαντικό στοιχείο της απόφασης αποτελεί το γεγονός ότι περιλαμβάνει εκτός από τα ανωτέρω στοιχεία και μέτρα προληπτικά ή επανορθωτικά των πιθανολογούμενων επιπτώσεων, με απώτερο στόχο την αποφυγή ή την ελαχιστοποίησή τους, όταν δεν είναι εφικτή η πλήρης αποφυγή τους, ενώ προβλέπεται ότι σε περίπτωση που σημειωθούν επιπτώσεις πέρα από τις ήδη καταγεγραμμένες, είναι δυνατό να εφαρμόζονται αντισταθμιστικά μέτρα, με σκοπό την αποκατάσταση της περιβαλλοντικής ισορροπίας¹²⁶.

Περαιτέρω, στη διαδικασία της Έγκρισης των Περιβαλλοντικών Όρων είναι απαραίτητο να εξασφαλίζεται το γεγονός ότι οι όροι που εγκρίνονται για την πραγματοποίηση της υπό εξέταση δραστηριότητας ή έργου πρέπει να είναι συμβατοί με την ισχύουσα περιβαλλοντική νομοθεσία ή άλλου είδους νομοθεσία, καθώς και με τις ισχύουσες πολεοδομικές και χωροταξικές διατάξεις τόσο σε εθνικό, όσο και σε κοινοτικό και διεθνές επίπεδο. Επιπλέον, οι όροι αυτοί θα πρέπει να είναι επαρκείς για την διασφάλιση της περιβαλλοντικής προστασίας, άμεσα σχετιζόμενοι με το συγκεκριμένο έργο/δραστηριότητα και τις επιπτώσεις αυτού/αυτής, δίκαιοι και αναλογικοί με το μέγεθος και το είδος του έργου/της δραστηριότητας, ακριβείς, εφικτοί και δεσμευτικοί. Η σημασία της συγκεκριμένης διαδικασίας, που εξυπηρετεί τη γενικότερη διαδικασία της ΕΠΕ, μάλιστα, αναδεικνύεται και από το γεγονός ότι

¹²⁵ Άρθρο 2, παρ.1 του ν.4014/2011 (ΦΕΚ Α'209):«Για την πραγματοποίηση νέων έργων ή δραστηριοτήτων κατηγορίας Α ή τη μετεγκατάσταση ήδη υφισταμένων απαιτείται διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης με τη διεξαγωγή ΜΠΕ και έκδοση Απόφασης Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (ΑΕΠΟ).»

¹²⁶ Άρθρο 2 παρ.7 του ν.4014/2011: «Με την ΑΕΠΟ επιβάλλονται προϋποθέσεις, όροι, περιορισμοί και διαφοροποιήσεις για την πραγματοποίηση του έργου ή της δραστηριότητας, ιδίως ως προς τη θέση, το μέγεθος, το είδος, την εφαρμοζόμενη τεχνολογία και τα γενικά τεχνικά χαρακτηριστικά. Επίσης, επιβάλλονται τυχόν αναγκαία επανορθωτικά ή προληπτικά μέτρα και δράσεις παρακολούθησης των περιβαλλοντικών μέσων και παραμέτρων ή και αντισταθμιστικά μέτρα. Οι όροι αφορούν κατά σειρά προτεραιότητας στην αποφυγή ή ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων ή στην επανόρθωση ή αποκατάσταση του περιβάλλοντος. Σε περιπτώσεις όπου, παρά την εφαρμογή όλων των ανωτέρω όρων, διαπιστώνονται επιπτώσεις στο περιβάλλον και εφόσον αυτές αξιολογηθούν ως σημαντικές, δύναται να επιβάλλονται συμπληρωματικά αντισταθμιστικά μέτρα ή και τέλη κατά την έννοια της παραγράφου 1 του άρθρου 17 του παρόντος»

καθίσταται υποχρεωτική η ανάρτηση της Απόφασης της Έγκρισης των Περιβαλλοντικών όρων επί ποινή ακυρότητας, προκειμένου κάθε ενδιαφερόμεος να έχει γνώση αυτής¹²⁷.

3.1. Ανανέωση και Τροποποίηση της Απόφασης Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων. Ο ν.4014/2011 προβλέπει τη δυνατότητα της ανανέωσης και τροποποίησης της Απόφασης Έγκρισης των Περιβαλλοντικών Όρων. Ειδικότερα, σύμφωνα με το Άρθρο 5 προβλέπεται ότι οι φορείς των έργων και δραστηριοτήτων έχουν την υποχρέωση να υποβάλλουν αίτημα για την ανανέωση της άδειας των έργων και δραστηριοτήτων, τα οποία έχουν ήδη εγκριθεί¹²⁸. Για τον σκοπό αυτό πρέπει να υποβάλλουν στην αρμόδια περιβαλλοντική αρχή φάκελο Ανανέωσης ΑΕΠΟ. Κατόπιν της υποβολής του φακέλου, η αρμόδια περιβαλλοντική αρχή αφού αξιολογήσει τα στοιχεία του φακέλου, έχει τη δυνατότητα να οδηγηθεί σε τρεις διαφορετικές αποφάσεις:

- α) Εφόσον κρίνει ότι οι επιπτώσεις στο περιβάλλον είναι ιδιαιτέρως σημαντικές οφείλει να ζητήσει την υποβολή Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων είτε για το σύνολο είτε για συγκεκριμένο μέρος του έργου. Η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων αποτελεί το κατ'εξοχήν εργαλείο έκφρασης της αρχής της πρόληψης, καθώς περιλαμβάνει ως ελάχιστο στοιχείο την περιγραφή του έργου ή της δραστηριότητας, περιγραφή των περιβαλλοντικών στοιχείων που είναι πιθανόν να επηρεαστούν, περιγραφή των βασικών επιπτώσεων, αναφορά μέτρων για την πρόληψη ή την υποκατάσταση των αρνητικών επιπτώσεων, συνοπτική αναφορά στις εναλλακτικές λύσεις και αιτιολόγηση της προτεινόμενης επιλογής¹²⁹.
- β) Εφόσον κρίνει ότι δεν είναι ιδιαιτέρως σημαντικές οι αλλαγές που πρόκειται να λάβουν χώρα, ανανεώνει τη διάρκεια της άδειας, λαμβάνοντας υπόψη τους περιορισμούς και τους όρους, που προβλέπονται από τις οικείες διατάξεις
- γ) Ανανεώνει την ισχύ της Απόφασης ως έχει, εφόσον δεν διαπιστώνονται ιδιαιτέρως σημαντικές αλλαγές.

Ρύθμιση, ωστόσο, υπάρχει στον ν. 4014/2011 και για την περίπτωση, κατά την οποία δεν αρκεί η ανανέωση της Απόφασης Έγκρισης Περιβαλλοντικών όρων, αλλά απαιτείται η τροποποίηση αυτής. Πιο συγκεκριμένα, το Άρθρο 6 προβλέπει τη δυνατότητα να τροποποιηθεί η ανωτέρω απόφαση σε περίπτωση εκσυγχρονισμού, επέκτασης, βελτίωσης ή τροποποίησης των αδειοδοτημένων έργων ή δραστηριοτήτων. Στην περίπτωση της τροποποίησης η αρμόδια να αποφανθεί περιβαλλοντική αρχή δύναται να αποφασίσει είτε:

¹²⁷ Άρθρο 19^Α του ν.4014/2011: «Μετά την έγκριση από την αρμόδια περιβαλλοντική αρχή, η ΑΕΠΟ, η απόφαση ανανέωσης, παράτασης ισχύος ή τροποποίησής της αναρτώνται υποχρεωτικά, επί ποινή ακυρότητας, εντός ενός μηνός από την έκδοση της αντίστοιχης απόφασης, σε ειδικά προς τούτο καταχωρισμένο δικτυακό τόπο, ο οποίος ιδρύεται προκειμένου να αποκτήσει κάθε ενδιαφερόμενος πλήρη, λεπτομερή και ανεμπόδιστη πρόσβαση και γνώση των εν λόγω αποφάσεων που αφορούν έργα και δραστηριότητες της κατηγορίας Α'. Με την ανάρτηση της ΑΕΠΟ στον ειδικό αυτό δικτυακό τόπο, η οποία αντιστοιχεί με επιβαλλόμενη από το νόμο δημοσίευση, τεκμαίρεται η πλήρης γνώση για κάθε ενδιαφερόμενο προκειμένου να ασκήσει είτε αίτηση ακυρώσεως είτε οποιοδήποτε άλλο ένδικο βοήθημα.»

¹²⁸ ΣτΕ Α1362/2018

¹²⁹ Σιούτη Γ., (2018), «Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη, σελ.242-243

α) ότι απαιτείται υποβολή Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, καθώς παρατηρείται σημαντική μεταβολή των υφιστάμενων συνθηκών και κατ' επέκταση ιδιαίτερα σοβαρές επιπτώσεις στο περιβάλλον

β) ότι δεν επέρχονται σημαντικές μεταβολές από την επέκταση, τον εκσυγχρονισμό, τη βελτίωση ή την τροποποίηση του έργου ή της δραστηριότητας, οπότε εκδίδει νέα τροποποιημένη Απόφαση ή Απόφαση για την μη τροποποίησή της.

Ειδικά για την περίπτωση της τροποποίησης, σε περιπτώσεις επέκτασης ή εκσυγχρονισμού υφιστάμενου έργου, δεν είναι απαραίτητη η τήρηση της διαδικασίας ΕΠΟ, εφόσον η Διοίκηση πριν από την έναρξη των εργασιών κρίνει, με έκδοση εκτελεστής διοικητικής πράξης, ότι από την τροποποίηση του υφιστάμενου έργου δεν επέρχονται ουσιαστικές τροποποιήσεις στου εγκεκριμένου όρους. Η πράξη αυτή είναι δεσμευτικό να εκδίδεται από τα ίδια όργανα, που εξέδωσαν την απόφαση ΕΠΟ, χωρίς να απαιτείται και η τήρηση της διαδικασίας που ακολούθησε η Διοίκηση κατά την αρχική έγκριση. Περαιτέρω, η απόφαση τροποποίησης θα πρέπει να στηρίζεται σε σαφώς αιτιολογημένη κρίση και σε κριτήρια, που να αφορούν στα χαρακτηριστικά του έργου της επέκτασης,, στα χαρακτηριστικά των περιοχών, όπου επεκτείνεται το υφιστάμενο έργο και στα χαρακτηριστικά των ενδεχόμενων επιπτώσεων από την επέκταση του έργου¹³⁰.

Στην περίπτωση της ανανέωσης των περιβαλλοντικών όρων, η σχετική κρίση της Διοίκησης θα πρέπει εξίσου να προκύπτει από σαφώς αιτιολογημένη άποψη σχετικά με την αναγκαιότητα ανανέωσης της απόφασης ΕΠΟ, χωρίς να απαιτείται ιδιαίτερη πράξη¹³¹. Ειδικότερα, είναι επιτακτικό να στηρίζεται σε στοιχεία, που αφορούν στο σχεδιασμό και την εξέλιξη του έργου, στην υλοποίηση των περιβαλλοντικών όρων, στις ενδεχόμενες μεταβολές που έχουν επέλθει στο φυσικό περιβάλλον, καθώς και στην ενδεχόμενη μεταβολή που είναι πιθανόν να έχει συντελεστεί στο διάστημα από την έκδοση της απόφασης ΕΠΟ μέχρι την στιγμή, που αναδείχθηκε η ανάγκη για την ανανέωση αυτής. Ο μόνος περιορισμός για την ανανέωση, σύμφωνα με τους όρους του άρθρου 4 παράγραφος 7 του ν.1650/1986, αποτελεί το γεγονός ότι αυτή είναι επιτρεπτή μόνο μετά τη λήξη αυτής ή εντός ευλόγου χρόνου από τη λήξη της, διαφορετικά απαιτείται να επαναληφθεί η διαδικασία¹³².

Σε κάθε περίπτωση, η κρίση της Διοίκησης, είτε στην περίπτωση της ανανέωσης είτε στην περίπτωση της τροποποίησης, πρέπει να στηρίζεται σε σαφή αιτιολογία, ως αποτέλεσμα της αξιολόγησης πρόσφορων στοιχείων και κριτηρίων, που ανάγονται στον σχεδιασμό, την εξέλιξη και τη λειτουργία του έργου, στην υλοποίηση των περιβαλλοντικών όρων και περιορισμών που έχουν επιβληθεί και στην αποτελεσματικότητά τους σε ενδεχόμενες μεταβολές, που έχουν επέλθει στο περιβάλλον.

Με την απόφαση της Έγκρισης των Περιβαλλοντικών Όρων η Διοίκηση έχει τη δυνατότητα να επιβάλλει όρους και προϋποθέσεις για την πραγματοποίηση του

¹³⁰ Ολ ΣτΕ 3615/2002

¹³¹ ΟλΣτΕ 4575/2005

¹³² ΣτΕ 4357/2011

εγκεκριμένου έργου ή της δραστηριότητας, ειδικά όσον αφορά στο μέγεθος, το είδος και τα τεχνικά χαρακτηριστικά. Πρόκειται, ουσιαστικά, για μία πράξη, η οποία αποτελείται από πρόσθετους ορισμούς, ειδικές ρήτρες δηλαδή, με τις οποίες η αρχή έκδοσης εξαρτά την τήρηση της ισχύος της πράξης από την τήρηση συγκεκριμένης συμπεριφοράς από τον φορέα του έργου. Επιπλέον, βασικό στοιχείο της απόφασης αποτελεί η πρόβλεψη διάρκειας ισχύος αυτής, καθώς είναι δυνατόν στην απόφαση έγκρισης των περιβαλλοντικών όρων να προβλέπεται διαλυτική προθεσμία ή ρήτρα προσωρινότητας¹³³. Τέλος, το θέμα της δεσμευτικότητας της εγκριτικής πράξης εξαρτάται και από τα αποτελέσματα που έχει η πραγματοποίηση του εγκεκριμένου έργου ή της δραστηριότητας. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση που δημιουργούνται προβλήματα από το έργο ή τη δραστηριότητα με αποτέλεσμα την υποβάθμιση του περιβάλλοντος, η οποία δεν ήταν δυνατό να προβλεφθεί κατά τη μελέτη των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, το αρμόδιο όργανο έχει τη δυνατότητα να επιβάλλει πρόσθετους όρους ή να μεταβάλλει τους αρχικούς. Πρόκειται για την επιφύλαξη επιβολής μεταγενέστερων όρων με σύνηθες πεδίο εφαρμογής τις διοικητικές πράξεις, που αφορούν σε άδειες ίδρυσης ή επέκτασης βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Οι επιπρόσθετοι όροι έχουν σκοπό τη βελτίωση των μέτρων ασφαλείας ή τη λήψη νέων προστατευτικών μέτρων. Όλα τα παραπάνω υπόκεινται σε έλεγχο από τα αρμόδια όργανα, που επωμίζονται την υποχρέωση να εγκρίνουν την ίδρυση και λειτουργία έργων ή δραστηριοτήτων¹³⁴.

¹³³ Άρθρο 8 του ν.4014/2011

¹³⁴ Κλαβανίδου Δ., Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ., Κωστόπουλος Δ., Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ., (2011), «Ζητήματα Νομικής Προστασίας του Περιβάλλοντος», Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, Εκδόσεις Σάκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ.86-88

ΜΕΡΟΣ 3^ο

ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι γεγονός ότι η χώρα μας βρίσκεται εν μέσω δύσκολης περιόδου, που αφορά στην οργάνωση της δημοσιονομικής της πολιτικής. Για τον λόγο αυτό η ανάγκη για την προστασία του περιβάλλοντος ίσως για το ευρύ κοινό δεν αποτελεί προτεραιότητα, αλλά θέμα δευτερεύουσας σημασίας, καθώς είναι απαραίτητο να διασφαλιστεί πρώτα η αξιοπρεπής διαβίωση και να ικανοποιηθούν οι βιοποριστικές ανάγκες. Η ανάδειξη του περιβάλλοντος ως εννόμου αγαθού καθιστά την ανάγκη για την οργάνωση ενός συστηματικού πλαισίου προστασίας επιτακτική. Διατάξεις για την προστασία του περιβάλλοντος περιλαμβάνουν τόσο η Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όσο και Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, η πρώτη ορίζει ότι μεταξύ των στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωση βρίσκεται η επίτευξη της ισορροπίας μεταξύ αειφόρου ανάπτυξης και της οικονομικής δραστηριότητας και επιπλέον προβλέπει ότι η πολιτική της Ένωσης αποβλέπει σε ένα υψηλό επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας και στηρίζεται μεταξύ άλλων στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης¹³⁵. Για τον σκοπό αυτό ο νομοθέτης επιβάλλει στα Κράτη-Μέλη να λαμβάνουν μέτρα (διοικητικά, προληπτικά, κατασταλτικά) για τη διαφύλαξη του προστατευόμενου αγαθού του περιβάλλοντος. Κατά τη θέσπιση των ανωτέρω μέτρων τα αρμόδια όργανα οφείλουν να λαμβάνουν υπόψη τους και άλλους παράγοντες, όπως είναι η οικονομική ανάπτυξη και η ανάγκη για την εκτέλεση του συγκεκριμένου έργου. Πρέπει, λοιπόν, να πραγματοποιείται επαρκής στάθμιση των εννόμων αγαθών, καθώς σε διαφορετική περίπτωση η οποιαδήποτε αμφισβήτηση αποτελεί αντικείμενο του ακυρωτικού ελέγχου, με απώτερο σκοπό να εκτιμηθεί εάν έχει εφαρμοστεί στην ουσία της η αρχή της πρόληψης¹³⁶.

Την ανάγκη αυτή προσπαθεί να υλοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το διοικητικό δίκαιο. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, το διοικητικό δίκαιο αποτελεί τον θεμέλιο λίθο για την οργάνωση και τη λειτουργία του κρατικού μηχανισμού. Συνεπώς, μέσω του διοικητικού δικαίου είναι δυνατό να διαμορφωθούν οι δομές, με βάση τις οποίες η Πολιτεία θα είναι σε θέση ανά πάσα στιγμή να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις για την επαρκή και αποτελεσματική αντιμετώπιση κάθε προσβολής της οικολογικής ισορροπίας, η οποία είναι πιθανόν να θέσει υπό αμφισβήτηση τόσο τη συνέχεια του ίδιου του περιβάλλοντος όσο και την ανθρώπινη ύπαρξη. Το διοικητικό δίκαιο μέσα από τους μηχανισμούς πίεσης που διαθέτει είναι δυνατόν να αποτελέσει μοχλό πίεσης προς την ιδιωτική πρωτοβουλία, με σκοπό να συνδυάσει την επιχειρηματική ελευθερία με τον σεβασμό του περιβάλλοντος. Κάτι τέτοιο είναι δυνατό να επιτευχθεί μέσα από την εξάρτηση της ανάπτυξης περιβαλλοντικών έργων και δραστηριοτήτων από την έκδοση άδειας, η οποία θα αποτελεί το μέσο για την αξιολόγηση αυτού του έργου ή της δραστηριότητας και θα δώσει στη Διοίκηση μία

¹³⁵ Σακελλαροπούλου Α., «*Νομολογία του Ε' Τμήματος του ΣτΕ σε Θέματα Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.adjustice.gr, (τελευταία επίσκεψη 19 Δεκ. 2019)

¹³⁶ ΣτΕ 4549/2011

σαφή εικόνα για το εάν και σε ποιό βαθμό είναι πιθανόν το αξιολογούμενο έργο ή η δραστηριότητα να οδηγήσει στην υποβάθμιση του περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο ο άνθρωπος ζει και αναπτύσσει την προσωπικότητά του.

Στην εθνική νομοθεσία τα βασικά νομοθετήματα, που αποτελούν τη βάση για τη διασφάλιση της περιβαλλοντικής ισορροπίας αποτελούν οι ν. 1650/1989 και ν.4014/2011. Ειδικότερα, το πρώτο νομοθέτημα έθεσε τις βάσεις της οργάνωσης της περιβαλλοντικής προστασίας και αποτέλεσε τον πρόδρομο για τη συστηματική οργάνωση των μεθόδων επίτευξης αυτής. Ουσιαστικά, χαρακτηρίζεται από μια έντονη κριτική διάθεση απέναντι σε κάθε δραστηριότητα επέμβασης στο φυσικό περιβάλλον και στην πιθανότητα υποβάθμισης αυτού. Η θέσπιση κανόνων, κριτηρίων και μηχανισμών για την προστασία του περιβάλλοντος έχει ως απώτερο σκοπό την εξασφάλιση ενός υψηλού επιπέδου περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο να προστατεύεται η υγεία του ανθρώπου και να εξασφαλίζεται η δυνατότητα ανάπτυξης της προσωπικότητάς του. Από το κείμενο του νόμου καθίσταται σαφές ότι ο νομοθέτης έχει την πρόθεση να ρυθμίσει την ανάπτυξη των μέτρων της περιβαλλοντικής προστασίας με ορθολογικά κριτήρια ώστε να μην οδηγούμαστε στην επιδείνωση των όρων διαβίωσης και στην υποβάθμιση του υπάρχοντος φυσικού ή οικιστικού περιβάλλοντος.

Με το δεύτερο θεσμικό κείμενο ο νομοθέτης προχωρά ένα βήμα περισσότερο, καθώς κύριο στόχο δεν αποτελεί αποκλειστικά η περιβαλλοντική προστασία, αλλά τίθεται ως παράμετρος μαζί με την επίτευξη της περιβαλλοντικής ισορροπίας και η διευκόλυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας μέσω της απλούστευσης, του εξορθολογισμού και της επιτάχυνσης της διαδικασίας της περιβαλλοντικής αδειοδότησης έργων και δραστηριοτήτων, με την παράλληλη διασφάλιση της υψηλής ποιότητας του περιβάλλοντος. Για την υλοποίηση του διττού αυτού στόχου επικαιροποιούνται οι διαδικασίες και οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής αδειοδότησης με σκοπό την εξασφάλιση της υψηλής ποιότητας των περιβαλλοντικών όρων, τη μείωση του γραφειοκρατικού φόρτου, την απάλειψη βημάτων που δεν είναι απαραίτητα και την επίτευξη της ασφάλειας δικαίου, με παράλληλη συστηματοποίηση και ενίσχυση της περιβαλλοντικής εκτίμησης.

Η ειδική διοικητική διαδικασία της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΕΠΕ) αποτελεί μία περαιτέρω προσπάθεια της Διοίκησης να επιτύχει την περιβαλλοντική προστασία στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Στο διεθνές δίκαιο η υποχρέωση των κρατών για τη διαδικασία της ΕΠΕ ιδιωτικών ή δημόσιων έργων και δραστηριοτήτων που ενδέχεται να έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον αποτελεί κανόνα του εθνικού δικαίου. Η διαδικασία αυτή τόσο για το Ευρωπαϊκό όσο και για το διεθνές δίκαιο έχει το εξής κοινό χαρακτηριστικό: και στις δύο περιπτώσεις τα θεσμικά κείμενα περιγράφουν μία διαδικασία, η οποία αφορά στην πρόγνωση των ενδεχόμενων σημαντικών αρνητικών επιπτώσεων στο περιβάλλον, ορισμένων έργων, δραστηριοτήτων, προγραμμάτων και πολιτικών, πριν ληφθεί η απόφαση για την εκτέλεσή τους. Οι όροι πρόγνωση-πρόβλεψη, σοβαρότητα των επιπτώσεων και διαβούλευση με το κοινό, αποτελούν βασικά στοιχεία της διαδικασίας της ΕΠΕ τα οποία οδηγούν στην έκδοση μιας τελικής απόφασης. Τα διαφορετικά στάδια της διαδικασίας αυτής αποδεικνύουν το γεγονός ότι δεν

πρόκειται για μια διαδικασία, που εξετάζει χωρίς σοβαρότητα ένα έργο ή μία δραστηριότητα. Αντίθετα, αναδεικνύει τη σοβαρότητα με την οποία θα πρέπει να αξιολογείται ένα έργο ή μια δραστηριότητα, η οποία πρόκειται να επηρεάσει το περιβάλλον. Ο τρόπος με τον οποίο ένα έργο ή μια δραστηριότητα επηρεάζουν το περιβάλλον, βέβαια, δεν είναι πάντα με αρνητικό πρόσημο. Πολλές φορές είναι πιθανόν να οδηγήσουν στη βελτίωση των περιβαλλοντικών συνθηκών και να αναδείξουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την οικολογική ισορροπία.

Η ανωτέρω διαδικασία αποτέλεσε εξ αρχής ένα συνοπτικό και απλό εργαλείο για την αξιολόγηση των επιπτώσεων, που έχει η ανθρώπινη δραστηριότητα στο περιβάλλον. Η υιοθέτησή της σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο είναι ένα βήμα προς μία κατεύθυνση προοδευτική, παρά το γεγονός ότι κατά την εφαρμογή της στη διάρκεια των χρόνων έχουν εντοπιστεί σημαντικά προβλήματα και ελλείψεις σε όλα τα στάδιά της. Ειδικότερα, ο ρόλος των κριτηρίων επιλογής των έργων και δραστηριοτήτων, που υπάγονται στη διαδικασία της ΕΠΕ υποβαθμίστηκε ή περιορίστηκε αρκετά, με αποτέλεσμα η διατύπωση των κριτηρίων να οδηγεί σε «δημιουργική ασάφεια», υπό την έννοια ότι κατά πόσο ένα έργο ή μία δραστηριότητα έχει σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον δεν αντιμετωπίζεται με τον ίδιο τρόπο από τις Οδηγίες. Αυτό δημιουργεί τον κίνδυνο ο κύριος του έργου να ερμηνεύει τα νομοθετήματα που αφορούν στη διαδικασία της ΕΠΕ με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφεύγει την υποχρέωση εφαρμογής της διαδικασίας είτε στο σύνολό της είτε στα επιμέρους στάδιά της.

Η διαδικασία της ΕΠΕ αποτελεί μια διαδικασία, μέσα από την οποία προκύπτει η αναγκαία πληροφόρηση και παράλληλα είναι ένα πεδίο συγκερασμού των αντίθετων απόψεων, που δημιουργούνται κατά την εξέταση ενός προτεινόμενου σχεδίου. Όσον αφορά στην απόλυτη εμπιστοσύνη στην επιστημονική γνώση, αυτή δεν είναι απόλυτα εφικτό να παρέχει οριστική και αξιόπιστη πληροφόρηση. Ο πολύπλοκος χαρακτήρας των περιβαλλοντικών επιπτώσεων οδηγεί στη διαπίστωση ότι η επιστημονική γνώση ως μη οριστική και απόλυτη δεν είναι δυνατό να αποτελέσει τη βάση της απόφασης για την έγκριση ή μη ενός εξεταζόμενου έργου ή δραστηριότητας. Ένα σύννηθες φαινόμενο που παρατηρείται κατά τη διάρκεια της διαδικασίας της ΕΠΕ είναι ο τρόπος με τον οποίο εμπλέκονται τόσο οι ειδικοί όσο και οι ιδιώτες στην εκδήλωση της διαδικασίας, αλλά και στην ερμηνεία των επιστημονικών αποτελεσμάτων, με αποτέλεσμα να είναι πιθανή η πρόκληση μικρής ή μεγάλης καθυστέρηση στην υλοποίηση του σχεδίου ή στην αύξηση του κόστους. Ωστόσο, οι παραπάνω προβληματισμοί είναι μονομερείς και αφορούν κυρίως στον κύριο του έργου, δεν λαμβάνουν υπόψη τις αρνητικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, που είναι πιθανότερο να είναι πιο σοβαρές από μία καθυστέρηση στην εκτέλεση του εξεταζόμενου έργου. Σε κάθε περίπτωση, η διαδικασία της ΕΠΕ δίνει τη δυνατότητα στην αρμόδια αρχή να σταθμίσει τις επιπτώσεις στο περιβάλλον και να εσωτερικεύσει το κόστος, όπως προκύπτει από τα μέτρα προστασίας ή αποκατάστασης του περιβάλλοντος.

Φυσικά, θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο συμμετέχει ο άνθρωπος στην προστασία του περιβάλλοντος μέσω του διοικητικού δικαίου. Είναι ιδιαιτέρως σημαντικό να αναγνωρίσουμε ότι η πλειοψηφία των

κινδύνων για την ανατροπή της περιβαλλοντικής ισορροπίας έχει αφετηρία την ανθρώπινη δραστηριότητα. Οι αυξημένες ανάγκες του ανθρώπου, ιδιαίτερα μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση, και η αλλαγή των απαιτήσεων, στις οποίες πρέπει να ανταποκριθεί έχουν οδηγήσει την ιδιωτική πρωτοβουλία στην αλόγιστη εκμετάλλευση των φυσικών πόρων, με αποτέλεσμα σταδιακά να οδηγούμαστε στον κίνδυνο εξάντλησής τους. Όπως, όμως, ο άνθρωπος αποτελεί παράγοντα της περιβαλλοντικής υποβάθμισης, μπορεί παράλληλα να αποτελέσει και παράγοντα για την αποτελεσματική οργάνωση της περιβαλλοντικής πολιτικής. Η δυνατότητα συμμετοχής του στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, καθώς και η δυνατότητα για τη δικαστική διεθέτηση των περιπτώσεων, στις οποίες θίγονται τα συμφέροντά του και υπονομεύεται η αξιοπρεπής διαβίωσή του έχουν αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο η Διοίκηση αντιμετωπίζει την ιδιωτική επιχειρηματική πρωτοβουλία. Ειδικότερα, τα προτεινόμενα έργα και δραστηριότητες υποβάλλονται σε πιο λεπτομερή έλεγχο και είναι φειδωλή στη χορήγηση των διοικητικών αδειών. Με τον τρόπο αυτό, ο παράγοντας άνθρωπος μπορεί να αποτελέσει ταυτόχρονα υπαίτιος της διατάραξης της περιβαλλοντικής ισορροπίας και μοχλός πίεσης για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των περιπτώσεων υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Παρά την αντικειμενική πρόοδο που έχει σημειωθεί στην εξέλιξη του διοικητικού δικαίου, ωστόσο είναι απαραίτητο να γίνουν ακόμα περισσότερα βήματα για την επαρκή προστασία του περιβάλλοντος. Η αδυναμία που παρουσιάζει το δίκαιο περιβάλλοντος οφείλεται στο γεγονός ότι χαρακτηρίζεται από πολυνομία. Πιο συγκεκριμένα, η νομοθεσία για την περιβαλλοντική προστασία έχει το αρνητικό στοιχείο ότι αποτελείται από πολλές και διάσπαρτες διατάξεις, με αποτέλεσμα κάποιες από αυτές να συγκρούονται και να οδηγούν τη Διοίκηση σε αδιέξοδο. Ο χαρακτήρας αρκετών διατάξεων είναι χαρακτήρας ευχολόγιου και με τον τρόπο αυτό τα νομοθετικά κείμενα καταλήγουν να είναι γενικού περιεχομένου και χωρίς να δημιουργούν ουσιαστική δέσμευση για τον αποδέκτη τους. Επιπρόσθετα, η «δημιουργική ασάφεια» που δημιουργεί ο γενικός χαρακτήρας αυτών των διατάξεων δίνουν τη δυνατότητα για παρέκκλιση από το πραγματικό περιεχόμενο του κειμένου του νόμου, τόσο για την ιδιωτική πρωτοβουλία όσο και για τη Διοίκηση. Για τους παραπάνω λόγους η περιβαλλοντική νομοθεσία σε ορισμένα σημεία της χρειάζεται αναθεώρηση, προκειμένου να επιτευχθεί η ομοιογένεια, έστω και σχετική, στην εφαρμογή της, εγχείρημα που σαφώς δεν είναι εύκολο να υλοποιηθεί. Η δυναμική και αποτελεσματική αντιμετώπιση των προκλήσεων κατά την εφαρμογή της διαδικασίας της ΕΠΕ είναι δυνατό να υλοποιηθεί μέσα από την υιοθέτηση μεθόδων και τεχνικών, που είναι πιθανό να ικανοποιήσουν την ανάγκη για ορθή εφαρμογή της ανωτέρω διαδικασίας.

ΜΕΡΟΣ 4^ο

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1.Ελληνόγλωσση

- Ακριβοπούλου Χ., Ανθόπουλος Χ. (2015) *«Εισαγωγή στο Δίκαιο και τους Συνταγματικούς Θεσμούς»*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα, ΣΕΑΒ
- Αντωνίου Θ. (1987), *«Το Κοινωνικό Δικαίωμα Χρήσεως του Περιβάλλοντος μεταξύ Ελευθερίας και Συμμετοχής»*, Περιοδικό Το Σύνταγμα, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση
- Βενιζέλος Ε. (1990), *«Το Γενικό Συμφέρον και οι Περιορισμοί των Συνταγματικών Δικαιωμάτων»*, Παρατηρητής, Αθήνα
- Γερασίμου Σ. (2007), *«Ολιστική Προσέγγιση του Δικαίου με Άξονα την Προστασία του Περιβάλλοντος»*, Νομική Βιβλιοθήκη, Τεύχος: 1, Αθήνα
- Γκιζάρη Α. (2003), *«Οι Νέοι Μηχανισμοί Περιβαλλοντικής Πολιτικής στην Ευρωπαϊκή Ένωση»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
- Γώγος Κ., (2016), *«Η Μεταρρύθμιση της Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης με το ν. 4014/2011-Πέντε Χρόνια Μετά»*, Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα, Τόμος 2,
- Δέκλερης Μ. (1995), *«Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος. Αρχές της Βιώσιμης Ανάπτυξης»*, Νόμος και Φύση
- Δέκλερης Μ. (1996), *«Ο Δωδεκάδελτος του Περιβάλλοντος:Εγκόλπιο της Βιώσιμης Ανάπτυξης»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή
- Δελλής Γ. (1998), *«Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος:Οι Διαστάσεις της Προστασίας του Περιβάλλοντος στην Κοινοτική Έννομη Τάξη»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή
- Καραγεώργου, Β. (2007), *«Το Σύστημα Εμπορίας Δικαιωμάτων Εκπομπών ως Εργαλείο Κλιματικής Πολιτικής και η Εφαρμογή του στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Οδηγία 2003/87/ΕΚ)»*, Περιοδικό Ενέργεια και Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, Τόμος Β, Τεύχος 8
- Καρακώστας Ι. (2011), *«Περιβάλλον & Δίκαιο Δίκαιο Διαχείρισης και Προστασίας των Περιβαλλοντικών Αγαθών»*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

- Κλαβανίδου Δ., Κουτούπα-Ρεγκάκου Ευ., Κωστόπουλος Δ. , Συμεωνίδου-Καστανίδου Ελ. (2011), *«Ζητήματα Νομικής Προστασίας του Περιβάλλοντος»*, Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
- Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. (1993), *«Πρόσθετοι ή Παρεπόμενοι Ορισμοί στην Διοικητική Πράξη»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
- Κουτούπα-Ρεγκάκου Ε. (2008), *«Δίκαιο του Περιβάλλοντος»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα –Θεσσαλονίκη
- Κουτούπα Ε. (2016), *«Η Συμβολή του Κωνσταντίνου Μενουδάκου στη Νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας για τον Θεσμό της Εκτίμησης των Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων»*, από τον Τιμητικό Τόμο για τον επ. Πρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας Κωνσταντίνο Μενουδάκο *«Ο Δικαστής, ο Νόμος και το Περιβάλλον»*, Ελληνική Εταιρία Δικαίου του Περιβάλλοντος, Εκδόσεις Σάκκουλα,
- Μπάλιας Γ. (2018), *«Η Εκτίμηση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων στην Ευρωπαϊκή Ένωση»*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Παναγόπουλος Θ. (2004), *«Δίκαιο Περιβάλλοντος»*, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα
- Παπανδρέου Α., Καραγεώργου Β. (2003), *«Οικονομικά Εργαλεία για την Αειφόρο Ανάπτυξη»*, Βιβλιοθήκη Περιβαλλοντικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή
- Ρούκουνας Ε. (2015), *«Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη
- Σιούτη Γ. (2009), *«Η Εξέλιξη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος στους Τομείς της Περιβαλλοντικής Προστασίας και της Περιβαλλοντικής Πληροφόρησης»*, περιοδικό «ΔΙΚΑΙΟΡΑΜΑ», Αθήνα, Ιούλιος-Σεπτέμβριος
- Σιούτη Γ. (2018), *«Εγχειρίδιο Δικαίου Περιβάλλοντος»*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα Θεσσαλονίκη
- Σμπώκος Γ. (2011), *«Εφαρμογές Μέτρων Περιβαλλοντικής Προστασίας»*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα
- Σταθούλη Σ. (1999), *«Δημόσιο και Ιδιωτικό Δίκαιο: Δύο Αλληλοσυγκρουόμενα Δίκαια στα Πλαίσια της Προστασίας του Περιβάλλοντος; Άρθρο με Έμφαση στην Ευθύνη Τρίτου για Περιβαλλοντικές Ζημιές καθώς και στον Καθοριστικό Ρόλο του Αστικού Δικαίου για Δραστική Προστασία του Περιβάλλοντος»*, Περ. Δικ 1/1999, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

- Στρατηγέα Α. (2009), «Συμμετοχικός Σχεδιασμός και Βιώσιμη Τοπική Ανάπτυξη, Μία Μεθοδολογική Προσέγγιση», Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης
- Στρατηγέα Α. (2015), «Θεωρία και Μέθοδοι Συμμετοχικού Σχεδιασμού», Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα, Πρόγραμμα Κάλιππος, Αθήνα
- Τάχος Α. (1986), «Η Πρόσβαση στα Διοικητικά Στοιχεία κατά τον ν. 1599/1986», ΕΔΔΔ
- Τσάλτας Γ.(2017), «Περιβάλλον, Διεθνής Προστασία, Πολιτική-Δίκαιο-Θεσμοί», Εκδόσεις Ι.Σιδέρης 2η Έκδοση, Αθήνα
- Φλογαΐτη, Ε., (2011), «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση», Εκδόσεις Πεδίο - Επιστημονικές Εκδόσεις, Αθήνα
- Χρυσόγονος Κ., Βλαχόπουλος Σπ. (2017), «Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

2.Ξενόγλωσση

- Aagaard T.S., (2012), «*A Functional Approach of Risks and Uncertainties Under NEPA*», Michigan Journal of Environment & Administrative Law, Michigan
- Applegate J.S., (2001), «*The Prometheus Principle: Using the Precautionary Principle to Harmonize the Regulation of Genetically Modified Organisms*», Indiana Journal of Global Legal Studies, Indiana, Vol 2
- Arnstein S. (1969), «*A Ladder of Citizen Participation*», Journal of the American Planning Association, Routledge Publications, London, Volume 35 (4)
- Barker, A., & Wood, C. (1999), «*An Evaluation of EIA System Performance in Eight EU Countries.*», Environmental Impact Assessment Review, New York, 19(4)
- Biber E.,(2012), «*Which Science? Whose Science? How Scientific Principles Can Shape Environmental Law?*», The University of Chicago Law Review, 79 (2),
- Bodansky D. (2004), «*Deconstructing the Precautionary Principle*», Chapter 16 in «*Bringing New Law to Ocean Waters*», D. D. Caron and H. N. Scheiber (eds.) Koninklijke Brill N.V., The Netherlands
- Cardenas I.C., Halman J.I.M.,(2016), «*Coping with Uncertainty in Environmental Impact Assessment Open Techniques*», Environmental Impact Assessment Review, Amsterdam, Vol 60

- Correia D. (2017). «*Environment and law*», The International Encyclopedia of Geography, John Wiley & Sons Ltd, USA
- Darpo J., (2011.),«*Article 9.2 of the Aarhus Convention and EU Law*», in Journal for European Environmental and Planning Law, Koninklijke Brill Nv, The Netherlands, Vol 14
- Doremus H., (2003), «*Constitutive Law and Environmental Policy*», Stanford Environmental Law Journal, Stanford, California, Vol. 22
- Garcia- Ureta A. (2014), «*Directive 2014/52 on the Assessment of Environmental Effects of Projects: New Words or More Stringent Obligations?*», in Environmental Liability- Law, Policy and Practice, Lawtext Publishing Limited, Cambridge,
- Glasson J., Therivel R. and Chadwick A. (2012), «*Introduction to Environmental Impact Assessment*», Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York
- Glasson J., Therivel R., Chadwick A. (2012), «*Introduction to Environmental Impact Assessment*», Routledge Taylor & Francis Group, New York
- Hansen E. & Wood C.,(2016), «*Understanding EIA Scoping in Practice: A pragmatist Interpretation of Effectiveness*», Environmental Impact Assessment Review, Elsevier Journal, Amsterdam, Vol. 58
- Holder J. (2004), «*Environmental Assessment: The Regulation of Decision Making*», Oxford University Press, Oxford
- Holder J. and Lee M. (2007). «*Environmental Protection, Law and Policy*», Cambridge University Press, Cambridge
- Kahan D.M.& Braman D.,(2006), «*Cultural Cognition and Public Policy*», Yale Law and Policy Review, Connecticut, vol. 24
- Kiss A., Shelton D. (2000), «*International Environmental Law*», 2nd Edition, Transnational Publications, New York, February
- Lee M. (2014), «*EU Environmental Law, Governance and Decision-Making*», Hart Publishing, Oxford- Portland 2nd Edition
- Lemons J., Shrader- Frechette K., Cranor C.,(1997), «*The Precautionary Principle: Scientific Uncertainty and Type I and Type II Errors*», Foundations of Science, Springer Science and Business Media, Germany, Vol. 2

- Nanda V., Pring G. (2013), «*International Environmental Law and Policy in the 21st Century*», 2nd Edition, Martinus Nijhoff Publishers, Boston
- Noble B.F., (2000), «*Strengthening EIA Through Adaptive Management: A Systems Perspective*», Environmental Impact Assessment Review, Elsevier Journals, Amsterdam, Vol. 20
- Oliver P., (2013), «*Access to Information and to Justice in EU Environmental Law: The Aarhus Convention*», Fordham International Law Journal, Fordham University School of Law, New York, Vol. 36
- Reh binder E., (2013), «*Environmental Impact Assessment and Environmental Quality Standards*», ELNI Law Journal, Vol. 2
- Ryall A., (2007), «*EIA and Public Participation: Determining the Limits of Member States*», Journal of Environmental Law, Ireland Vol. 19
- Ryall A. (2009), «*Effective Judicial Protection and the Environmental Impact Assessment Directive in Ireland*», Hart Publishing, Oxford/Portland
- Sands P. (2003), «*Principles of International Environmental Law*», 2nd edition, Cambridge: Cambridge University Press
- Snell T. & Cowell R., (2006), «*Scoping in Environmental Impact Assessment: Balancing Precaution and Efficiency?*», Environmental Impact Assessment Review, Elsevier Journal, Amsterdam, Vol. 27
- Steele K., (2012), «*The Scientist qua Policy Advisor Makes Value Judgments*», Philosophy of Science, The University of Chicago Press Journal, Chicago, Vol. 79, No. 5
- Stirling A., (2006), «*Analysis, Participation and Power: Justification and Closure in Participatory Multi- Criteria Analysis*», Land Use Policy, Elsevier Journal, Amsterdam, Vol. 23
- Wilkinson, D. (2002), London, Routledge

3. Ηλεκτρονικές Πηγές

- Adams, M. D. (2002). «*The Precautionary Principle and The Rhetoric Behind It*», Journal of Risk Research Vol. 5, σελ. 301–316, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.tandfonline.com, (τελευταία επίσκεψη 29 Σεπ 19)

- Lang, W.,(1999), «*UN Principles and International Environmental Law*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: http://www.mpil.de/files/pdf2/mpunyb_lang_3.pdf (τελευταία επίσκεψη 24 Σεπ 19)
- Lee N., «*Προστασία του Περιβάλλοντος: Η Σημασία της Οικονομικής Διάστασης*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.ejournals.epublishing.ekt.gr (τελευταία επίσκεψη 24 Σεπ 19)
- Verschuuren, J.,(2006), «*Sustainable Development and the Nature of Environmental Legal Principles*», Potcefstroom Electronic Law Journal, σελ. 209, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: https://www.researchgate.net/publication/318989551_Sustainable_development_and_the_nature_of_environmental_legal_principles (τελευταία επίσκεψη 24 Σεπ 19)
- Ζαγκλέ Ε., Ζαμπάρας Μ. «*Η ιστορική εξέλιξη του δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <http://www.monumenta.org/article.php?perm=1&IssueID=2&lang=gr&CategoryID=35&ArticleID=741> (τελευταία επίσκεψη 12 Οκτ 19)
- Μενουδάκος Α. (2003), «*Σύμβαση του Ααρχους και Κοινοτικό Δίκαιο: Μία Συγκριτική Προσέγγιση*», Νόμος και Φύση, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.nomosphysis.org (τελευταία επίσκεψη 30 Νοε 19)
- Νικολόπουλος Τ., (2019), «*Οι Αρχές του Κοινοτικού Δικαίου του Περιβάλλοντος*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://nomosphysis.org.gr> (τελευταία επίσκεψη 02 Νοε 2019)
- Παπαδημητρίου Γ., (1994), «*Το Περιβαλλοντικό Σύντγμα, Θεμελίωση, Περιεχόμενο και Λειτουργία*», Περιοδικό Νόμος και Φύση, σ. 375 – 397, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://nomosphysis.org.gr> (τελευταία επίσκεψη 13 Οκτ 19)
- Σακελλαροπούλου Α., «*Νομολογία του Ε' Τμήματος του ΣτΕ σε Θέματα Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.adjustice.gr, (τελευταία επίσκεψη 19 Δεκ. 2019)
- Σιούτη Γ. (2010), «*Η Εξέλιξη στο Ευρωπαϊκό Δίκαιο Περιβάλλοντος στους Τομείς της Περιβαλλοντικής Προστασίας και της Περιβαλλοντικής Πληροφόρησης*», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://nomosphysis.org.gr> (τελευταία επίσκεψη 7 Νοε 19)
- Ανακοίνωση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αναφορικά με το «6ο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον», διαθέσιμο στην ιστοσελίδα <https://eur-lex.europa.eu/> (τελευταία ημερομηνία επίσκεψης 30 Νοεμβρίου 2019)

4. Θεσμικά Κείμενα

α) Ευρωπαϊκή Νομοθεσία

- Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΕΕ)
- Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ)
- Οδηγία 85/337/ΕΟΚ (όπως τροποποιήθηκε από τις Οδηγίες 97/11 και 2003/35)
- Οδηγία 97/11/ΕΚ
- Οδηγία 2011/92/ΕΕ (όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 2014/52/ΕΕ)
- Οδηγία 2014/52/ΕΕ

β) Εθνική Νομοθεσία

- Σύνταγμα της Ελλάδος (Α'120/27-06-2008)
- Ν. 1650/1986 (Α'160/16-10-1986)
- Ν. 4014/2011 (Α'209/21-09-2011)
- ΚΥΑ 1915/2018 (Β'304): *«Τροποποίηση των υπ'αριθμ. 48963/2012 ΚΥΑ (Β'2703) σχετικά με τις «Προδιαγραφές Περιεχομένου Αποφάσεων Έγκρισης Περιβαλλοντικών Όρων (Α.Ε.Π.Ο.) για Έργα και Δραστηριότητες Κατηγορίας Α' της υπ' αριθμ. 1958/13-Ι-2012 Απόφασης του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής (Β' 21), όπως ισχύει, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 7 του Ν. 4014/2011 (Α' 209)», η υπ'αριθμ. 167563/2014 (Β'964) ΚΥΑ και την υπ' αριθμ.170225/2014 (Β'135) Υπουργική Απόφαση σχετικά με την «Εξειδίκευση των Περιεχομένων των Φακέλων Περιβαλλοντικής Αδειοδότησης Έργων και Δραστηριοτήτων της Κατηγορίας Α' της Απόφασης του Υπουργού Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής με αρ. 1958/2012 (Β' 21)» που έχουν εκδοθεί κατ' εξουσιοδότηση του ν. 4014/2011 (Α'209) σε συμμόρφωση προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2014/52/ΕΕ».*
- ΥΑ οικ. 2307/2018 (Β'439) *«Τροποποίηση της υπ' αριθ. ΔΙΠΑ/οικ 37674/ 27-7-2016 ΦΕΚ: 2471/Β/10-8-2016) απόφασης του Υπουργού Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής «Κατάταξη δημόσιων και ιδιωτικών έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες και υποκατηγορίες, σύμφωνα με το άρθρο 1 παράγραφος 4 του ν.4014/21.09.2011 (Α' 209)», ως προς την κατάταξη ορισμένων*

έργων και δραστηριοτήτων των 1ης, 2ης, 3ης, 4ης, 5ης, 6ης, 7ης, 8ης, 9ης, 10ης, 11ης και 12ης Ομάδων.»

- ΥΑ ΥΠΕΝ/ΔΙΠΑ/64001/2029/2018 (Β'4420) «Τροποποίηση της υπ'αριθμ.ΔΙΠΑ/οικ 37674/27-7-2016 (Β'2471) Απόφαση του Υπουργού Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής «Κατάταξη Δημόσιων και Ιδιωτικών Έργων και Δραστηριοτήτων σε Κατηγορίες και Υποκατηγορίες, σύμφωνα με το άρθρο 1 παράγραφος 4 του ν. 4014/21.09.2011 (Α' 209)» ως προς την κατάταξη ορισμένων έργων και δραστηριοτήτων της 9ης Ομάδας»

5. Δικαστικές Αποφάσεις

- ΟλΣτΕ 2759/1994
- ΟλΣτε 3478/2000
- ΟλΣτΕ 2511/2002
- ΟλΣτΕ 3615/2002
- ΟλΣτΕ 4575/2005
- ΑΠ 1380/2010
- ΣτΕ 4357/2011
- ΣτΕ 4549/2011
- ΣτΕ Α2881/2017
- ΣτΕ Α1808/2018
- ΣτΕ Α1362/2018
- Case C-435/97 *World Wildlife Fund (WWF) v Autonome Provinz Bozen* [1998] ECR I-5613
- Case C-287/98 *Linster v Luxembourg* [2000] ECR I-6917
- C-304/05 *Commission v Italy* [2007] ECR I-7495
- Case C-142/07 *Ecologistas en Acción-CODA v Ayuntamiento de Madrid* [2008] ECR I-6097.
- Case 50/09 *Commission v Ireland* [2011] ECR I-873.
- Case C-182/10 *Solvay v Regione wallone* [2012] 2 CMLR